

Korterlands

Hans Bennis

Korterlands

2015 Prometheus • Bert Bakker Amsterdam

Inhoud

Korterlands over anarchie in de schrijftaal	7
ihesus xpūs over het Middelkorterlands	17
TKS BV CU BI BI over systemen in onbruik	32
Breero en de Spaanse Brabo over <i>de</i> en <i>de o</i>	53
Komt een meisje bij de dokter over weggelaten woorden	67
betweeter eett ruucoolaa over de letterdief	81
het C'gebouw in A'dam NL over landen en plaatsen	107
de Bilderdijk en de PC over straatnamen	122
Vakbond boos over inkomens zorgbestuurders over Koppenlands	140
aantr.m.zkt bl.vr. over advertenties	163
:), :-) of 😊 over emoticons en smileys	176
OMG WTF YOLO over whatsapp	192
n vrm vn bestaan hoe moet dat verder?	210
Korterlands: een dankwoord	223

Korterlands

over anarchie in de schrijftaal

sms-, msn- en breezertaal

In het najaar van 2005 gaf ik aan studenten Nederlands van de Universiteit van Amsterdam een cursus over sms-taal. Het onderwerp stond volop in de belangstelling, maar vanuit de wetenschap was er weinig aandacht voor. Er bestonden vooral lijstjes met afkortingen en artikelen over de gebruikers en het gebruik van sms-taal. Geen aandacht voor de vorm. Zelf ben ik vooral geïnteresseerd in de vorm van taal. Hoe bouwen wij de zinnen van onze taal? Hoe groeperen wij woorden in het Nederlands, bijvoorbeeld werkwoorden aan het eind van (bij)zinnen? Wat is de functie van kleine, betekenisloze woordjes als *er* en *het*? Maar ook: hoe kan het dat wij al die zinnen kunnen bouwen? Welke grammaticale structuren staan daarbij tot onze beschikking en waar halen wij die structuren vandaan? Kortom, mijn interesse in taal is gericht op de vorm van taal en veel minder op de betekenis. Mijn collega van 2005 ging daarom over de vorm van sms-berichten.

Algauw bleken er in de nieuwe media drie nieuwe talen te bestaan: sms-taal, msn-taal en breezer-taal. Alle drie zijn ze inmiddels geheel of zo goed als verdwenen. Sms-taal vond je in tekstberichten die men stuurde met een mobiele telefoon toen er nog geen smartphones waren. Sms (short message

service) heeft de speciale eigenschap dat er maar 160 tekens per bericht kunnen worden verzonden. *Als je een bericht met meer tekens wilde sturen – en deze zin bestaat uit precies 160 aan-slagen – dan moest je twee sms’jes sturen en dat was twee keer zo duur.* Dat leidt natuurlijk tot zuinig gebruik van de ruimte (‘short message’) en dus tot inkorting.

Daarnaast was er *msn* (microsoft network). Dat was een internetapplicatie waarmee je via de computer kon chatten. Een vorm van interactie met anderen zonder beperkingen op de lengte. Qua medium lijkt sms op het tegenwoordige whatsapp, want in beide gevallen wordt er gebruik gemaakt van een mobiele telefoon. Maar qua vorm lijkt whatsapp meer op msn aangezien er geen beperkingen zijn in de lengte van de berichten en het er vergelijkbaar uitziet, met de opeenvolgende tekstwisselingen onder elkaar in beeld gebracht. Bij msn en whatsapp ligt de beperking niet zozeer in de ruimte, maar veel eerder in de tijd, in de gewenste snelheid van de communicatie. Want schrijven gaat natuurlijk veel langzamer dan spreken, zelfs bij zeer geroutineerde schrijvers. Om de schriftelijke interactie via deze media meer te laten lijken op een gesprek is het wenselijk de tekst zo in te korten dat die sneller kan worden geproduceerd maar toch natuurlijk blijft.

Ten slotte bestudeerden wij in 2005 *Breezertaal*. Breezer (‘BrE3ZaH’) is een zoet, laag-alcoholisch mixdrankje dat populair werd onder jongeren, en vooral onder meisjes, in het begin van deze eeuw. Door Freek de Jonge in 2003 een ‘zoet-houdertje voor de prepuberale jeugd’ genoemd. Breezertaal was de taal van meisjes van een jaar of veertien die via internet met elkaar communiceerden. Daarbij ging het helemaal niet om een kortere tekst, maar om een verfraaiing van de tekst. Een breezertekstwisseling uit die tijd:

Heeii luitJees...
Rafaella wInt IdOls :)
Ben JJ er meeJ eens Of had floOrtJJ mOeten winnen... :O
Laat JJ stem hOoORen... :O
KusjEEs LoUsSs... hOuvOn Jullii

JAAAAAAAAA!!!
RaFFieej was et gwn heeelemaaaaaal
ZIJ WAS EGT ZOoooooooooooooooooooo GOED!!!
XxX

We zien hier onder andere hoofdletters op allerlei onverwachte plaatsen, klemtoon door verdubbeling van de klinkers en door hoofdletters en overmatig gebruik van leestekens.

Door de komst van smartphones en de daarbij horende applicatie whatsapp zijn sms, msn en breezertaal naar de periferie verdwenen. Overigens is whatsapp bepaald niet de enige berichtenservice voor moderne media. In opkomst is Telegram, maar ook zijn er alternatieven als Google Hangouts, Facebook Messenger, iMessage, Kik Messenger en BlackBerry Messenger (BBM). Waarschijnlijk weet niemand over tien jaar wat msn was, en breezertaal bestaat dan al helemaal niet meer. In dit boek over Korterlands spelen deze talen geen enkele rol. Desalniettemin ligt het begin van mijn belangstelling voor het inkorten van onze schrijftaal bij het college over sms-taal.

het Korterlands

Het lijkt er misschien op dat het inkorten van schrijftaal een gevolg is van de opkomst van moderne media. Dat sms-taal iets nieuws was. Als we de berichten in de traditionele media uit die tijd mogen geloven, dan was er sprake van een dramatische verandering van de schrijfgewoonten van onze jeugd.

Termen als verloedering werden bepaald niet geschuwd. De intellectuele elite maakte zich zorgen. De aantasting van de moeizaam verworven en zorgvuldig gekoesterde schrijftaal betekende een aanval op Ons Nederlands. Scholen moesten zich hard maken tegen deze bedreiging van onze schrijftaal. Ouders en leerkrachten maakten zich zorgen over de vraag of kinderen nog wel goed zouden leren spellen. In deze context ging het vooral om een oordeel over het gebruik van sms-taal. Men verdiepte zich niet in de vraag wat voor taal die sms-taal nu eigenlijk is en hoe die taal in elkaar zit. Ook was niemand geïnteresseerd in eventuele voorlopers van sms-taal of in andere schriftsoorten waar schrijftaal werd ingekort en aangepast.

Als taalkundige ligt het niet op mijn weg om waardeoordeelen te geven over het juiste gebruik van het Nederlands. Dat laat ik graag aan de politiek en de Nederlandse Taalunie over. Als onderzoeker van taalvariatie ben ik juist geïnteresseerd in afwijkingen van de norm, en dan vooral in de grammaticale aspecten daarvan. Daarom leek het mij boeiend om een studie te doen naar de vormkant van sms-taal. Aangezien de inkorting het meest opvallende aspect van deze taal is, ontstond het idee om het Nederlands vanuit dat perspectief te benaderen, en daarmee was een nieuwe taal geboren, *het Korterlands*.

Algauw bleek dat deze benadering een rijk en gevarieerd beeld oplevert van onze schrijftaal. Afkortingen komen overal voor en zijn van alle tijden. We vinden afkortingen in kranten en reclames, in middeleeuwse manuscripten, in telegrammen en dagboeken, in straat- en voornamen, op nummerborden en in sportuitslagen, en zelfs in ons paspoort. Zodra je het perspectief van de inkorting kiest, blijkt deze alomtegenwoordig te zijn. Hoewel er in het verleden een paar woordenboeken met afkortingen zijn verschenen (onder andere *Van Dale Afkortingen* uit 2003), zijn er nauwelijks regels voor. In tegen-

stelling tot de ‘gewone’ schrijftaal waar zelfs het gebruik van de apostrof en het verbindingsstreepje tot in detail zijn geregeld, moet de afkorter het zelf maar uitzoeken. Er staan wel wat aanwijzingen in *Het Groene Boekje*, het wetboek voor de speller, maar deze zes bladzijden bevatten niet meer dan wat goedbedoelde observaties, die bij nadere bestudering weinig zeggen over de afkortingspraktijk in de schrijftaal. Laat staan dat ze je vertellen hoe je een goede contactadvertentie of een pakkende krantenkop moet schrijven.

De vorm van de afkorting blijkt af te hangen van het soort tekst waarin de afkorting voorkomt. Zo wordt de zin ‘Een man zoekt een vrouw’ in een contactadvertentie in de krant *m zkt vr* terwijl het in een krantenkop MAN ZOEKT VROUW zal zijn – ook titels van televisieprogramma’s maken gebruik van deze afkortingsvorm, zoals blijkt uit *Boer zoekt vrouw*. Deze inkortingen leiden tot foute zinnen van het Nederlands, maar wel heel verschillende foute zinnen. In dit boek zullen we zien dat er allerlei manieren bestaan om woorden of zinnen in te korten en dat die vaak hun eigen domein hebben. Het boek is dan ook ingedeeld op basis van de verschillende tekstsoorten waarin het Korterlands zich vertoont.

Taalgebruikers zijn zonder expliciete instructie vrijwel altijd in staat om een afgekorte tekst weer aan te vullen tot een volledige zin. De afkorter deconstrueert een zin die de lezer dan weer construeert. Je kunt ook zeggen: de afkorter codeert en de lezer decodeert. Gegeven dat wij die vaardigheid hebben, is afkorten een efficiënt middel om schriftelijk te communiceren. Als de schrijver alle tijd en alle ruimte heeft, dan is er weinig reden om zinnen in te korten, want dan eis je van de lezer een extra inspanning. Hij moet de tekst decoderen voordat die tekst gelezen kan worden. Maar als tijd of ruimte aanleiding geven om woorden of zinnen in te korten, dan hebben we een prima mechanisme tot onze beschikking om dat zo te

doen dat het de communicatie niet serieus belemmert.

Een interessante vraag is natuurlijk hoe het komt dat wij in staat zijn om die afgekorte teksten weer om te zetten tot volledige Nederlandse woorden of zinnen. Soms is dat afhankelijk van de kennis die wij hebben van een bepaalde afkortingsstijl. Zo zal iedereen die regelmatig whatsapppt in staat zijn om afkortingen als *wtf* of *omg* te begrijpen. Vaak ligt dat anders. Krantenkoppen lezen of contactadvertenties ontcijferen zijn vaardigheden die niet beperkt zijn tot de kennis van de taal van krantenkoppen – het Koppenlands – of contactadvertenties. Het (de)coderen daarvan vereist algemene kennis van onze taal. Ik kom daar op terug in de hoofdstukken die over Koppenlands en advertenties gaan. Datzelfde geldt voor afkortingen die monniken gebruikten in middeleeuwse Nederlandstalige manuscripten of voor telegrammen en telegrafie. Ook zal blijken dat veel inkortingen die gebruikt worden in whatsapp op een regelmatige manier ge(re)construeerd kunnen worden.

gesproken Korterlands: nasjenale vranwoordekeit

In 2014 verscheen een boek met columns over taal van Jan Kuitenbrouwer onder de titel *Eik bes leuk*. Deze titel is een benadering van de snelle uitspraak van ‘eigenlijk best leuk’. Het onderwerp van snelle spreektaal is ook het onderzoeks- onderwerp van de taalkundige Mirjam Ernestus, die daar in 2000 op promoveerde. In 2013 hield zij bij haar benoeming tot hoogleraar in Nijmegen een inaugurele rede onder de titel *Halve woorden*. Uit deze oratie neem ik het onderstaande fragment over.

Het woord ‘natuurlijk’ is bijzonder omdat het in die 15 uur conversatie [een Nederlandse database met informele taal, HB] geen enkele keer volledig werd uitgesproken. Alle 331

voorkomens van dit woord werden verkort. De meest voorkomende uitspraak was ‘tuuk’, dat we één op de drie keer vonden. Daarnaast vonden we alle mogelijk denkbare uitspraakvarianten tussen ‘natuurlijk’ en ‘tuuk’ in:

nutuurlijk, ntuurlijk, tuurlijk, natuulijk, nutuulijk, ntuulijk, tuulijk, natuulk, nutuulk, ntuulk, tuulk, natuuk, nutuuk, ntuuk

Zij eindigt haar rede dan ook met *kepseg*, de ingekorte vorm van de formule die het einde van een oratie aangeeft: Ik heb gezegd.

Iedereen doet in de gesproken taal in zekere mate mee aan het inkorten van spreektaal. Jan Peter Balkenende is een zeer bekende kortspreker – de spreker van de titel van deze paragraaf – maar alle sprekers van het Nederlands verkorten hun taal in snelle spraak, zonder dat ze zich daarvan bewust zijn. En de taalkundige vraagt zich dan af hoe mensen dat doen en wat ze inkorten. Ook in andere talen komt het verschijnsel volop voor.

Aardig is dat we meestal niet eens horen dat iemand zijn uitingen inkort. Ernestus deed er onderzoek naar en vond in experimenten dat luisteraars bij het horen van een woord als *eik* in zinnen als *kep er eik geen zin in* aangaven dat ze een *l* hadden gehoord, ook als ze van tevoren wisten dat het experiment ging om inkorten van spreektaal. We maken kennelijk in ons hoofd van *eik* direct weer *eigenlijk* en dat moet natuurlijk ook want anders zouden we ingekorte zinnen niet kunnen begrijpen. Hoe dit verschijnsel precies werkt, is nog niet helemaal duidelijk. Wel weten we dat er regels in het spel lijken te zijn die wij onbewust toepassen bij het construeren en deconstrueren van dit soort woorden. Zo wordt het achtervoegsel *lijk* heel vaak gereduceerd tot *k*:

afschuwk, bestuuk, daak, duik, koonk, moek, naamk,
onmook, weschiijk

In dit boek houden we ons weinig bezig met gesproken Korterlands, dat behalve in snelle spraak ook voorkomt in andere soorten taalgebruik, onder andere in de taal van en tegen kinderen en allochtonen en in de taal van afasiepatiënten. Naar dat soort gesproken taalvariëteiten is al veel onderzoek gedaan. Je kunt er zelfs hoogleraar in worden. In dit boek gaat het verder vooral om geschreven Korterlands.

Korterlands en Opperlands

Korterlands is geen Opperlands. Battus, de notulist van het Opperlands, schreef in 1981: 'Opperlands is Nederlands met vakantie. Opperlands is Nederlands zonder het akelige nut dat aan die taal nu eenmaal kleeft.' Het Korterlands is daarentegen het dagelijkse Nederlands. Het Nederlands dat zich voortdurend om ons heen bevindt. Het Nederlands dat is ontdaan van nutteloze wijdlopiegheid. Weg met overbodige letters en woorden. Weg met leestekens. Weg met hoofdletters. Weg met spelingsregels.

Korterlands is een oefening in slagvaardigheid, in beknoptheid, in kernachtigheid. Het 'akelige nut' tot op het bot blootgelegd. Waar de grondwet van het Opperlands luidde: *Wat kan dat mag, en wat niet kan dat mag helemaal*, zou het Korterlands eerder uitgaan van: *Wat kan, kan korter*.

Er zijn wel overeenkomsten met Opperlands. Korterlands en Opperlands zijn taalkunsten zonder jurybeoordeling. Ze zijn niet woordspelig, maar het gaat wel om een spel met woorden. In beide gevallen staat de vorm centraal en niet de betekenis. Korterlands en Opperlands zijn familie van het Nederlands, maar hebben een grammatica die daar van afwijkt.

Het vervolg van *Opperlandse taal- en letterkunde* uit 2002

heette *Opperlans!* Kennelijk een Korterlandse bevestiging van Brandt Corstius. Hij vond dat de *d* niet hoeft te worden geschreven omdat die letter niet wordt uitgesproken. Dat lijkt een akelig nuttige visie. Het is wel een van de regels van het Korterlands, die we nog zullen tegenkomen in zinnen als *kweenie*.

Korterlands: een voorbeeld

In dit boek worden verschillende Korterlandse systemen besproken. Voor deze systemen bestaat geen norm, maar allemaal vertonen ze een herkenbare regelmaat. Hieronder staan acht, door mij bedachte Korterlandse zinnen. Ze zijn bedoeld als illustratie van acht verschillende soorten Korterlands die in dit boek aan de orde komen: Middelnederlands, telegrafistentaal, dagboek, telegram, mop, advertentie, krantenkop (Koppenlands) en whatsapp. Aan de lezer de opdracht om uit te vinden welke zin bij welk Korterlands hoort. Mocht u er niet uitkomen, dan kunt u dit boek lezen. Mocht u er wel uitkomen, dan biedt dit boek nog veel meer mooie voorbeelden.

heb boek over Korterlands gekocht

t.k. aantr. bk over Korterl.

d' quā nboexk m3 Kort'lands

Korterlands gekocht STOP vannacht gelezen STOP

Nieuw: Korterlands in boekhandel

qsl gut buk korterlans cu om

ligt een boek over Korterlands in de Kalverstraat

keb fk lang op bk over KL gew8 :)

ihesus xpūs

over het Middelnederlands

Het Korterlands is een taal met een lange geschiedenis. In de Middeleeuwen schreven monniken met een ganzeveer teksten over en zij maakten daarbij ruimschoots gebruik van afkortingen. De teksten die uit deze periode bewaard zijn gebleven getuigen daarvan. De schrijvers van toen doen daarin niet onder voor de whatsappers van vandaag.

Het afkorten in het Middelnederlands gaat voor een deel terug op afkortingen in het Grieks en het Latijn. Het Middelnederlands neemt vormen uit deze klassieke talen over, zelfs als het gaat om Latijnse verbasteringen van het Grieks. Dat er volop verkeer was tussen het geschreven Nederlands en het Latijn is niet verwonderlijk aangezien in de Middeleeuwen officiële teksten vrijwel uitsluitend werden gesteld in het Latijn. Het geschreven Latijn wemelde van de afkortingen. Voor de hedendaagse classicus die documenten leest in de oorspronkelijke Latijnse handschriften is het afkortingenboek van Cappelli onontbeerlijk. Daarin staan vele duizenden afkortingen die in de Latijnse handschriften worden gebruikt. In niet-officiële teksten gaat het Nederlands, de ‘volkstaal’, een steeds belangrijker deel uitmaken van de schrijftaal. Vroege teksten zijn bijvoorbeeld de *Abele Spelen* van rond 1400 uit het beroemde Hulthemse handschrift, met toneelstukken als *Es-*

moreit en *Lanseloet van Denemerken*. Het Middelnederlands deed zijn intrede. Schrijvers van het Middelnederlands hebben zich in vergelijking met scribenten van het Latijn zeer ingehouden, maar desalniettemin maakten ook deze schrijvers graag en vaak gebruik van afkortingen.

Perkament was duur en op drukpersen, printers en kopiëermachines moest men nog eeuwen wachten. Teksten uit die tijd zijn dus ook altijd geschreven teksten in de meest letterlijke zin. Als wij het nu hebben over het geschreven woord, dan bedoelen we meestal het gedrukte woord. Tot halverwege de vijftiende eeuw is alles wat leesbaar is met de hand geschreven. Tekst(re)productie was een arbeidsintensieve klus. Stelt u zich eens voor dat u het volledige werk van Willem Frederik Hermans zou moeten overschrijven. Het was met recht monnikenwerk. Dat we dus allerlei afkortingen aantreffen in deze handschriften hoeft geen verbazing te wekken. Afkortingen vormen besparingen in ruimte en tijd en zijn daarom bij uitstek geschikt voor kopiïsten in de Middeleeuwen. De opdrachtgevers zullen erop aangedrongen hebben, want afkorten leidt tot aanzienlijke besparingen in arbeidstijd en materiaalgebruik.

De monniken die actief waren met het overschrijven van teksten in het scriptorium van een klooster schreven de veelal religieuze teksten over van een voorbeeld, de legger. Zij probeerden dat zo precies mogelijk te doen, maar hadden wel een aantal vrijheden. Hoewel het afschrift zo dicht mogelijk bij het origineel moest blijven, was er ruimte voor variatie in het dialect, in de spelling en in het gebruik van afkortingen. Men was er niet op gericht om letterlijk te kopiëren. De monnik las een zin van het origineel, maakte daar in zijn hoofd een zin van die overeenkwam met zijn taal – in die tijd waren bijvoorbeeld Vlaams, Brabants en Hollands duidelijk verschillende, maar onderling verstaanbare talen – en schreef die zin op volgens zijn eigen spellings- en afkortingsconventies. Er was in

die periode geen sprake van een norm voor de spelling en daarom vond men verschillen met de overgeschreven tekst normaal.

Eigenlijk komen de middeleeuwse kopiïst en de hedendaagse whatsapper overeen in hun motivatie voor het gebruik van Kortnerlands. Ook bij moderne media zijn ruimte en tijd belangrijke redenen voor het gebruik van korter Nederlands. Aardig is het om te zien dat niet alleen de motivatie maar ook de vormgeving op belangrijke punten overeenkomt. Het Middelnederlands is niet wezenlijk anders dan het hedendaagse Kortnerlands. Ook de huidige taal van de nieuwe media wordt gekenmerkt door een relatieve vrijheid ten aanzien van dialect, grammatica, spelling en afkortingen. En ook de manieren waarop men van die vrijheid gebruik maakt, zijn opvallend gelijk.

abbreviaturen

Afkortingen in oudere teksten worden vaak aangeduid met de Latijnse term ‘abbreviaturen’, letterlijk ‘verkortingen’. Ook als het gaat om Nederlandse teksten. Men maakt meestal een onderscheid tussen ‘suspensie’ en ‘contractie’. Suspensie geeft aan dat één of meer letters aan het eind van het woord zijn weggelaten, terwijl contractie betekent dat het woord ‘samengetrokken’ is. Dat laatste impliceert dat de eerste en de laatste letter blijven en dat daar tussenin het een en ander is verdwenen.

In vrijwel alle gevallen werd een afkorting voorzien van een speciaal teken. Heel vaak een horizontaal streepje boven de letters of een apostrof ergens boven het woord, maar soms ook met streepjes door de stok van letters als p en q, met krulletjes aan de r of de d of met kleine letters in superscript. Kortom, de afkorting was herkenbaar als zodanig. Jos Biemans, dé handschriftdeskundige van het Middelnederlands bij uit-

stek, drukt mij op het hart om te benadrukken dat deze tekens niet een strak vastgelegde betekenis hebben, maar dat ze vooral een functie hebben als aanduiding dat er iets is afgekort. Zoiets als: lezer let op, hier is iets weggelaten! Natuurlijk is het gebruik van deze tekens niet willekeurig. Een streepje heeft meestal iets te maken met een nasale medeklinker, een *n* of een *m*, en een apostrof meestal iets met een *r*. Maar de context van het woord is heel vaak noodzakelijk om exact vast te kunnen stellen welk woord er wordt ingekort. Je zou het kunnen vergelijken met de letter *e*. Zonder context valt niet te bepalen of je bij het woord *bedelen* nu iets vraagt of iets uitdeelt en of *bekeren* nu wel of niet met voetbal te maken heeft. Omdat woorden in een tekst ook altijd in een context staan, is het probleem goed te overzien. En kennelijk hadden middeleeuwen geen probleem met reconstructie op basis van de context.

suspensie

Afbreken ergens in een woord is een veel gebezigde vorm van afkorten. Dat kan met de eerste letter, zoals de B op Belgische auto's. In een combinatie van woorden is dit een zeer frequent type in woorden als *ceo*, *KLM* of *YOLO*. Het kan ook verderop in een woord worden afgekort. België heet op internet *.be* en in sport *BEL*. De afkortingen *B*, *BE* en *BEL* zijn dus suspensies. We zien het ook in advertentieafkortingen van het type *aantr. m. zkt bl. vr.* In het Middelkorterlands kwam afbreken veel voor. Men schreef *ṛ* voor ridder, *d'* voor daer, *cō* voor coninc, *ēn* voor ende, *quā* voor quam en *algad'* voor algader.

enkele letter

<i>ā</i>	= amen
<i>d'</i>	= daer / der
<i>h'</i>	= haer
<i>m'</i>	= maer
<i>p</i>	= paer
<i>ṛ</i>	= ridder
<i>s'</i>	= sinte
<i>t'</i>	= ter
<i>v̄</i>	= van
<i>w'</i>	= waer

twee letters

<i>cō</i>	= coninc
<i>dā</i>	= dan
<i>ēn</i>	= ende
<i>he'</i>	= here
<i>ov'</i>	= over
<i>tē</i>	= ten
<i>uw'</i>	= uwer
<i>vā</i>	= van
<i>wa'</i>	= waer
<i>zīj</i>	= zijn

meer letters

<i>vrōū</i>	= vrouwen	<i>croep</i>	= croeper
<i>quā</i>	= quam	<i>vand</i>	= vanden
<i>ieghū</i>	= ieghen	<i>gescr</i>	= gescreven

cloest' = cloester

algad' = algader

ionfr' = ionfrou

contractie

Bij contractie gaat het om weglaten van letters uit een woord op voorwaarde dat de eerste en de laatste letter aanwezig blijven. Hoewel dit in modern Korterlands niet een veelvoorkomend afkortingsprincipe is, komen we het onder andere tegen in titelafkortingen als *drs*, *dr*, *ir* en *mr.* (zie blz. 187). We hebben de strikte variant, waarbij alleen de eerste en de laatste overblijven (*dr*, *ca*, *nr*) en de losse variant waarin er meer letters in de afkorting blijven gehandhaafd (*drs*, *sgt*, *nld*). Ook het Middelkorterlands kent zowel strikte als losse contractie.

Het zogenaamde chi-rho-symbool (X-P-symbool), bestaan-
de uit de eerste twee Griekse letters van de naam Christus,
een suspensie dus, is een symbool dat in de late Oudheid
werd geïntroduceerd. De Griekse schrijver Eusebius († 339
AD) vertelt dat keizer Constantijn I (306-337) dit symbool
in de lucht zag aan de vooravond van een belangrijke veld-
slag – de slag bij de Milvische brug bij Rome – en daarbij de
boodschap doorkreeg 'met dit teken zult u overwinnen'.
Constantijn won de strijd. Dat zou de geboorte van het
chi-rho-symbool zijn geweest. In elk geval dateert dit
monogram uit deze periode. De militaire vlag/standaard
met dit teken wordt ook 'labarum' genoemd.

Sommige mensen denken dat dit symbool staat voor de
beweging Pax Christi. Pax Christi is een katholieke vredes-
beweging die pas na WOII is ontstaan in Frankrijk. In de visie
van deze mensen staat het teken P niet voor de Griekse let-
ter Rho (het letterteken P staat in het Griekse schrift voor
de klank r), maar voor de Latijnse P. Dit een onjuiste en ana-
chronistische herinterpretatie van het chi-rho-symbool.

strikte contractie

h'e = here
w't = waert / wort

losse contractie

cōnen = connen
ēmer = emmer
h'ten = herten

ih's = iewus
kke = kerke
ōme = omme
pde = paerde
pph'e = prophete
quaēt = quaemt
v'driet = verdriet
w'heit = waerheit

nomina sacra

In de vroegchristelijke periode was het gebruik om in het
Grieks de naam van God of Jezus niet voluit te schrijven. Het
waren heilige woorden die vermeden moesten worden.

Christian van Stavelot, een Noord-Franse monnik uit de
negende eeuw schreef dan ook (vrij vertaald uit het Latijn):
'Men schrijft de naam van Jezus met iota, èta en sigma, want
de naam van God kan niet met letters worden verklaard, maar
als het over een mens gaat, schrijven we de naam met alle let-
ters.' Men gebruikt daarom voor Jezus ook vaak de neutralere
aanduidingen *Heer* of *Meester*. Maar een goed alternatief
waren samentrekkingen waarin slechts enkele letters werden
weergegeven. Deze samentrekkingen voor Griekse namen
van christelijke heilige personen werden later aangeduid met
de term 'nomina sacra'. Enkele voorbeelden staan hieronder.

griekse letters

IHC of IHS	iota-èta-sigma	jezus
XPC of XPS	chi-rho-sigma	christus
SPS	sigma-rho-sigma	spiritus
DS	delta-sigma	deus

betekenis

In het Latijn werd deze gewoonte overgenomen, maar zoda-
nig dat de Griekse letters gelatiniseerd werden. Zo werd bij-

voorbeeld de Griekse chi (uitgesproken als een ch) geschreven met een X en de Griekse rho (uitgesproken als een r) met een P. Op deze wijze werd de Griekse afkorting XPΣ of, in kleine letters χρς, in Latijnse en later in Nederlandse teksten geschreven als XPS of XPS (ook als XPC of XPC). Sporen hiervan treffen we nog aan in het hedendaagse *Merry Xmas*.

In het Middelnederlands werden de nomina sacra overgenomen en indien wenselijk aangepast aan de eigen afkortingsconventies. Vaak hadden deze afkortingen een horizontale streep boven de gehele afkorting of boven een deel daarvan. Ook een apostrof kwam voor.

Onse here *ihesus xpūs* sach die susteren lazari screyende bi den graue...
Getijdenboek in het Middelnederlands, omstreeks 1430-1435 geschreven en geïllustreerd door een van de meesters van Zweder van Culemborg, werkzaam te Utrecht (Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, 79K2)

ihesus: (de 'e' geeft aan dat men de Griekse èta, geschreven als *h*, niet meer als zodanig herkende, het zou eigenlijk *iesus* of *ihsus* moeten zijn) wordt ook geschreven o.a. als *jhs* en *jhc* met streepjes boven/door de *h*; ook met apostrof: *ih's*, *ih'c* en *ihc'*

xpūs: *xpus*, *xps*, *xpc*, ook met apostrof: *xp's*, *xp'c*

Uit het Latijn wordt ook een ander afkortingsprincipe overgenomen. Men verdubbelt de laatste letter van de afkorting. AUG was een afkorting van Augustus en stond voor de titel van keizer, AUGG voor meerdere personen met die titel. Op dezelfde manier stond COS voor consul en COSS voor meerdere consuls. Dit wonderlijke afkortingsprincipe vinden we nu nog terug bij afkortingen die met teksten te maken hebben:

artt. artikelen
blzz. bladzijden
exx. exemplaren
mss. manuscripten
pp. pagina's
vbb. voorbeelden

afkortingstekens

We komen een verscheidenheid aan afkortingstekens tegen in Middelnederlandse teksten.

een **punt** aan beide kanten, als in

.r.	= ridder
.cō.	= coninc
.7c'.	= et cetera (7 = et, c' = cetera : etcetera)

een tilde of **liggende streep** heeft verschillende interpretaties:

– boven een klinker (ook wel nasaalstreep genoemd)

ieghē = ieghen **ieghē**

– boven een medeklinker

eñ	= ende	eñ
plæt	= prelaet	pñact

– vaak is het ook een algemeen afkortingsteken

cō = coninc

veel gebruikt is ook de **apostrof**

v'halen = verhalen
 cloest' = cloester
 d' = daer

een ander teken is de **doorhaling met streep of krul**

Die pph'e = prophete
 q^a = quam

een letter in **superscript** komen we vaak tegen

vā vr^akeric = van vr^akeric
 cranch^t = crancheit

en ten slotte worden ook **cijfers** gebruikt als afkortingstekens

n3 = niet
 m3 = met
 .7c' = et cetera
 ald9 = aldus

Romeinse cijfers

Het getallensysteem is natuurlijk ook een manier om gesproken taal op een korte manier te schrijven. Spreekt u maar eens 123.456.789 uit, oftewel 'honderddrieëntwintigmiljoenvierhonderdzesenvijftigduizendzevenhonderdnegenentachtig'.

Wij vinden het huidige, uit India afkomstige Arabische cijfersysteem geheel natuurlijk, maar in de Middeleeuwen maakte men nog volop gebruik van het Romeinse cijfersysteem, dat meestal met letters wordt geschreven.

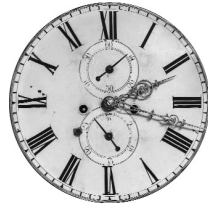
I = 1	I = 1
V = 5	II = 2
X = 10	III = 3
L = 50	IV = 4
C = 100	V = 5
D = 500	VI = 6
M = 1000	VII = 7
	VIII = 8
	IX = 9
	X = 10

Deze letters zijn niet direct afkomstig van 1-letter-afkortingen, zoals misschien V (vijf), C (centum) en M (mille) zouden kunnen suggereren. Het systeem gaat terug op een Etruskisch systeem van symbolen dat volgens sommigen weer ontleend is aan een nog ouder Grieks systeem (uit Attica). Anderen leggen een verband tussen de symbolen en het kerven op een kerfstok door schaapherders in de Oudheid. Dat kerven op zo'n stok is vergelijkbaar met het turven dat wij nog steeds doen als we op schrift langzaam tellen, bijvoorbeeld bij de puntentelling van spelletjes.

I II III IIII

Je kunt je voorstellen dat de wordt versimpeld tot V. In het kerfsysteem kreeg de 10 een kruis door de tweede reeks: , en op deze manier zou het I-V-X-systeem direct herleidbaar zijn tot het systeem dat schaapherders vroeger gebruikten.

Bijzonder is dat wijzerplaten van klokken zich meestal niet houden aan de regel dat 4 wordt geschreven als IV. Op de meeste klokken en horloges staat IIII in plaats van IV.

Er worden allerlei verklaringen genoemd waarom men op klokken en horloges IIII schrijft:

- volgens sommigen gaat het hier om symmetrie, een verdeling in drie groepen: de eerste vier bestaan uit I-en, de tweede vier beginnen met een V en de derde vier draaien om de X;
- IV was in de Romeinse tijd een afkorting voor Jupiter (de eerste twee letters); om de oppergod niet op de vierde plaats te zetten, vermeed men de IV; deze traditie is gehandhaafd op de wijzerplaat;
- het zou goedkoper en efficiënter zijn om een even aantal tekens te gieten dan een oneven aantal; IIII in plaats van IV leidt tot 20 I's, 4 V's en 4 X'en; IV daarentegen tot 17 I's, 5 V's en 4 X'en. In het geval van IIII had je slechts één gietvorm nodig met een V, een X en vijf I's. Als je deze vorm vier keer gebruikt heb je het gewenste resultaat;
- het zou een mooier wijzerbeeld opleveren om tegenover de 'zwarte' VIII een vergelijkbaar zwarte IIII te plaatsen dan een relatief lichte IV.

Als ik zou moeten gokken op de correcte verklaring zou ik mijn geld zetten op de efficiëntie van de productie, maar als ik zou mogen kiezen zou ik gaan voor de symmetrie.

Voor grote Romeinse getallen maakt men vaak gebruik van vermenigvuldiging. cII is duizend en cMI is miljoen, de haakjes staan dan voor een vermenigvuldiging met 1000. En dubbele haakjes voor een dubbele vermenigvuldiging: $\text{ccX}\text{I}\text{I}$ is $10 \times 1000 \times 1000 = 10$ miljoen.

Op de Westertoren in Amsterdam staat het jaartal

$\text{cI}\text{I}\text{I}\text{cxxxxvii}$

De cII staat voor duizend. Grappig is dat een II , uiterlijk ongeveer de helft van het cII -symbool, voor 500 staat, zodat $\text{cI}\text{I}\text{I}$ samen 1500 aangeeft. Het jaartal is dus 1637. Het mag duidelijk zijn dat het gebruik van Romeinse cijfers allerlei afkortingsconventies veronderstelt.

K

Zoals de vroege christenen de namen voor God en Jezus beschouwden als heilige woorden, nomina sacra, die je niet voluit moest schrijven of waar aanduidingen als *vader*, *zoon* en *heer* gebruikt werden in de spreektaal om de heilige namen te vermijden, zo kent onze taal ook woorden die je bij voorkeur niet spreekt of schrijft. Het gaat dan om taboewoorden. Vooral ziektes en intieme lichaamsdelen komen aldus afgekort voor.

SPREEKTAAL

krijg de k
krijg de p
krijg de t
dat is ka-u-tee

SCHRIJFTAAL

*krijg de t****g / t*ring*
*krijg de pestp***e*
*dat is k*t*
wat een k..wijf
*je bent een l*l*

Een wat oudere is: *ik heb er de pee in*. In deze uitdrukking verwijst de 'p' naar pest. Koos Speenhoff dichtte en zong het liedje 'De vrije vrouwen' aan het begin van de vorige eeuw, in 1904. De laatste strofe begint met:

*Weg met al die houten lijven,
 Waar 'n man de p an heit!
 Al die halve vrije wijven
 Zijn de kanker van den tijd.*

Jos van Oss – 'Zachte G Harde L'

Vanaf dat ik kon praten had ik een zachte G
 Ik verhuisde naar het Westen en dat viel heus niet mee
 Ze pestten en ze lachten maar dat nam ik dus mooi niet
 nu zeg ik elke keer tegen Roosje, Kim of Riet

Ik heb een zachte G, maar ook een harde L, ook een harde L,
 ook een harde L
 Ik heb een zachte G, maar ook een harde L
 En mocht je het niet geloven, je zus die doet dat wel

etc.

TKS BV CU BI BI

over systemen in onbruik

radiotelegrafie

Leen de Regt is brugwachter in Willemstad aan het Hollandsch Diep, maar dat is niet het beroep waar hij voor naar school is gegaan. Hij volgde de opleiding van Radio-Holland om marconist of radiotelegrafist te worden. Daarna heeft hij vele jaren als marconist gevaren, onder meer op het vrachtschip de ms (motorschip) Straat Nagoya. Het beroep van marconist bestaat niet meer. In de jaren tachtig van de vorige eeuw werd de telegrafie via de radio geleidelijk overbodig door de opkomst van de telefonie en de komst van satellieten. Daardoor werd het contact over grote afstand aanzienlijk vereenvoudigd. Daarmee verdween ook de morsetaal, het communicatiemiddel van de marconist. In 1992 was de radiotelegrafie voor de communicatie met en tussen schepen vrijwel geheel verdwenen. Tot die tijd had elk schip een of meerdere marconisten aan boord die berichten in morse ontvingen en verzonden.

Ik zocht Leen de Regt op in Willemstad om meer te weten te komen over de manier waarop marconisten met elkaar communiceerden. Hij had contact met mij opgenomen omdat hij van mening was dat marconisten allang sms-taal gebruikten, in zijn terminologie: het Samuel-Morse-Systeem.

Het morsesysteem werkt via korte of lange signalen, die in tekst worden weergegeven met punten en streepjes. Iedereen kent waarschijnlijk wel het signaal ...---..., het bekende noodsignaal, ook enigszins onnauwkeurig SOS-signaal genoemd omdat drie puntjes staan voor een 's' en drie streepjes voor een 'o'. Het verschil tussen het seinen van de letters sos en het noodsignaal is dat bij sos een pauze tussen de letters vereist is, terwijl het noodsein zonder pauze wordt geseind. De gedachte dat SOS staat voor Save Our Ship/Souls is dus in strikte zin onjuist. Tot 1999 was het noodsein SOS nog in werking voor schepen in nood en werd de radio daartoe nog afgeluisterd op de morsenoodfrequentie 500 Kh. In de luchtvaart bestaat het nog steeds. Naast de noodterm MAYDAY (afgeleid van het franse *m'aidez*, 'help me') is het sein kort-kort-kort-lang-lang-lang-kort-kort-kort via radiotelegrafie opgenomen in het noodprotocol. Maar veel andere functies heeft de morsecode niet meer.

Op zee werden morsesignalen door de marconist via een seinsleutel verzonden. Leen de Regt, die zijn seinsleutel nog op een prominente plek op zijn dressoir heeft staan, vertelde met enthousiasme over zijn vroegere vak en op mijn verzoek vooral over de inkortingen die marconisten gebruikten. Het gebruik van afkortingen lag voor de hand omdat het seinen een vrij langdurige en omslachtige operatie is. De snelheid van seinen lag rond de 16 woorden per minuut – als je vlot spreekt, haal je 160 woorden per minuut. Daarbij komt dat sommige letters in het morsealfabet gemakkelijker zijn dan andere. In het door Samuel Morse in 1835 ontworpen systeem (zie afbeelding op de volgende pagina) bestaan de letters 'e' en 't' uit een enkel signaal: kort of lang (het lange signaal is hetzelfde signaal als het korte, maar dan drie keer zo lang) en de 'a' (.-), de 'i' (..), de 'n' (-.) en de 'm' (--) uit twee.

internationale morsecode

A .-	L .-..	W .--	1 .----
B -...	M --	X -..-	2 ..----
C -. .-	N -.	Y -. --	3 ...--
D -..	O ---	Z ---..	4-
E .	P .--.		5
F ..-.	Q ---.-	. .-. .-	6 -....
G ---.	R .-. .	, ---.---	7 ---...
H	S ...	? ..--..	8 ----..
I ..	T -	/ -..-.	9 -----.
J .----	U ..-	@ .--.-.	0 -----
K -.-	V ...-		

aantal signalen in morselettertekens

1 signaal	e, t	(2)
2 signalen	a, i, m, n	(4)
3 signalen	d, g, k, o, r, s, u, w	(8)
4 signalen	b, c, f, h, j, l, p, q, v, x, y, z	(12 van de 16 mogelijke combinaties)

Je zou verwachten dat de meest gebruikte letters het kortst zouden zijn om te seinen. In 1985 is er een onderzoek gedaan door de Stichting voor Publieksvoorlichting over Wetenschap en Techniek (Stichting pwr, inmiddels Stichting Weten) waarin de letterfrequentie is vastgesteld in een corpus van anderhalf miljoen woorden (uit *De Haarlemse Courant*). Zou je de Nederlandse letterfrequentie nemen als de basis voor het morsesysteem, dan zou je uitkomen op een andere verdeling. Dat zien we hierna. Naast de Nederlandse letterfrequentie staat de verdeling die de Engelse letterfrequentie zou opleve-

ren. Een vette letter geeft een afwijking aan van de indeling zoals die gemaakt is in het morsesysteem hiervoor.

Nederlands	Engels
1 signaal e, n	e, t
2 signalen a, i, r , t	a, i, n, o
3 signalen d, g, h , k, l , o, s, v	c , d, h , l , m , r, s, u
4 signalen b, c, f, j, m , p, q, u , w, x, y, z	b, f, g , j, k , p, q, v, w, x, y, z

In het algemeen is er een duidelijk verband tussen letterfrequentie en aantal signalen in het morsesysteem. Het lijkt erop dat de Engelse letterfrequentie iets beter correspondeert met de verdeling van de morsesignalen, vooral in de hogere frequenties (één en twee signalen). De *t* komt in het Engels vaker voor dan de *n*, terwijl dat in het Nederlands andersom is. Dat het morsesysteem meer lijkt op het Engels is ook niet verwonderlijk aangezien het gebaseerd is op die taal. Opvallend is dat de *m* die bij morse op plaats 6 komt (2x lang), in het Nederlands op plaats 15 staat en in het Engels op 14. Wellicht vond de heer Morse dat zijn initiaal op een hogere positie moest komen dan waar de *m* krachtens zijn positie op de frequentievolgorde recht op had.

Als je het Engelse woord *you* wilde seinen, dan was je wel even bezig, 10 signalen en dan komt de pauze tussen de letters er nog bij. Het is dan ook geen wonder dat reeds op de seinschool werd onderwezen dat in informele radiocontacten *you* geseind werd als *u*, oftewel kort-kort-lang. Dat komt ons bekend voor, want ook in whatsapptaal staat de *u* voor het woord 'you'. Er zijn meer marconistenwoorden die ons aan de hedendaagse whatsapptaal doen denken. Ik citeer een aantal voorbeelden van het dictaatschrift van Leen de Regts seinschool:

cu = see you
ltr = later
tks = thanks
gm = good morning
agn = again
tmw = tomorrow
nix = niets

en een grap werd afgesloten of ontvangen met: hi hi

Het gaat hier niet om officiële, gestandaardiseerde codes, maar om het dagelijks gebruik tussen marconisten. Dat er wordt afgekort is niet verrassend, maar, zoals we later zullen zien, komt de gekozen vorm dicht in de buurt van whatsapp. Dat is interessant. Het lijkt erop dat er algemene principes zijn waarmee je taal het best kunt inkorten. Het gaat hier niet alleen om het aantal handelingen met een morsesleutel, maar vooral om principes als: de eerste letter is cruciaal, laat klinkers weg en maak gebruik van spreektaalschrift.

Maar de inkortingen van seintaal zijn niet in alle opzichten vergelijkbaar met whatsapp. Zo worden de 'j' (4 signalen) en de 'y' (ook 4 signalen) regelmatig ingewisseld voor de 'i' die maar 2 korte signalen vraagt:

ia = ja
sri = sorry
mni = many
tri = try
bi = bye
stdbi = standby

Andere typische gevallen van marcotaal zijn:

gut = goed (t is voordeliger dan d, en u is korter dan oe)
skip = schip (scheelt weer een letter en in totaal 5 signalen)
maer = maar (e is korter dan a)

Een morsegesprek tussen twee marconisten zou afgesloten kunnen worden met de volgende boodschap (in morse):

tks om ere nw nil bv cu 73

oftewel: thanks old-man here now nothing bon-voyage see-you best regards

oftewel: bedankt vriend, ik heb verder geen nieuws, goede reis, tot ziens, groeten

In deze zin is 73 een gestandaardiseerde code (de Phillips Code) voor 'vriendelijke groeten'.

Het officiële verkeer tussen schepen en de wal maakte gebruik van Q-codes. Dat zijn gestandaardiseerde, internationale codes in het morseverkeer. Die zijn minder interessant want ze lijken vrij willekeurig tot stand te zijn gekomen. Voor scheepsverkeer bestaan ze uit drie letters waarvan de eerste een Q is, de tweede een R, een S of een T, terwijl de derde het hele alfabet afloopt. Hoewel je zou denken dat de Q een vraag impliceert (question), is dat niet zo. Zo betekent QTP Buenos Aires: *I'm going to enter the port of Buenos Aires*. De vraag maak je door toevoeging van een vraagteken: QTP? Buenos Aires. Het feit dat die codes beginnen met een Q lijkt ingegeven door het feit dat de Q verder weinig voorkomt. Een Q betekent dan: hier volgt een code.

Dr Sheldon Cooper uit de tv-serie *The Big Bang Theory*:

Sheldon: Wat is het beste getal? Er is maar één goed antwoord.

Raj: 5.318.008?

Sheldon: Fout. Het beste getal is 73. Je zult je afvragen waarom. 73 is het 21e priemgetal; het spiegelbeeld, 37, is het 12e priemgetal, en het spiegelbeeld daar weer van, 21, is het product van 7 en 3. Heb ik gelijk of niet?

Leonard: Helemaal goed; 73 is de Chuck Norris van de getallen.

Sheldon: Dat zou Chuck Norris willen. In het binaire systeem is 73 een palindroom, 1001001, dat van achteren naar voren ook 1001001 is, precies hetzelfde dus. Chuck Norris van achteren naar voren wordt niet meer dan Sirron Kcuhc.

En dan vergeet Sheldon nog te melden dat ook in morse-code 73 een palindroom is: - - - -

In het officiële radioverkeer met Scheveningen Radio zou de communicatie als volgt kunnen zijn verlopen:

SCHIP: straatnagoya/phvb 11/8 0800z qtp buenosaires fm monteideo eu +

SCHEVENINGEN: qsl tr qrv?

SCHIP: straatnagoya/phvb eu 0900z pch42 qtp buenos aires +

vertaling:

SCHIP: het schip Straat Nagoya bekend met de code phvb gaat op 11 augustus om 8 uur Greenwich Mean Time (= z) de haven van Buenos Aires binnen (qtp); het schip komt uit

(fm = from) Montevideo; ik kan in de haven wel ontvangen maar niet zenden (eu = eenzijdige uitzending); einde

SCHEVENINGEN: ik heb het bericht ontvangen (qsl); bent u gereed (qrv?) om berichten af te luisteren (tr)?

SCHIP: het schip Straat Nagoya met code phvb zal berichten ontvangen (eu); elke dag om 9:00 Greenwich Mean Time (z) via Radio Scheveningen (pch), golflengte 42; ik vaar nu Buenos Aires binnen; einde

Op basis van deze informatie stuurde Radio Scheveningen een bericht door naar de krant voor de rubriek scheepstijdingen. In dit geval had er in *De Telegraaf* van 12 augustus kunnen staan:

STRAAT NAGOYA 11 aank Buenos Aires

SCHEEPSTIJINGEN

SCHEEPSBERICHTEN (Grote vaart)

ACILA 1 vn Balboa nr Valparaiso, ALHENA 30 vn Rotterdam nr Hamburg, AMSTELBURCHT 31 vn Rotterdam nr Damman, AMSTELLAAN 31 te Rotterdam, BEGONIA 2 380 zzo Suez nr Suez, CAPULONIX 1 vn Jebel Dhanna n Mina al Fahal, CHEVRON ARNHEM 31 v Bajo Grande n Perth Amboy, DIOGENES 31 te Antofagasta, KERMIA 1 v Buenos Aires nr San Sebastian, KOPIONELLA 31 vn San Sebastian nr Buenos Aires, KYLIX 1 te Harvey, MERCURIUS 2 te Santander, NEDLLOYD DELFT 31 vn Hongkong nr Singapore, NEDLLOYD ELBE 2 te Balboa, NEDLLOYD KINGSTON 2 250 zw Comores nr Durban, NEDLLOYD KYOTO 2 te Rotterdam, NEDLLOYD SCHELDE pass Bombay nr Singapore, NEDLLOYD TALBOT 2 120 zw Douala nr Douala, OBELIX 30 vn Los Angeles, PALAMEDES 4 te Houston verw, STRAAT LUANDA 2 300 o Brisbane nr Djakarta, STRAAT NAGOYA 1 te Montevideo, TRIDENT AMSTERDAM 30 te Maracaibo, ULYSSES 7 te Barbados verw, VIANA 1 te Port Kaiser, WESTLAND 2 te Paranagua.

De Telegraaf, 3 januari 1978. (Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, KB C 93)

**The Amazing Stroopwafels
'De Marconist'**

Van de cd *Van de straat* uit 2003

Tekst en muziek: W. Kerkhof

Een tanker vaart op volle zee de boeg doorklieft het water
Het schuim spat op maar middernachts is daar niets van
te zien

De machinist is onder zeil, de bootsman krijgt een kater
De tweede stuurman op de brug slaapt een minuut of tien
Maar in de kleine radiohut hoor je hem seinen
In morse lang en kort, bericht naar overal
En hoe onbeduidend het signaal, 't zal niet verdwijnen
De enige verbinding met de wal.

Mijn vader was een marconist
De seinsleutel lag nog in de boekenkist
Wat is er allemaal doorheen gegaan?
Alles tot tikken teruggebracht
Over havens, routes, over vracht
Zou er een bericht voor mij bestaan?

Toen kwam de radar, telefoon, er is zoveel bijgekomen
Je klikt in kleur de hele wereld naar je toe
Door een apparaat in zakformaat lijkt elke afstand weg-
genomen
Iedereen online, en onbereikbaarheid taboe
Daar in de kleine radiohut hoor ik hem seinen
In morse lang en kort, bericht naar overal
Hoe onbeduidend het signaal, 't zal niet verdwijnen
De enige verbinding met de wal.

stenografie

Niet alleen radiotelegrafie maar ook stenografie, meestal afgekort tot steno, is vrijwel uit onze schrijfwereld verdwenen. Steno is een schrijfsysteem dat je in staat stelt om te schrijven in het tempo waarin een tekst wordt uitgesproken. Het wordt, of beter gezegd werd, vooral gebruikt bij het notuleren van een vergadering of bij het vastleggen van een interview. Op de betere secretaresseopleiding worden nog steeds cursussen steno verzorgd. Als je die cursus met goed gevolg hebt doorlopen kun je 100 of zelfs 120 lettergrepen per minuut schrijven. Desalniettemin is 120 lettergrepen per minuut onvoldoende. In een minuut gebruikt een spreker met een gemiddeld tempo al gauw 250 lettergrepen. Er moet dus ook na de cursus nog flink geoefend worden om een verslag letterlijk op te kunnen tekenen.

Er zijn verschillende stenografieën in omloop. Het systeem dat in Nederland nu nog het meest gebruikt wordt, is het systeem Groote. Arnold Willem Groote ontwierp dit systeem aan het eind van de negentiende eeuw. Hij ontwierp het voor gebruik bij het berichtenverkeer in het leger. Eén van de vroege gebruikers van de stenografie Groote was de vader van de Nederlandse verzorgingsstaat, Willem Drees, die van 1948 tot 1958 namens de Partij van de Arbeid minister-president van Nederland was en die zeer populair was, getuige zijn koosnaam 'vadertje Drees'.

Willem Drees (1886-1988) in een radiocolumn uit de jaren zestig van de vorige eeuw:

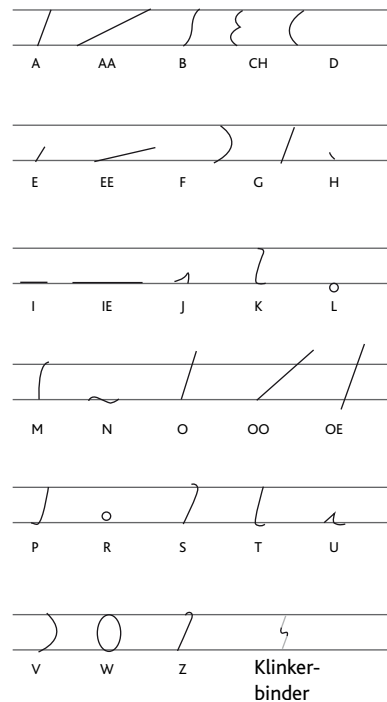
'Waarde luisteraars, velen van u zullen als stenografie niet veel anders denken dan in verband met stenotypisten die op kantoor gedicteerde brieven in stenografie opnemen en op de schrijfmachine uitwerken. Stenograaf bij de Kamers en in vele andere vergaderingen ben ik jarenlang geweest, en dat is, gegeven mijn intense belangstelling voor het politieke gebeuren, voor mijn aanraking en kennis daarvan, en daarmee voor de richting waarin mijn leven is gegaan, van grote waarde geweest. Hoe ben ik ertoe gekomen? Op de driejarige hbs, die voor mij voorafging aan twee jaar Handelsschool, kwam ik door een van mijn medeleerlingen in aanraking met het kort tevoren verschenen boekje *Stenografie voor iedereen* door A.W. Groote. Dat boeide mij in hoge mate. Hier werd een schrift gegeven met een alfabet van niet meer, maar veel kortere tekens dan in het gewone schrift, en met gebruik daarbij van wat verkortingen zou het mogelijk zijn ook het snelgesproken woord op te tekenen. Dat wilde ik kunnen. Het schrift op zichzelf is eenvoudig, maar om het zuiver en vlot te schrijven en goed terug te lezen, en vooral de hoge snelheden te bereiken nodig voor de vergaderingspraktijk, moet men zich duchtig oefenen. Dat heb ik dan ook gedaan. Ik leefde ook in een omgeving die er zich voor interesseerde. Met een zevental anderen richtte ik al in 1902, toen ik vijftien jaar was, in Amsterdam een stenografieclub op die meer dan vijftientig jaar heeft bestaan. Mijn zusters kenden stenografie; mijn vrouw die ik al jong heb leren kennen als een vriendin van mijn jongste zuster eveneens. We hebben elkaar altijd in stenografie geschreven. Mijn eigen notities maak ik altijd in steno. Ik had het voorrecht in aanraking te komen met de ontwerper van dit eerste, in Nederland en voor Nederland ontworpen stelsel, die bij zijn beoefenaars geestdrift wist te wekken voor zijn kortschrift. Beoefenaars van oudere stelsels echter vielen het systeem aan als onbruikbaar. Het tegendeel moest worden bewezen.

Dat hebben mijn vrienden en ik gedaan op de Handelsschool en in openbare proeven. Wij bewezen dat men met het stelsel zeer snel kon schrijven en dan vlot teruglezen. Een aanhanger van een ouder systeem schreef eens dat dat niet te danken was aan het stelsel, maar aan het stel Arabische renpaarden waarover de ontwerper de beschikking had. Een mooi compliment voor ons, maar ook in handen van anderen heeft de stenografie Groote aan hoge eisen voldaan. We wilden bereiken dat ook in de Staten-Generaal, waarin tot die tijd maar één ander stelsel werd gebruikt, stenografie Groote doordrong. Voor mij persoonlijk was dat aantrekkelijk, ook omdat het mij zou brengen in het staatkundige centrum waarin ik de politieke strijd van nabij zou kunnen volgen, terwijl bovendien een dergelijke werkring meer vrijheid van beweging liet dan een kantoorbetrekking. In 1906 nam ik ontslag bij de bank waar ik werkte. Aanvankelijk richtte ik, met mijn vriend Jansen, die later directeur is geworden van de stenografische dienst van de Volksraad in het toenmalige Nederlandsch-Indië, een stenografenbureau op dat tal van opdrachten heeft vervuld. Spoedig werd ik stenograaf bij de Amsterdamse gemeenteraad, waar ik op een bijzonder interessant ogenblik met de gemeentepolitiek kennismaakte. Einde 1906 viel ik in de Tweede Kamer in als stenograaf, toen de begrotingsbehandeling veel van het stenografenkorps vergde. Er dreigde juist een ministerscrisis. Dat heb ik later meer meegemaakt. De ervaringen met mijn werk leidden ertoe dat ik kort erop definitief als Kamer-stenograaf werd aangesteld. De directeur placht daarna bij vacatures aan mij een aanbeveling te vragen. Ik ben Kamer-stenograaf gebleven tot ik in 1919 wethouder van Den Haag werd. Toen was ik al zes jaar lid van de Haagse gemeenteraad. Aanvankelijk echter was ik in gemeenteraden evenzeer als in de Kamers zwijgend medewerker en aandachtig luisteraar.'

Het systeem Groote werkt op grond van de volgende afspraken:

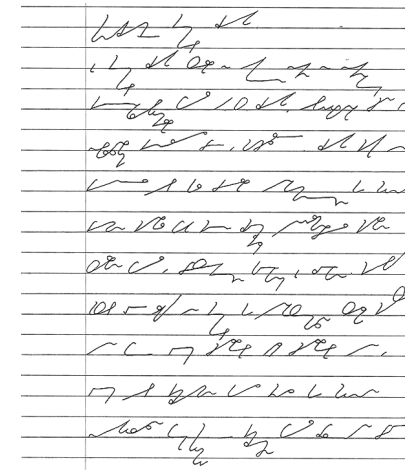
- schrijf de onderstaande, vereenvoudigde letters

Het Stenosysteem zoals ontworpen door Groote

- schrijf op wat je hoort (fonetisch schrift)
- schrijf elk woord met één vloeiende penbeweging
- maak geen verschil tussen hoofd- en kleine letters
- gebruik geen punten op letters
- kort woorden zoveel mogelijk af
- laat letters weg

Het resultaat ziet er ongeveer zo uit:

Het systeem Groote is natuurlijk niet willekeurig opgebouwd. Het gaat ervan uit dat het weglaten van de stomme-*e* en van de *n* aan het eind van een woord weinig problemen oplevert bij het teruglezen van het bedoelde woord. Ook *d*, *t* en *dt* zijn betrekkelijk goed weglaatbaar. Duidelijk is dat in dit systeem vrijwel alle vervoegingen/verbuigingen van werkwoorden en bijvoeglijk naamwoorden verdwijnt.

Het weglaten van de letters volgt in meer of mindere mate de Nederlandse spreektaal.

- In het gesproken Nederlands wordt de *n* aan het eind van het woord vaak niet uitgesproken, men zegt *lope* in plaats van *lopen*
- In sommige delen van het land (Noord-Oost) wordt de *e* niet altijd uitgesproken. In het noorden zegt men *draagn* in plaats van *dragen*

- In sommige delen van het land (o.a. het Rivierengebied) zegt men *hij loop* in plaats van *hij loopt* (*t*-deletie) of *hij wor* in plaats van *hij wordt*

Groote heeft zorgvuldig geluisterd naar de Nederlandse spreektaal en op basis daarvan een aantal goed doordachte regels opgesteld om woorden in te korten. Fonetisch schrift, weglaten van hoofdletters, diacritische tekens, tussen-*s*, van *e*, *n*, *d/t/dt* en het inkorten van veelvoorkomende voor- en achtervoegsels leidt tot een aanzienlijke bekorting van het schrift. Daarbij komt natuurlijk als belangrijkste ingrediënt het simpeler schrijven van lettertekens. Alles bij elkaar is het een inventief systeem dat echter vanwege de opkomst van de technologie steeds verder in onbruik raakt.

telegram

Een derde verschijnsel dat op het punt van verdwijnen staat is het telegram. Het telegram is een geschreven bericht dat oorspronkelijk via een telegraaf, maar later ook per telefoon, telex of over de radio kan worden verstuurd. Het sturen van een telegram is nog steeds mogelijk. Het bijzondere van een telegram is dat een dergelijk bericht per telefoon wordt doorgegeven, wordt uitgeprint en binnen korte tijd door een postbesteller persoonlijk bij de ontvanger op papier wordt afgeleverd. Dat maakt het geschikt voor officiële felicitaties bij trouwerijen of jubilea en voor condoleances. Zo stuurde koningin Beatrix regelmatig felicitatie-telegrammen aan Nederlandse sporters of andere helden die grote prestaties hadden geleverd: Sven Kramer en Irene Wüst voor hun overwinning bij het WK Schaatsen in 2013, Marianne Vos voor haar gouden medaille tijdens de Olympische Spelen in Londen in 2012, André Kuipers bij zijn landing op aarde in 2012. Willem Alexander neemt deze gewoonte over

want hij feliciteerde in januari 2014 Michael van Gerwen per telegram met zijn wereldkampioenschap darts.

Maar ook diplomatieke diensten en het leger sturen nog telegrammen. Zo werden in 2010 250.000 diplomatieke telegrammen van de Amerikaanse overheid aan Amerikaanse ambassades openbaar gemaakt op de klokkenluidersite WikiLeaks. Deze telegrammen werden verstuurd in de periode 2007-2010. Dit veroorzaakte een schandaal dat bekend staat als Cablegate (*cable* is de Amerikaanse term voor telegram). Het werd uit deze telegrammen duidelijk dat de Amerikaanse ambassades gebruikt werden voor spionage.

Vanaf 1852 kan men in Nederland telegrammen opgeven. Oorspronkelijk werden ze verstuurd en bezorgd door de Rijks-telegraaf, later door de PTT (Posten, Telegrafie en Telefonie) en KPN. Op dit moment kun je een telegram versturen via telegram.nl, de Nederlandse poot van UTS, Unitel Telegram Service.

Hieronder staat een telegram dat ik zelf heb opgesteld.

TELEGRAM

Pretoria aangekomen STOP vlucht ok STOP gasthuis vlak bij universiteit STOP prachtig weer STOP morgen lezing STOP eerst een biertje STOP dan uit eten STOP hoop dat voorstelling succes was STOP liefs STOP Hans END

Omdat telegrammen per woord moeten worden betaald is het telegram een interessant object voor bestudering in dit boek. Het gevolg van de kostenberekening per woord is dat men zich vooral kort en bondig wil uitdrukken. Zo onstond de telegramstijl, waarvan het bovenstaande telegram een voorbeeld is. De zinnen worden vaak van elkaar gescheiden door STOP, waarvoor overigens ook betaald moet worden.

Het gebruik van het woord **stop** om zinnen te scheiden is ontstaan in de Eerste Wereldoorlog. De Engelse regering was bang dat zinnen verkeerd begrepen zouden worden ten gevolge van het verdwijnen van de punt aan het eind van ingekorte zinnen. Het was belangrijk dat de communicatie in de oorlog niet zou leiden tot misverstanden. Hoewel niet echt noodzakelijk is het Engelse **stop** tussen de zinnen en **end** aan het eind van het telegram een typisch kenmerk geworden van telegrammen in de hele wereld.

Hieronder de volledige versie van het telegram met de weggelaten woorden in vet.

Ik ben in Pretoria aangekomen. **Mijn vlucht was** ok. **Het** gasthuis **is** vlak bij **de** universiteit. **Het is** prachtig weer. Morgen **is mijn** lezing. **Ik ga** eerst een biertje **drinken en** dan uit eten. **Ik** hoop dat **de** voorstelling **een** succes was. Liefs. Hans

Iets minder dan de helft van de woorden (19 van de 43) wordt uit deze tekst weggelaten. Dat zijn:

lidwoorden (4x)
persoonlijk voornaamwoorden (4x)
hulpwerkwoord *zijn* (5x)
bezittelijk voornaamwoorden (2x)
voorzetsel (1x)
voegwoord *en* (1x)
werkwoorden *gaan* en *drinken*

Een vergelijkbaar procedé voor inkorting zullen we tegenkomen in het hoofdstuk over krantenkoppen, het Koppenlands. Woorden die niet noodzakelijk zijn voor het begrip van de zin worden weggelaten. Vooral lidwoorden en hulpwerkwoorden zijn daarvan het slachtoffer. In het telegram is maar één lid-

woord en één hulpwerkwoord overgebleven. Onderzoek naar woordfrequentie heeft uitgewezen dat in het Nederlands *de*, *het* en *een* behoren tot de top-5 van meest gebruikte woorden, samen met *van* en *en*. Het is opvallend dat we de woorden die we het meest gebruiken, het gemakkelijkst weglaten en dus het minst nodig hebben.

....

Het telegram ligt eruit. Vergeleken bij de e-mail stelt het ook niets meer voor. Vorig jaar werden er in Nederland nog maar negentigduizend telegrammen verstuurd, een minuscule druppel vergeleken bij de miljoenen e-mails die er dagelijks worden gewisseld. Zelf heb ik het telegram de laatste jaren ook behandeld als een verstoten minnares, maar soms verlang ik weer naar haar. Zo langdradig als de e-mail pleegt te zijn, zo kort van stof was het telegram. E-mail is purgeren, woordkakerij, om met de winnaar van de Prijs der Nederlandse Letteren te spreken. Het telegram is de kunst van de economie. Geen goede kunst misschien, maar toch. In memoriam – stop – mijn telegram – stop – condoleances van je grote vlam – stop – maxpam – stop.

NRC Handelsblad, 29 juni 2001

Zoals we in het vorige hoofdstuk zagen, gebruikten twee marconisten van het mannelijk geslacht (OM – old men) de code 73 ‘best wishes and regards’ om een boodschap af te sluiten. Het getal 73 gaat terug tot een getalcode die rond 1900 in gebruik was bij de Amerikaanse marine. Om zendtijd te besparen had men daar de Phillips Code ingevoerd waarin er aan de getallen van 1 tot 92 betekenissen werden gekoppeld. Het getal 73 heeft lange tijd standgehouden in het internationale radioverkeer. 73 staat voor ‘my compliments’, maar dan alleen in het seinverkeer tussen mannen:

man – man	:	73
vrouw – vrouw	:	33
man – vrouw / vrouw – man	:	88

In marcotaal staat het getal 88 voor ‘love and kisses’.

Niet alleen marconisten gebruiken getallen als codes. 88 komt ook in andere betekenissen voor. Bijvoorbeeld als aanduiding voor het Franse departement Vogezen of als atoomnummer van het element radium.

De H is de achtste letter van het alfabet, en 88 kan dus ook gelezen worden als HH. HH kan op zijn beurt weer opgevat

worden als een afkorting voor Heil Hitler. Neonazi’s maken gebruik van deze dubbele afkorting, door 88 op t-shirts af te drukken. Hiphoppers daarentegen zien HH als een afkorting voor hun muziekstijl en gebruiken het getal 88 voor hiphop.

In de Chinese whatsapp taal wordt 88 gebruikt als ‘bye bye’. 8 wordt in het Chinees uitgesproken wordt als ‘ba’ en 88 als ‘ba ba’, en dat lijkt op ‘bye bye’. Maar omdat de uitspraak van 8 in het Chinees ook gelijk is aan het woord voor geluk is 8 een populair getal in China. De Olympische Spelen in Beijing werden in 2008 geopend op 08/08/08 om 8 uur. 88 is een wens voor veel geluk, zeker als er ook nog *lucky* voor staat.

Breero en de Spaanse Brabo

over *de* en de *o*

Het belangrijkste werk van de Amsterdamse schrijver Gerbrand Brederode (1585-1618) is het in volkstaal geschreven blijspel *Spaanschen Brabander* uit 1617. Daarin voert hij de hooghartige Brabander Jerolimo op die Amsterdam leert kennen, in het gezelschap van zijn knecht, het Amsterdamse straatschoffie Robbeknol. Een van de aardigste toneelstukken uit onze letterkundige geschiedenis. Helaas wordt het nog maar zelden opgevoerd.

Bredero werd geboren in de Nes in Amsterdam als Gerbrand Adriaenszoon Bredero. De familienaam van Bredero was afkomstig van een uithangbord aan de gevel van een naastgelegen huis, waarop een afbeelding stond van de geuzenjonker Hendrik van Brederode. Waarom de familie de naam Bredero koos in plaats van het voorbeeld Brederode is niet erg duidelijk. Wel is duidelijk dat men zich voor 1811 niet druk maakte over de juiste spelwijze van namen. Zo zien we op de titelpagina van de *Spaanschen Brabander* uit 1662 dat de schrijver wordt aangeduid met *G.A. Brederood*. Die *d* aan het eind duidt erop dat de spelling Brederood of Brederode ook acceptabel werd geacht door de Amsterdamse volksschrijver. Pas in 1811 toen Napoleon de burgerlijke stand in onze landen had gevestigd werd het bij decreet verplicht om een ‘vasten fami-

lienaam’ bij de gemeente te laten registreren, zoals blijkt uit de tekst hieronder.

In het Paleis van St. Cloud, den 18 Augustus 1811.

Napoleon, Keizer der Franschen, Koning van Italiën, Beschermmer van het Rhijnverbond, Bemiddelaar van het Zwitsersche Bondgenootschap. Op het rapport van onzen Groot-Regter Minister van Justitie; Gezien ons Decreet van den 20 July 1808; Onzen Staatsraad gehoord; Hebben wij gedecreteerd en decreteren hetgeen volgt:

Art 1.

De genen onzer onderdanen in de departementen van het voormalig Holland, der Monden van den Rhijn, der Monden van de Schelde en van het arrondissement Breda, welke tot dusverre genen **vasten familienaam** of voornamen hebben gehad, zullen gehouden zijn, zodanigen, in den loop van het jaar der bekendmaking van ons tegenwoordig decreet, aan te nemen, en de opgave daarvan te doen aan den ambtenaar van den civielen staat der gemeente, alwaar zij woonachtig zijn.

Maar zover was het in 1617 nog lang niet. Bredero kon gerust de laatste lettergreep van de naam Brederode achterwege laten. In zijn uitgave van de *Spaanschen Brabander* schrijft de Leidse hoogleraar Kees Stutterheim in 1974: ‘*Brederood*. Dezelfde naamsvariant komt in het toneelstuk zelf voor, nl. onder de ordonnantie van het stadsbestuur. De variant *Bredero* staat onder het laatste vers en onder *Tot den goetwillighen leser*, maar de opdracht aan Jacob van Dyck is gesigneerd *G.A. Brederode*. In een der lofdichten heet de dichter *Brero*. Op de titelpagina van *Moortje* vinden we *Brederoo* en er zijn nog meer varianten bekend.’

De varianten *Breero* en *Brero* zijn bijzonder. Kennelijk kan

niet alleen de laatste lettergreep uit Brederode vrijelijk wegblijven, maar ook de tweede lettergreep. De spelling Breero komt ook later nog op verschillende plaatsen terug. Menno ter Braak schrijft in 1923 in *Propria Cures* ‘Het scheppen van Jerolimo Rodrigo den Joncker geeft Breero recht op een plaats naast Cervantes’ en de dichter Hendrik Marsman schrijft een gedicht over Bredero onder de titel ‘Breero is moe’. Ook bij een recente voorstelling in Carré heeft Gerbrand de naam Breero gekregen.

Mokum in Carré – *van Breero tot Shaffy* – Stichting Carré
Theaterproducties – 2012-06-08

Een moderne opvoering van de *Spaanschen Brabander* van Bredero zou dus heel goed aangekondigd kunnen worden als:

Ger Brero – *De Spaanse Brabo*

Brederoode
Brederoode
Brederode
Brederode
Brederood
Brederood
Brederoo
Brederoo
Brederoo
Bredero
Bredero
Breeroo
Breroo
Breero
Brero

In dit hoofdstuk staan de twee Korterlandse procedés centraal die voor deze inkorting verantwoordelijk zijn. Allereerst kijken we naar het verdwijnende *de*. Het zal blijken dat de *de*-inkorting in ruime mate voorkomt in onze taal. Daarna richten we ons op de *o*-woorden, woorden die worden afgekort met een *o* aan het eind, zoals we *Brabander* kunnen inkorten tot *Brabo*.

Van Kooten & De Bie – ‘Goeie Peer’

...

Bie: Maar hoe komt u bij Goeie Peder?

Van Kooten: Omdat peer was oorspronkelijk peder. Tegen een peer zei je peder.

Bie: Zoals weer weder was?

Van Kooten: Ha, lekker pedertje. Dat zei je vroeger.

Bie: Het weer weder...

Van Kooten : Weer was weder, precies.

Bie: Ja, ja...

Van Kooten : Heer was tot diep in de zestiende eeuw nog heder. Dus dan kwam je iemand tegen op straat met een peer, met een peder, een heder met een peder, dan zei je: goede-morgen mijnheder, het is mij een grote eder, en smaakt de peder?

...

stukje van het nummer ‘Goeie Peer’ van de lp *Van Kooten & de Bie willen niet dood* uit 1987, de audioregistratie is te vinden op YouTube.

Neerlandistiek ende Brero: het verdwijnen van de

Net als *de* verdwenen is uit *ende* (vgl. Duits *und* en Engels *and*), kan in onze taal de lettergreep *de* – of beter *də*, waarbij *ə* de stomme-e aangeeft (zie het hoofdstuk over de spelling) – verdwijnen wanneer *də* voorafgegaan wordt door een lange klinker, zoals de *ee*, de *oo*, de *ij*, de *ei* of de *ou*. In de naam **Brederode** komt zo'n situatie twee keer voor en beide *də*'s kunnen verdwijnen. Dat is een verkortingsproces dat op veel woorden van toepassing was en is. Het proces is al lange tijd deel van het taalsysteem. Het is ook al vaak bestudeerd door taalkundigen. Zoals we kunnen zien in de scène van Van Kooten & De Bie is het echter omgekeerd niet mogelijk om een lange *ee* te vervangen door *edə*: *wedər* wordt *weer*, maar *peer* wordt geen *pedər*.

edə		edə+r	
medə	- mee	kledər	- klee
redə	- ree	ledər	- leer
sledə	- slee	nedər	- neer
snedə	- snee	tedər	- teer
stedə	- stee	vedər	- veer
tredə	- tree	wedər	- weer
vredə	- vree		

edə+l		edə+n	
edəl	- eel	bānedən	- bānee
vedəl	- veel	tāvredən	- tāvree

We zien dat er veel gevallen zijn waarin *də* kan verdwijnen, maar duidelijk is dat dit niet zomaar een regel is die willekeurig optreedt als een lange *ee* gevolgd wordt door *də*. Het weglaten van *də* kan niet in woorden als *hedən* (**heen*) en *Zwedən*

(**Zween*), maar ook in werkwoorden als *bedələn* (**belən*) of *bāstedən* (**bāsteen*) is *də* onmisbaar, net als in *cedər* en *redər*.¹ Bovendien zien we dat in de bovenstaande paren waar *də* wel kan verdwijnen, de beide leden van het paar niet gelijkwaardig zijn. Vaak klinkt een van beide ouderwets: *wedər* is ouderwets ten opzichte van *weer* en *eel* is ouderwets ten opzichte van *edəl*. Soms is er ook sprake van verschil in betekenis. Zo betekent *teer* iets anders dan *tedər*. Je zegt *een teer poppətijə* maar *een tedərə minnaar*, en niet omgekeerd. Kortom, *də*-weglating kan niet zomaar worden losgelaten op het Nederlands. Desalniettemin is het duidelijk dat er hier sprake is van een Korterlandse regelmaat die vooral in het verleden onze taal heeft ingekort.

werkwoorden: eed → ee

Enigszins vergelijkbaar met de woorden hierboven kan de *d* verdwijnen aan het eind van een werkwoord, zowel in de verleden tijd als in de tegenwoordige tijd. Wellicht is dat hetzelfde verschijnsel want de verleden tijd van *hij doet* was in het Middelnederlands *hi dedə*. Dat we naast *deed* ook *dee* vinden is dan niet verbazingwekkend. Maar in tegenstelling tot de voorbeelden hierboven, gaat het nu vooral om spreektaal.

verleden tijd

deed	-	dee	'hij dee niks'
gleed	-	glee	'ik glee van de trap'
reed	-	ree	'ree jij naar huis?'
scheed	-	schee	'hij schee ermee uit'

¹ * betekent in de taalkundige literatuur dat het volgende woord of de volgende zin ongrammaticaal is.

tegenwoordige tijd

besteed	-	bestee	'Ik bestee veel tijd aan mijn hobby'
kleed	-	kleee	'Klee jij je eens aan!'
treed	-	tree	'Ik tree morgen op'

Opvallend is dat bij de tegenwoordige tijd alleen de vormen die je met een *d* aan het eind schrijft voor reductie in aanmerking komen. Komt er een *t* achter van de 2e of 3e persoon, dan wordt het echt ongrammaticaal, ondanks het feit dat je die *t* in *besteedt* of *kleedt* helemaal niet hoort:

- * hij bestee geen tijd aan mij
- * hij klee zich netjes aan
- * hij tree morgen op

De stam en de onverbogen vorm van de sterke verleden tijd (sterke werkwoorden hebben een klinkerverandering in de stam: *doen* – *deden* etc.) komen in aanmerking voor *d*-inkorting, maar verbogen vormen niet. Er bestaan dus minimale verschillen tussen de volgende zinnen, waarbij de asterisk (*) ongrammaticaliteit aangeeft.

Ik klee mij aan	vs	*Zij klee mij aan	(van <i>kleedt</i>)
Zij ree mij aan	vs	*Zij klee mij aan	(van <i>kleedde</i>)

Hoewel het lijkt op slordig Nederlands, is het weglaten van de *d* uiterst gevoelig voor de grammaticale structuur. Ten eerste mag het alleen als het gaat om een werkwoord, want je kunt niet zeggen **Ik heb een klee gekocht* of **Dat is wree*. Dat is wonderlijk omdat vergelijkbare vormen als *trede* (*tree*) of *tevreden* (*tevrete*) wel kunnen worden ingekort. Ten tweede is het zo dat het alleen gaat om werkwoordsvormen zonder verbuiging, want zoals we zagen, kan *kleedt* niet worden ingekort

en *kleedde* ook niet. En dat geldt niet alleen voor mensen die weten dat je *hij kleedt* met *dt* schrijft, maar voor alle sprekers van onze taal. Onze kennis van het grammaticale systeem wordt dus volop ingezet bij inkorten in gesproken taal.

Er valt nog veel meer over te vertellen, en er is al veel meer over gezegd in de taalkundige literatuur. Het is een ingewikkeld probleem. Dat ga ik hier niet oplossen. Het was mijn doel om u te laten zien dat het inkorten al lange tijd deel uitmaakt van onze taal. Het verdwijnen van *d* is daar een mooi voorbeeld van, en hoe valt dat beter te illustreren dan aan de naam Brederode, die uiteindelijk tot Brero kan worden gereduceerd.

de macho is een lullo

Zoals blijkt uit het retrograde woordenboek, waar de woorden van achteren naar voren gerangschikt staan, zijn er maar weinig woorden in het Nederlands die eindigen op een *o*, en de woorden die op een *o* uitgaan zijn dan meestal ook nog vreemdelingen, zoals *farao*, *lavabo*, *risico*, *torpedo* etc. Hoewel woorden als *tempo*, *radio* en *auto* natuurlijk veel en al lang gebruikte ontleningen zijn, zijn eigenlijk alleen *zo*, *vlo* en *stro* echt Nederlandse woorden die op een *o* uitgaan. Desalniettemin – of misschien wel juist daardoor – is de *o* een favoriete uitgang voor afkortingen. Hieronder een beschrijving van de verschillende *o*-afkortingen. Heel vaak verwijst een *o*-afkorting naar een persoon, terwijl het grondwoord dat niet doet of niet hoeft te doen. Zo is *Brabo* niet een afkorting van Brabant (je kunt niet zeggen: *hij woont in Brabo*), maar van iemand afkomstig uit Brabant. En heel vaak zit er een negatief tintje aan de *o*-woorden.

Ook in andere talen, zoals het Engels of het Frans, komen de *o*-afkortingen voor. Zo heeft het Frans *prolo* 'proletariër' en *stalo* 'stalinist' en kent het Engels onder andere de ook in het Nederlands voorkomende *o*-woorden *sicko*, *weirdo* en *psycho*.

klojo

Veel *o*-woorden zijn afgeleid van een negatief woord, meestal een bijvoeglijk naamwoord (*dom-bo*) en soms een zelfstandig naamwoord (*lul-lo*), waaraan een *o* vastgeplakt is. Het gaat telkens om licht negatieve of ironische aanduidingen van personen. De afleidingen verschillen:

- woorden waar de *o* is vastgeplakt aan het basiswoord, zoals *lullo*
- woorden waar het basiswoord is afgekort tot de *o*, zoals *aso*
- woorden die zijn afgekort en van een *o* voorzien, zoals *alto*
- woorden die een wat ingewikkelder ontstaansgeschiedenis hebben, zoals *klojo*

alto Zij vond mij een **alto** omdat ik volgens haar een beetje een skaterlook heb

aso Als je buurman een **aso** is...

dombo Belasting betalen is iets voor **dombo's**

klojo Wat ben jij een **klooi**, zei hij. (Maarten 't Hart, *Het vrome volk*, 1974) van *klooi*en, gerelateerd aan *klootzak*

lullo Heb je nog geneukt, hé **lullo**?

positivo De **Positivo's**: 'Onze god is de beste'

en zo vinden we ook *arro*, *dodo*, *duffo*, *emo*, *grefo*, *laffo*, *lokalo*, *maffo*, *psycho*, *sicko*, *slomo*, *stombo*, *suffo*, *vago*, *weirdo* en ongetwijfeld nog veel meer.

Ook naar mensen verwijzen *o*-woorden die een specifieke seksuele voorkeur uitdrukken:

hetero, homo, lesbo, macho, maso, metro, nympho, pedo, sado

Een verwant type *o*-woord duidt de regionale afkomst van mensen aan:

brabo, filipino, indo, latino, limbo

Het lijkt er dus op dat er een *o*-achtervoegsel is dat de betekenis 'persoon' aan het grondwoord toevoegt. Soms krijgt het woord daar een negatieve bijbetekenis door.

porno

Maar de *o* toont zich ook uiterst productief in andere afkortingen, zoals blijkt uit de volgende lijstjes. Hier gaat het meestal niet om personen. Je kunt het tweede deel van een woord weglaten als het eerste deel een (meestal van oorsprong Grieks) voorvoegsel is dat op een *o* uitgaat.

audio, auto, bio, disco, euro, foto, fysio, hippo, hypo, mono, neo, porno, provo, stereo, techno, video

Je kunt soms ook het tweede deel van een woord weglaten als het stuk dat bewaard blijft geen voorvoegsel is, maar wel op een *o* eindigt:

airco, afko, choco, demo, info, karbo, limo, mayo, memo, promo

Ook bij de *i* en de *a* komen we dit soort woorden tegen, zoals bijvoorbeeld:

depri, gezelli, irri, ordi
giga, para, sympa

Net iets anders is het afbreken van een woord en er dan een *o* aan toevoegen:

afro, paddo, turbo, typo

Bij een variant hiervan voeg je een *o* toe aan een woord dat niet is afgekort. Geen Korterlands, integendeel, maar wel de moeite waard om hier te vermelden:

hiero, daaro, waaro

baco

Mooi zijn de *o*-woorden die worden gevormd door de eerste twee of soms drie letters van twee woorden aan elkaar te plakken. Vooral Duitsers met uniformen doen het goed in deze categorie (*kapo*, *kripo*, *vopo*, *gestapo*). En verder vinden we:

AMRO, baco, bobo, Bolo (**B**os en **L**ommerbuurt in Amsterdam; 'yolo in de bolo'), Jozo, pomo, RABO, trafo

Deze categorie treffen we ook aan bij tweewoordafkortingen die uitgaan op andere klinkers, zoals:

bama, doka, hifi, wifi

En soms gaat het zelfs om de eerste letters van drie woorden:

vrijmibo, holebi, horeca (zelfs horecava) en stavaza

Hoewel al dit soort afkortingen ook voorkomen bij andere klinkers, is de *o* bijzonder omdat het de meest geliefde afkortklinker is. Het is wonderlijk dat de *o* zo'n productieve letter in het Korterlands is, terwijl de *o* aan het eind van een woord

verder nauwelijks in onze taal voorkomt. Kennelijk vinden we de afsluiting met een *o* een geschikte manier om woorden af te korten. De Brabo van Brero maakt deel uit van een rijke traditie.

doet ie 't of doet ie 't niet

hij wordt i, -i, ie of -ie

Hij of hy is ook niet mooi, tenzy er 'n klemtoon op valt. Melis Stoke en ik vinden 'zegti' en 'doeti' goed. Komaan, laat ons dat doen... we winnen daardoor kracht in hy:

Neen, zegt-*i* snel, wat-*i* wil, wil-*izelf*
omdat hy dat begeerd heeft.
Wat-*i* denkt, wat-*i* zegt, wat-*i* doet,
werd in zyn ziel geboren... doet Hy!

Multatuli *Ideën* 1, 47. G.L. Funke, Amsterdam 1879

Z'n naam was Japi. Z'n achternaam heb ik nooit geweten. Bavink kwam met hem aanzetten toen-*i* uit Veere terugkwam. Een heelen zomer had Bavink in Zeeland geschilderd. In Veere had-*i* Japi voor 't eerst gezien. Japi zat daar maar. Bavink had al enkele malen gedacht: wat is dat toch voor een kerel? Niemand wist 't, altijd vond je hem ergens aan den waterkant. Daar zat hij maar, uren achtereen, onbewegelijk. Om twaalf uur en om zes uur ging *i* voor een uurtje naar binnen om te eten; de rest van den dag zat *i*. Dat duurde een week of drie; toen zag Bavink hem niet meer.

Nescio, *De Uitvreter* in 'De Gids'. Jaargang 75, 1911

Nou, toe is-*ie* langs geweest. Met zijn vrouw. Hij kon er maar niet over uit dat z'n ouwe medestrijder dood was. Terwijl dat medestrijden, dat heeft niet zo lang geduurd... en daar heeft-*ie* me nou 's 't fijne van verteld.

A.F.Th. van der Heijden, *Asbestemming*, 1994

Hoeveel kerels heeft *ie* in Vegas afgewerkt? Soms wel vier, vijf per dag! Dag in dag uit! Als er iemand geil was dan was het Timo wel! Omdat *ie* elke dag zo nodig tien keer wilde klaar-komen heeft *ie* domme risico's genomen! Daarvoor heeft *ie* de hoogste prijs betaald, zo was *ie*.

Leon de Winter, *De hemel van Hollywood*, 1997

Komt een meisje bij de dokter

over weggelaten woorden

dagboeken

Het dagboek is een bijzondere vorm van geschreven taal. De inhoud is meestal niet rechtstreeks bedoeld voor anderen. Veel dagboeken zijn verslagen van persoonlijke belevenissen of van reizen. Soms dienen ze de schrijver tot geheugensteun, soms gebruiken mensen het dagboek als een plek om hun gevoel de vrije loop te laten, maar vaak zijn ze uiteindelijk ook gericht op een publiek. Neem het bekendste Nederlandse dagboek, dat van Anne Frank. In een van de brieven gericht aan de fictieve Kitty, schrijft ze: 'Stel je eens voor hoe interessant het zou wezen als ik een roman van het Achterhuis uit zou geven.'

In dit hoofdstuk gaan we geen onderzoek doen naar dagboeken en andere persoonlijke verslagen van gebeurtenissen of perioden uit iemands leven. Het gaat er hier om dat er een schrijftaalverschijnsel is dat typerend is voor veel dagboeken en dat behoort tot het Korterlands. De schrijvers van deze egodocumenten laten zichzelf heel vaak weg uit de zin. Zinnen van het type 'Heb nog wat zitten lezen' en 'Ben vroeg naar bed gegaan' komen in ruime mate voor in allerlei dagboeken en zijn ook typerend voor dit soort teksten. Deze zinnen behoren niet tot het gewone Nederlands want daar is het onder-

werp in bewerende zinnen verplicht aanwezig. Gegeven dat de schrijver en het onderwerp van dagboeken meestal de ik-persoon is, is het niet echt verwonderlijk dat een ik-onderwerp wordt weggelaten. Als het onderwerp afwezig is, kost het niet veel moeite om te bedenken dat dat onderwerp wel eens *ik* zou kunnen zijn. Een dagboekzin als 'wil niet meer school' zal niet gauw verwarring veroorzaken omdat het weggelaten onderwerp ook *hij* had kunnen zijn. Desalniettemin kan *ik* niet zomaar worden weggelaten, maar alleen onder bepaalde grammaticale voorwaarden. Bijzonder is dat een zin als 'ga straks naar huis' (afgeleid van 'ik ga straks naar huis') een prima dagboekzin is, maar dat 'straks ga na huis' (afgeleid van 'straks ga ik naar huis') dat niet is. Het verschijnsel van het weglaten van een ik-onderwerp is doorgedrongen tot de taalkundige literatuur en staat daar bekend als 'diary drop'.

Lief Dagboek

Neem de dagboekfragmenten van Katinka Polderman. Zij schreef van september 2012 tot mei 2013 wekelijks een dagboekcolumn in *de Volkskrant* onder de titel 'Lief Dagboek', waarin ze namens een bekend persoon een aantal dagen van zijn of haar leven beschrijft. Zo schrijft ze in mei 2013 namens Anouk:

Lief Dagboek: 'Word inmiddels een beetje gek van Cornald Maas'

Hieronder nog een paar fragmenten uit *Lief Dagboek* waarin de *ik* uit de zin wordt weggelaten. De plaatsen waar *ik* is weggelaten zijn door mij voorzien van een @.

(volkskrant.nl – oktober 2012)

@ Heb het er met Marica over gehad, maar weekendje Centerparks dat we hadden gepland de 28e moet ze maar alleen

met kinderen doen. @ Voelde haar teleurstelling, maar @ moet als burgervader hier in Amersfoort blijven bij dreigende ongeregelde heden.

(volkskrant.nl – mei 2013)

@ Ging vanochtend boodschappen doen, lopen er steeds agenten in burger achter me aan. Het is onderdeel van het complot tegen mij. @ Heb ze mijn boodschappentas maar laten dragen, was op zich wel handig.

Het betreft hier een opmerkelijk verschijnsel, want *ik* wordt niet zomaar weggelaten uit zinnen. Het kan alleen maar uit hoofdzinnen waarin *ik* direct voorafgaat aan de persoonsvorm. Kijk maar naar de volgende citaten uit Katinka Poldermans column met Eberhard van der Laan als ‘schrijver’:

@ Had beter moeten nadenken voordat **ik** ze bestelde, @ weet niet zo goed waar **ik** met die dingen heen moet nu ze niet opgelaten gaan worden.

Of **ik** wist waar gaffa tape ligt om een plekje af te zetten voor vrijmarkt. @ Weet ook niet waar de tape is.

In deze zinnen wordt het onderwerp *ik* 3x weggelaten. Telkens gaat het om *ik* als onderwerp van een hoofdzin en zou *ik* direct voor de persoonsvorm (*had* of *weet*) moeten komen te staan. De keren dat *ik* wel optreedt, is het het onderwerp van de bijzin. Dan kan *ik* niet wegblijven. Probeer het maar eens.

Ook als *ik* volgt op de persoonsvorm is het onmogelijk om *ik* weg te laten. Dat zien we in de volgende fragmenten.

@ Kreeg een leuke foto terug. Wat een schattige Chinese naakthond heeft John! Zo een zou **ik** er ook wel willen.

Na audiëntie kreeg **ik** een boel geschenken, het leukst vond **ik** de iPad. @ Heb er vanavond zelf wat mee zitten stoeien, maar @ kreeg hem niet aan de gang.

Men zou kunnen tegenwerpen dat *Lief Dagboek* van Katinka Polderman geen echt dagboek is. Dat is inderdaad het geval, maar daarom is het wellicht juist interessanter, want Polderman probeert zoveel mogelijk de dagboekstijl te benaderen en hanteert daarbij veelvuldig de stijlfiguur van ‘dagboek-drop’.

de reis van Bontekoe

Het is bepaald niet zo dat dagboekdrop een nieuw verschijnsel is. Hierna enkele fragmenten uit het bekende scheeps-journaal van Bontekoe uit het begin van de zeventiende eeuw. Bontekoe laat veelvuldig het onderwerp weg. In zijn geval gaat het ook om een persoonlijk voornaamwoord van de eerste persoon, maar omdat hij de wederwaardigheden van een groep beschrijft, laat hij regelmatig *wij* weg in plaats van *ik*.

Verhael van de avonturelijke reyse van Willem Ysbrantsz. Bontekoe van Hoorn.

In 't Jaer ons Heeren 1618, den 28. December, ben **ick**, Willem Ysbrantsz. Bontekoe van Hoorn, Tessel uytghevaren voor schipper, met het schip ghenaeamt: Nieu-Hoorn, ghemant met 206 eters, groot ontrent 550 lasten, met een Oosten-Wint.

... @ Hadden een s.o. wint; @ hielden noch al koers nae de Linie Aequinoctiael. Onder de Linie komende werdt het stil, @ hadden somtijds oock harde travaden met regen en wint, @ hadden de wint altemet uyt alle boeghen, soo dat

wy drie weecken t' soeck brachten eer wy de Linie Aequinoctiael konden passeeren.

... **ick** vermaende het volck met soo veel troostelijcke reden als **ick** op die tijdt konde bybrenghen. @ Seyde dat sy doch goedts moedts soudens wesen; dat de Heer het versien soude; doch @ was self kleynmoedigh; @ soude een ander troosten en @ behoefde self wel ghetroost te worden. @ Sprak menigh woordt boven 't hert. @ Verdroegen en leden alsoo met malcander, dat **wy** soo moe en mat wierden, dat **wy** qualijck de macht hadden op te staen.

We zien dat het onderwerp uit de hoofdzin regelmatig wordt weggelaten, maar niet uit de bijzin. In het eerste fragment gaat het om het onderwerp *wy*, terwijl in het tweede fragment de eerste vijf weggelaten onderwerpen *ick* zijn en het laatste *wy*.

Net als bij Polderman wordt *ick* of *wy* alleen weggelaten in een hoofdzin, voorafgaand aan de persoonsvorm. Als *ick* of *wy* volgt op de persoonsvorm dan wordt het onderwerp niet weggelaten.

Den 23. dito saghen **wy** noch een zeyl aen stuerboort uyt; @ liepen daer nae toe en @ vernamen dat het het schip Enchuysen was, dat met ons was uytgelopen, mede gedestineert om nae Oost-Indien te gaen.

Ondertusschen sonden **wy** onse sloep nae landt om te vischen

De gebruikte regel zou dus kunnen zijn: laat een onderwerp van de eerste persoon weg als het in de hoofdzin voorafgaat aan de persoonsvorm. Een probleem voor deze analyse van dagboekdrop lijken de zinnen hieronder.

By het eylandt komende konden @ geen anckergrondt vinden

By 't landt komende konden @ geen plaetse bekennen om 't schip te berghen

Het lijkt of er een onderwerp is weggelaten dat niet voor de persoonsvorm staat, maar direct erachter. Dat zou net zo fout moeten zijn als 'straks ga uit' in plaats van 'ga straks uit'. Dit is echter maar schijn. In die tijd was het gewoon om in een hoofdzin tussen onderwerp en persoonsvorm nog een bijzin met een tegenwoordig deelwoord (*komende*, *hoorende*, *proevende*, *siende*) te plaatsen, zoals blijkt uit de volgende zinnen.

ick dat hoorende liep metter haest nae vooren in 't galjoen, ende bevondt dat de boegh-poorten noch toe waren

Wy **dit proevende** sagen het landt, te weten de Caep de Bonesperanse

De inwoonders van 't landt **ons siende** zijn datelijck met een prauwtjen (zijnde een schuytjen uyt een boom ghehouden) aen ons boordt ghekomen en brochten eenige appelen, lemoenen, wat rijs en hoenderen met haer

Dat betekent dat in de hiervoor genoemde probleemzinnen het onderwerp is weggelaten uit de eerste positie van de hoofdzin, en dat is zoals we verwachten.

@ By het eylandt komende konden geen anckergrondt vinden

@ By 't landt komende konden geen plaetse bekennen om 't schip te berghen

We kunnen nu op basis van Bontekoe en Polderman de volgende Korterlandse regels opstellen:

DAGBOEKDROP

laat een onderwerp weg uit de zin als

- de tekst een dagboek, reisverslag of ander egodocument is;
- het gaat om een hoofdzin;
- het onderwerp van die hoofdzin een persoonlijk voornaamwoord van de eerste persoon is (*ik* of *wij*);
- het onderwerp voorafgaat aan de persoonsvorm.

Het is interessant om te zien dat een betrekkelijk marginaal verschijnsel dat voorkomt in een uithoek van de schrijftaal zijn eigen regels kent. Niet dat iemand die regels heeft bedacht. Niemand heeft ons ooit geleerd dat het weglaten van *ik* kan leiden tot een dagboekstijl. Er is kennelijk een natuurlijke manier van het weglaten van voornaamwoorden dat je kunt beschrijven in een regelsysteem als hierboven. Dat systeem hoort tot onze kennis van het dagboekregister, ook als we nog nooit een dagboek hebben bijgehouden. Het lijkt dan logisch dat het dagboekverschijnsel op een of andere manier verbonden is met andere verschijnselen in onze taal. Want hoe zouden we anders zo precies weten hoe *ik*-weglating werkt?

Behalve voornaamwoorden van de eerste persoon verdwijnen ook andere stukjes van onze taal aan het begin van een hoofdzin. We zien dat het weglaten van steeds andere zinsdelen telkens een herkenbaar stijlverschijnsel oplevert. Wel gaat het steeds om het weglaten van een zinsdeel uit de eerste positie van de zin. Die plek moeten we kennelijk goed in de gaten houden.

Komt een vrouw bij de dokter

Een variant van de dagboekdrop is de moppendrop. Als we zinnen horen als:

Komt een vrouw bij de dokter...

Lopen twee blondjes door de Kalverstraat...

dan weten we dat het gaat om het begin van een mop. Hoe weten we dat? We hebben hier te maken met een stijlfiguur die kenmerkend is voor een mop. Niet voor niets maakt Kluun daar gebruik van in de titel van zijn boek *Komt een vrouw bij de dokter*. Ook Arie Bras en Wim Daniëls gebruiken het in de titel van hun boek over moppen: *Lopen twee blondjes door de Kalverstraat*. De stijlfiguur bestaat uit een persoonsvorm die vooraan in de zin staat en die gevolgd wordt door een onbepaald onderwerp (*een vrouw, twee blondjes*). Zou je het onderwerp vervangen door een bepaald onderwerp, dan krijg je een rare zin. Moppen beginnen niet met *Lopen Sam en Moos door de Kalverstraat...* of *Komt Kluun bij de dokter...*

Normaliter worden dit soort zinnen ingeleid door het woordje *er*. Maar bij een zin als *Er komt een vrouw bij de dokter* denk je niet onmiddellijk aan een mop. Zo'n zin kan gewoon beschrijven wat er gebeurt zonder dat er lolligheid volgt. Maar laat je *er* uit deze zin weg, dan is het duidelijk. Waar het weglaten van *ik* wijst op een dagboek, levert het weglaten van *er* een mop op. De onderstaande voorbeelden komen van internet.

Staan twee koeien in de wei...

Staat een Belg op de trein te wachten...

Komt een cowboy bij de kapper...

Zegt de dokter: kleed u zich maar vast uit

Vaak wordt zo'n moppenzin gevolgd door een tweede zin met het werkwoord vooraan:

Komt een vrouw bij de dokter. **Zegt** de dokter: kleedt u zich maar vast uit, mevrouw. **Vraagt** die vrouw: waar moet ik mijn kleren leggen? Op de mijne, zegt de dokter.

Lopen twee Belgen door de Kalverstraat. **Zegt** de één tegen de ander: mag ik in het midden lopen?

In deze tweede zinnen is er sprake van een andere stijlfiguur dan in de eerste. Het onderwerp is hier niet onbepaald, maar bepaald. Het gaat om een constructie die tot doel lijkt te hebben om een verhaal te verlevendigen. Kijk maar naar het volgende verhaaltje.

Er liepen twee mannen door de Kalverstraat. **Staken** er plotseling twee jonge vrouwen over. **Zei** Jan tegen Kees: heb je ze gezien?

In de tweede en de derde zin wordt in plaats van (*en*) *toen*... het werkwoord voorop geplaatst. Anders zou het worden: *Toen staken er plotseling twee vrouwen over. En toen zei Jan tegen Kees:....* Stilistisch is een reeks van *en toen*-zinnen niet erg aanbevelenswaardig (de zgn. *en-toen-en-toen*-stijl), dus is het beter om af en toe het werkwoord voorop te plaatsen. In de literatuur wordt dit verschijnsel wel aangeduid met de term 'narrative v1', maar hier zullen we het '*en toen*-drop' noemen. *En toen* hoort bij verhalen in de verleden tijd: '... en toen stond ik op en toen ging ik naar buiten en toen fietste ik naar het station en toen miste ik de trein...' etc. Het is een stijl die hoort bij spreektaal en die niet van veel stilistisch vermogen getuigt.

Veel beter is het om 'en toen' weg te laten en het werkwoord vooraan te plaatsen: '... en toen stond ik op, ging ik naar buiten, fietste ik naar het station en miste ik de trein...' Ook in verhalen in de tegenwoordige tijd komt dit stijlverschijnsel voor.

Er lopen twee mannen door de Kalverstraat. **Steken** er plotseling twee jonge vrouwen over. **Zegt** Jan tegen Kees: heb je ze gezien?

Dan wordt er niet 'en toen' weggelaten, maar eerder iets als 'en dan'.

Een bijzonder geval betreft de legendarische uitspraak van voetbalverslaggever Hugo Walker: **Komt dat schòòòòt!!!**

Moet ik mij echt helemaal uitkleden?

Het Nederlands kent naast dagboekdrop, moppendrop en *en toen*-drop nog zeker drie andere constructies waarin de persoonsvorm aan het begin van de hoofdzin staat. In het geval van *ja/nee*-vragen is er niets weggelaten. Een vraag waarop een *ja/nee*-antwoord verwacht wordt, begint met het werkwoord. Het verschil tussen 'ik moet mij uitkleden' en 'moet ik mij uitkleden?' zit vooral in de volgorde van de woorden. Bij dit soort vragen verwacht de vraagsteller het antwoord *ja* of *nee*. Andere vragen, zoals 'waar moet ik mij uitkleden', vragen niet om een antwoord als *ja* of *nee*, maar in dit geval om een plaats (*waar*), maar dat had ook een tijd kunnen zijn (*wanneer*) of een manier (*hoe*).

Soms lopen *ja/nee*-vragen en vraagwoordvragen een beetje door elkaar heen. Een persoonlijke anekdote kan dat illustreren. Ik was in Brussel en wilde de tijd weten. Ik vroeg aan ie-

mand op straat: ‘Weet u hoe laat het is?’ De aangesproken persoon antwoordde ‘Oui’ en liep door. Ik had natuurlijk niet een *ja/nee*-vraag moeten stellen met de persoonsvorm voorop, maar een vraagwoordvraag als: ‘Hoe laat is het?’ Omdat ik beleefd wilde zijn, gaf ik de aangesproken heer de gelegenheid om onbeleefd te zijn en de *ja/nee*-vraag heel strikt te interpreteren.

We stellen de hele dag door dit soort *ja/nee*-vragen.

ga je mee?
wil je koffie?
hou je nog van me?
kom je nou?

Leg die kleren maar op de mijne

Een ander geval met vooropgeplaatste persoonsvorm is de gebiedende wijs. In dit geval is de gebiedende betekenis te ontleenen aan het feit dat het onderwerp *jij* meestal afwezig is, zoals in:

ga mee
drink je koffie
hou je vast
kom hier

In tegenstelling tot de dagboekdrop waar *ik* is weggelaten, is het onderwerp *jij* hier weggelaten uit de positie *na* de persoonsvorm, zoals blijkt uit de onderstaande, eveneens gebiedende zinnen, maar nu zonder weglating van het onderwerp.

leg jij die kleren maar op de mijne
ga jij maar eens mee, ventje

drink jij nou maar eerst je koffie
hou jij je maar goed vast
kom jij maar eens hier

Heb ik al gedaan

En ten slotte is er nog een laatste constructie waarin de persoonsvorm vooraan in de hoofdzin staat. Het gaat om het verschijnsel van de zogenaamde *topic-drop*. Het betreft vooral een spreektaalverschijnsel waarbij het onderwerp van gesprek – de zogenaamde *topic* – kan worden weggelaten uit de eerste positie van de zin. Als we @ in de onderstaande zinnen zouden willen vervangen door een woord, dan zou dat *dat* of *die* zijn.

A: leg die kleren maar op de mijne
B: @ heb ik al gedaan

A: ik ga morgen naar *La grande bellezza*
B: @ heb ik al gezien

A: hoe laat is het?
B: @ weet ik niet

A: is dat tentamen moeilijk?
B: @ valt wel mee

Het Nederlands kent zeker zes verschillende constructies waarin de persoonsvorm vooraan in de hoofdzin komt te staan. Wij zijn op grond van allerlei subtiele informatie in staat om deze zes vrij moeiteloos te onderscheiden. Daarmee zien we dat de grammatica ons via woordvolgorde – werkwoord eerst – en weglating – weglaten van woorden als *ik*, *jij*, *er*, *toen* of *dat* – een reeks van mogelijkheden biedt om de informatie die wij in een zin uitdrukken te veranderen.

In de onderstaande, niet erg grappige mop zitten ze alle zes:

Komt een meisje bij de dokter. **Zegt** de dokter: **kleed** je maar vast uit. **Moet** ik mij echt helemaal uitkleden? **Heb** ik toch gezegd, antwoordt de dokter geïrriteerd. Waar moet ik mijn kleren dan leggen? Op de mijne natuurlijk. Het meisje schrijft 's avonds in haar dagboek: **ben** onder behandeling van een dokter.

geeveedee

godverdegodver, gedverdegedver, gadverdegadver
potverdikkeme

godverdomme, gedverdemme, gadverdamme
godverdorie, gedverderrie, gadverdarrie
snotverdorie
verdulleme, verdikkeme
potverdikke, potverdikkie
potverdorie, potverdomme, potverblomme
potjandosie, potjandorie

goddomme, goddorie, goddosie
verdomme, verdemme, verdamme
verdorie, verdikkie
potdomme, potdorie, potdikkie
potverdrie, potjandrie

godver, gedver, gadver
getsie, gatsie

god, ged, gad

gvd

betweeter eett ruucoolaa

over de letterdief

de klinkerdief

Je schrijft *nee* en *twee* en dat lijkt logisch. Wij hebben het zo geleerd en wij hebben het zo in ons hoofd. Maar dat wil niet zeggen dat het ook zo zou moeten. Het had ook *ne* en *twe* kunnen zijn. Of omgekeerd, we hadden *zoo* of *jaa* kunnen schrijven in plaats van *zo* of *ja*. In dit hoofdstuk kijken we met een Korterlandse bril naar principes die achter onze spelling schuilgaan. Die spelling is niet op een geheel natuurlijke wijze tot stand gekomen. Taalgeleerden hebben zich erover gebogen en keuzes gemaakt. Zij baseerden zich voor een belangrijk deel op gebruik dat zonder officiële regels door de eeuwen heen was gegroeid. Pas in de negentiende eeuw werd onze spelling officieel vastgelegd. Nu, honderdvijftig jaar later, vragen wij ons zelden af of deze geleerden wel handige of goede keuzes hebben gemaakt. Wij leren spellen in een moeizaam en langdurig proces. Hebben we de spelling eenmaal onder de knie, dan kan het ons niet meer schelen of die spelling wel deugt. Het is zoals het is en zo is het goed.

na nee nu

Mijn belangstelling voor spelling komt niet voort uit een wens om vast te stellen hoe het moet. Dat laat ik over aan de

politiek en mijn collega's van de Nederlandse Taalunie, die er overigens de afgelopen jaren een behoorlijke puinhoop van hebben gemaakt – ik hoef u maar te wijzen op het gedoe over de tussen-n.

Even heel kort: de vraag was of het nu *bessesap* of *bessensap* zou moeten zijn, *pannekoek* of *pannenkoek*. De wijzen der spelling besloten om voor de tussen-n te kiezen. Deze keuze druist echter in tegen de hoofdregel van onze spelling: het beginsel van de standaarduitspraak. Je zou kunnen zeggen dat we horen te spellen zoals de nieuwslezer van het journaal het Nederlands uitspreekt. Maar nieuwslezers en andere sprekers van het Standaardnederlands zeggen *bessesap* en *pannekoek*, en niet *bessensap* of *pannenkoek*. Als je toch een keuze wilt maken, dan had het *bessesap* of *pannekoek* moeten zijn. Daar komt nog bij dat de regel van de tussen-n geen algemene regel is, maar dat er zonder goede motivering uitzonderingen worden gemaakt. Als je regel een invoert, doe het dan goed. Dan wordt het ook *zonnenstraal* of *Koninginnendag*. Maar daar mag die tussen-n weer niet. Het is een onlogisch rommeltje. Daarom gebruik ik in dit boek geen tussen-n.

Dit hoofdstuk gaat niet over de tussen-n, maar over de vraag hoe onze spelling in elkaar zit. De invalshoek die ik hier kies, is de inkorting. Onze spelling laat allerlei inkortingen zien en die bieden op een bijzondere manier inzicht in het taalsysteem dat achter deze spellingsvoorschriften schuilgaat.

Waarom schrijven we eigenlijk niet *ne* en *twe*? En waarom *zo* niet als *zoo*? En waarom *na* en *nu* niet als *naa* en *nuu*? Onze spelling is hier onregelmatig regelmatig. Het is *ga*, *ka*, *la*, *ma*, *pa*, *ra* en ook *bijna*, *oma*, *opa*, *okra*, *camelia* enzovoorts. Het is ook *do*, *go*, *ho*, *Ko*, *po*, *ro* en *makro*, *polio*, *auto*, *pipo*. En naast *nu* vinden we ook *mu*, *paraplu*, *cru*, *kukeleku*. Lange klinkers aan het eind van het woord schrijven we met een enkel klinkerteken. Maar niet midden in een woord. We schrijven ten

slotte de woorden *maar*, *muur*, *moor* en *meer* met twee letters voor de lange klinker. In gesloten lettergrepen – dat wil zeggen in lettergrepen die eindigen met een medeklinker – wordt de lange klinker geschreven met twee lettertekens. Aan het eind van het woord heeft onze spelling het Korterlands omarmd. We moeten dus aan het eind van het woord dubbele klinkers ontdebelen. Deze ontdebelling staat ook wel bekend als de klinkerdief. De ontwerpers van onze spelling hadden natuurlijk kunnen voorstellen om de lange klank in *kaas* altijd te spellen met twee letters. Dan hadden we nu ook *vaazen* en *vlaa* moeten schrijven of *Aameeriekaa*. In het wetteloze tijdperk van onze spelling trof je dergelijke vormingen volop aan. Zo schreef Joost van den Vondel in 1634:

Voor de Leydsche **weezen**

Geen armer Wees op aarde zwerft,
 Dan die der **Weezen** Vader derft;
 Der **Weezen** Vader derft hij niet,
 Die **Weezen** troost in haar verdriet:
 Dies **slaa** uw **oogen** op ons neêr,
 Ons aller Vader troost u weêr.

Dat wij de ontdebelaar hebben, is praktisch. Bij een woord als ‘Amerika’ scheelt het vier letters, oftewel een reductie van zo’n 35 procent. Maar het kost even tijd om de trucs van de klinkerdief te leren beheersen. Want het gaat niet alleen om het eind van een woord. Ook midden in een woord rooft hij klinkers. Niet zomaar willekeurig, maar er vindt een min of meer systematische klinkerplundering plaats aan het eind van lettergrepen. Het is dus *oog* met dubbel-*o* en *ogen* met een enkele. Eén oog met twee *o*’s, en twee ogen met één *o*. Onze spelling is gebaseerd op het principe dat elke klank corres-

pondeert met een vast letterteken. Hier zien we een opvallende afwijking van dat principe: de klank ‘oo’ wordt geschreven als *oo* in gesloten lettergrepen en als *o* in open lettergrepen, dat wil zeggen aan het eind van een lettergreep of een woord.

Dat de klinkerdief kan optreden heeft met onze taal te maken. Wij hebben geen of weinig woorden met korte klinkers aan het eind van een lettergreep. We kunnen voorspellen dat een *o*-klank aan het eind van een lettergreep vrijwel altijd een lange *o* zal zijn, en dus kun je hem kort schrijven. Er ontstaat nauwelijks verwarring. Er is wel een duidelijk betekenisverschil tussen korte en lange klinkers in gesloten lettergrepen, zoals het verschil tussen *strop* en *stroop* of tussen *stal* en *staal*, maar er bestaat er geen vergelijkbaar betekenisverschil tussen *stro* en *stroo* of tussen *sta* en *staa*. Je kunt zelfs *stro* of *sta* nauwelijks uitspreken met een korte *o* of *a*. Kennelijk houden Nederlandse lettergrepen er niet van om te eindigen met een korte klinker en dat geeft de klinkerdief de mogelijkheid om toe te slaan. Je zou kunnen zeggen: de gelegenheid maakt de dief.

De paar woorden die wel eindigen op een korte *o* schrijven we ter onderscheiding met een *h* erachter, zoals *goh* en *joh*, maar de *h* spreken we niet uit. Die *h* is een spellingstrucje om net te doen alsof het hier ook een gesloten lettergreep betreft, en daarmee *go* te onderscheiden van *goh*. Opvallend is dat bijna al deze korte eindklinkers horen bij uitroepen. Dat geldt ook voor *bah*, *puh* of *duh* in een populaire uitroep als *ja*, *duhuh*.

Gott ist tot vs God is dood

We hadden er natuurlijk ook voor kunnen kiezen om de korte *o* met een ander letterteken te schrijven dan de lange. Dat is bijvoorbeeld zo in het Grieks, waar de korte, de omikron (letterlijk ‘o-klein’), geschreven wordt als *o* en de lange, de omega (letterlijk ‘o-groot’ of mega-*o*), als een ‘bolle *w*’. Een extra let-

ter in het alfabet, maar het gedoe met verdubbeling en ont-dubbeling is dan niet meer nodig.

We hadden nog een andere weg kunnen inslaan. Hoewel het Duits verre van systematisch is in dit opzicht, hebben zij maar weinig dubbele klinkerletters in hun spelling. Zij schrijven *rot* (spreek uit: root) en niet *root*. Dan ontstaat een probleem met korte klinkers. Dat lossen ze op door een dubbele medeklinker aan het eind van een woord, als in *Gott* (spreek uit met een korte klinker). Hetzelfde zien we in *Tat* (taat) en *statt* (stat). In deze gevallen wordt de lengte van de klinker bepaald door de enkele of dubbele eindmedeklinker. Een enkele *t* maakt de klinker lang en een dubbele leidt tot een korte klinker. Ook niet erg handig. Bovendien heeft het Duits een ander wonderlijk kunstje voor lange klinkers en dat is het toevoegen van de letter *h* als in *fahren* en *bohren*. Dus nu hebben ze in Duitsland *Tor* (spreek uit: toor) naast *Bohr* (spreek uit: boor) voor de lange *o* en *Bonn* naast *von* voor de korte. En dus ook *Ton* (lang) naast *von* (kort). Niet praktisch, maar je bent de dubbele klinkerletter kwijt.

Merk overigens op dat de Nederlandse *h* precies voor het omgekeerde gebruikt wordt als de Duitse, namelijk om een korte klinker aan te geven. Vergelijk het Nederlandse *bah* met het Duitse *nah* en Nederlands *goh* met Duits *roh*.

berevel en beneveld

Tot zover is het allemaal nog betrekkelijk simpel. Maar toen kwam de letter *e*. Deze letter heeft het probleem dat hij verantwoordelijk is voor drie klanken, de *ee* van *geen*, de *e* van *gen* en de stomme-*e* van *ge*. Gezamenlijk in het woord *betweter* of *berevel* of bij een zorgvuldige uitspraak in woorden als *verkeren* en *vernemen*. De klanken *ee* en de *e* zijn het probleem niet. Samen vormen ze net zo'n duo als de *oo* en de *o*, waarbij de korte klinker *e* vrijwel alleen in gesloten lettergrepen voor-

komt, en alleen in uitzonderlijke gevallen aan het eind van het woord valt aan te treffen, zoals in uitroepen of dierennaboot-singen als *hè*, *bè* of *mè*. Bijzonder is dat we nu meestal niet een *h* aan het eind schrijven maar een achteruitleunend streepje op de *e* zetten. Waarom is mij niet duidelijk. Waarom niet *heh*, *beh* of *meh*? Nog wonderlijker is dat we de uitroep *hé* niet als *hee* schrijven maar als *hé*. Een dialoog als 'Hee, jij daar' – 'Heh, bedoel je mij' ziet er wat raar uit.

We houden hierbij nog even geen rekening met het feit dat de *e* tegenwoordig ook heel vaak voor de klank *ie* staat. We spreken verder duidelijk herkenbare Nederlandse woorden als e-wetenschap, e-kaart, e-lezer en e-leren meestal niet uit met een lange *ee*, maar met een *ie*. De reden is dat deze woorden verwant zijn aan Engelse woorden als *e-mail* of *e-reader*. De Engelse letter *e* spreek je uit als *ie*, terwijl je in het Engels de *a* weer als *ee* uitspreekt. Die Engelsen hebben er een zootje van gemaakt. Je spreekt de *e* als *i* uit, terwijl de *i* als *aai* klinkt, tenminste als het gaat om producten die van het bedrijf Apple afkomstig zijn: iBook, iPhone, iPad, iTunes, iStore. Het is niet 'ik heb een erieder en geen ieped', maar 'ik heb een ierieder en geen aaiped'.

de stomme-e doet niet mee

Het echte probleem bij de spelling van de *e* is de *uh*-klank. Deze klank komt overal voor in onbeklemtoonde posities, aan het eind van het woord *einde*, aan het eind van een open lettergreep *be-zit* en in een gesloten lettergreep *hagel*. Het is als het ware de joker van de klinkers. Hij kan overal voorkomen, zelfs op plaatsen waar hij niet wordt geschreven, als in *melk* [mellEk], *markt* [marrEk] of *herfst* [herrEfst] of waar hij anders wordt geschreven: *muziek* [mEziek] of *moeilijk* [moeilEk]. Voor het schrijven van deze stomme-*e* – ook wel *sjwa* genoemd, een term uit het Sanskriet, een verre Indo-

Europese voorouder van het Nederlands, ooit gesproken in India en beschreven door de taalkundige Panini enkele eeuwen voor onze jaartelling – gebruiken we ook de letter *e*. Dat levert verwarring op. Om de sjwa aan te geven, maken we in deze paragraaf vaak gebruik van een omgekeerde letter *e*, de *ə*. Het geschreven woord *berevel* – [beerəvel] – heeft alle drie de uitspraakvarianten van de *e*, maar zou ook op andere manieren kunnen worden uitgesproken:

beerəvel
 beerəvəl (vgl. tekenen)
 bæreevəl (vgl. jenever)
 bereevəl (vgl. weledel)

e-instinkers

Bieleveld > Barneveld > beneveld
 koppeling > stommeling > bommelding
 negeren > bezeren > leveren
 leveren > regenen > negeren

We zagen net dat korte klinkers nauwelijks voorkomen aan het eind van een woord. De uitzondering is de *ə*. Aan het eind van een woord komt de stomme-*e* juist heel vaak voor. Woordjes als *de*, *ge*, *je*, *me*, *te*, *we*, *ze* hebben een *ə* aan het eind. Dat maakt het lastig voor de letterdief. Want zouden we *mee*, *wee* en *zee* als *me*, *we* en *ze* schrijven, zoals we *zoo* als *zo* schrijven en *naa* als *na*, dan ontstaat er veel verwarring. Om het probleem met de letter *e* het hoofd te bieden, wordt de diefstal van de *e* tegengehouden aan het eind van een woord. Daardoor onderscheiden we aan het eind van het woord de lange *e* van de andere twee, de korte en de stomme, als respectievelijk

ee, *è* en *e*. Daarmee zijn de bovengenoemde problemen opgelost.

Het strookt met de eerder besproken economiegedachte: als je met één letterteken toekan, zet er dan geen twee. Bij de lange *o*, *a* en *u* kan je zonder veel problemen een letter weglaten aan het eind van een lettergreep, een uitstekende Kortelandse oplossing, maar bij de *e* gaat dat niet, en dus moet de lange klinker *e* aan het eind van een woord met twee lettertekens worden geschreven. Maar heel handig is deze oplossing toch ook weer niet, want de verwarring wordt niet veroorzaakt door de lange *e*, maar doordat we de stomme-*e*, de *ə*, als een *e* schrijven. Het echte probleem wordt omzeild en daardoor ontstaan er nieuwe problemen, want slechte heeldmeesters maken stinkende wonden.

probleem 1: zekering of zeekering

We hebben de klinkerdief weggehouden van het einde van een woord dat eindigt op een lange *e*-klank en we schrijven dus *zee* en *gedwee*. Het begrip ‘woord’ is hier alleen niet helemaal juist. Eigenlijk gaat het bij deze regel om het eind van een morfeem. Zo spel je *meedoen* in plaats van *medoen*, maar *metaal* in plaats van *meetaal*. En ook *zeeweg* en *zetel*.

Het is nu nodig om de begrippen morfeem en lettergreep uit elkaar te halen. Een woord kan worden verdeeld in lettergrepen; dat zijn stukjes woord die gegroepeerd zijn rond een klinker, los van de betekenis. Zo bestaat het woord *kanarie* uit drie lettergrepen: *ka*, *na* en *rie*. Een morfeem is daarentegen een stukje woord met een betekenis. *Kanarie* is maar één morfeem, want het vogeltje is niet opgebouwd uit de betekenissen van *ka*, *na* en *rie*. Het woord *zangvogels* is daarentegen wel opgebouwd uit drie stukjes: *zang*, *vogel* en *s*, die samen de betekenis vormen van ‘meer dan één (*s*) vliegend beest (*vogel*) dat fluit (*zang*)’. Dat woord heeft dus drie morfemen (*zang*-

vogel-s) en ook drie lettergrepen (*zang-vo-gels*), maar dat zijn niet precies dezelfde stukjes woord. We kunnen nu het werkterrein van de letterdief vastleggen: dubbele klinkers aan het eind van een lettergreep, met uitzondering van de *ee* aan het eind van een morfeem. Aangezien het eind van een woord ook altijd het eind van een morfeem is, geldt deze regel ook voor het wordeind: *mee-doen*, *zee-en*, *wee* en *jee*. De letterdief kan zijn slag slaan bij de rest van de open lettergrepen met een lange *e*: *me-taal*, *ze-tel*, *we-nen* en *Je-zus*, want deze lettergrepen zijn geen morfemen.

De grammatica voor het schrijven van lange klinkers is dus als volgt:

- de lange klinkers *e*, *o*, *u* en *a* worden met een dubbele letter geschreven;
- als een geschreven lettergreep eindigt op twee gelijke klinkers, dan wordt een letter weggehaald (letterdief);
- regel 2 is niet van toepassing op de *ee* als die aan het eind van een morfeem staat.

Met de laatste clause hebben we het eerste probleem opgelost en kunnen we het verschil tussen de *regen* die valt en het *reegen* dat deel uitmaakt van het DNA van een hert in de spelling uitdrukken. Bij het tweede woord is *ree* een morfeem en komt de klinkerdief niet in actie. Hetzelfde zien we in de onderstaande paren:

<i>mega</i>	of	<i>meega</i>
<i>reproductie</i>	of	<i>reeproductie</i>
<i>zekering</i>	of	<i>zeekering</i>

We kunnen dat niet doen met de letter *o*, want de derde regel is dan niet van toepassing. Zou die regel wel voor de *o* gelden, dan zouden we langs dezelfde weg *beogen* en *beoogen* schriftelijk uit elkaar kunnen houden, waarbij het eerste woord een werk-

woord is en het tweede een stukje DNA van een sprekende vogel. Dan zouden ook de onderstaande doubletten ontstaan:

<i>automaat</i>	of	<i>autoomaat</i>	(maat van de auto)
<i>chocolade</i>	of	<i>chocoolade</i>	(lade voor choco)
<i>Arabier</i>	of	<i>araabier</i>	(papegaaientrank)

probleem 2: bedelen of bedelen

Met de hierboven gegeven gebruiksaanwijzing voor de letterdief zijn niet alle klinkerproblemen verdwenen. De verwarring in het woord *bedelen*, dat afhankelijk van de uitspraak twee vrijwel tegengestelde betekenissen heeft, is niet weggehaald. Hier is het probleem dat de enkele letter *e* aan het eind van een lettergreep in veel gevallen nog steeds twee verschillende klanken kan weergeven, de *ee* en de *æ*: [bee-də-lən] of [bæ-dee-lən]. Andere paren die worden gerekend tot de categorie van de homografen, zijn:

kantelen	=	[kantələn] of [kanteelən]
bekeren	=	[bækeerən] of [beekərən]
legering	=	[leegəring] of [lægeering]

Ook het woord *pijpetuitje* zou je tot deze categorie kunnen rekenen. En na *kankeren* duurt het even voordat je *mankeren* begrijpt. De enige oplossing om het schrift hier net zo eenduidig te laten zijn als de spreektaal is een apart letterteken voor de sjwa, zoals wij hier de *ə* gebruiken.

probleem 3: regent of regent

Ook kan er verwarring optreden tussen de *ə* en de *e* in gesloten lettergrepen. Het verschil tussen *regent* en *regent* is daar een mooi voorbeeld van, want in het ene geval spreek je het uit als *rəgent* en in het andere als *reegənt*. We zien de afwisse-

ling uit probleem 2, het *ee-ə* probleem, in de eerste lettergreep en het *e-ə* probleem in de tweede. Andere voorbeelden van dit soort verwarring zijn *kartel* en *appel* met *e* of *ə*.

Paren:

bijtel vs bijtel

beken vs beken

gerend vs gerend

En bijna:

bordes vs hordes

kwarttel vs kwartel

eicel vs eikel

Ook hier lijkt het niet mogelijk om het verschil in uitspraak van de geschreven *e* anders te ontwarren dan door een apart teken voor de *ə*.

e-instinkers

decibel > loontabel > parabel

paraplu > paranoot > parabel

de medeklinkerdief

Onze spelling toont niet alleen Korterlandse tendensen bij de klinkers, maar ook medeklinkers hebben last van diefstal. Het meest opvallend is de verdwijning van de *t* in de persoonsvorm. Het gaat daarbij om de tweede en derde persoon enkelvoud van de tegenwoordige tijd. We zeggen en schrijven een *t* aan het eind van werkwoorden als die congrueren met een onderwerp als *jij*, *hij* of *de vrouw*, als in *jij loopt*, *hij loopt* of *de vrouw loopt*. Die *t* schrijven we ook als die niet nodig is voor de uitspraak, zoals in *jij wordt*, *hij wordt* of *jij/hij vindt*. Er is

geen verschil in uitspraak tussen (*hij*) *wordt* en (*ik*) *wordt*. Dat geldt ook voor *biet*, *bied* en *biedt*. Dat komt door de klankregel van het Nederlands die ervoor zorgt dat een *d* aan het eind van een woord uitgesproken wordt als een *t*. Hoewel de *d* als een *t* wordt uitgesproken aan het eind van het woord, wordt de *d* aan het eind van de stam van een werkwoord niet geschreven als een *t*. Voegen we aan de stam nog een *t* toe, zoals in de werkwoordsvormen van de 2e en 3e persoon, dan wordt het *wordt*, *vindt* en *biedt*. De letterdief komt dan niet in werking want die rooft alleen een letter als het gaat om twee dezelfde letters. Van de *t* in *hij wordt* blijft hij af. Maar eindigt de stam ook op een *t*, dan kan hij wel in actie komen. Je zou net als bij *wordt* kunnen verwachten dat het ook *hij zett* of *hij zitt* zou moeten zijn. Je voegt gewoon de *t* van de derde persoon toe aan de stam *zet* of *zit*. Maar nu is de letterdief er als de kippen bij en haalt hij die *t* weer weg.

We zagen dat bij klinkers een geschreven lettergreep die eindigt op twee dezelfde letters wordt ingekort: *zoo* wordt *zo* en *zoomer* wordt *zomer*. Hetzelfde doen we nu dus ook bij de *t* van de derde persoon: *zett* wordt *zet* en *bezatt* wordt *bezat*. Dat we nu geen vormelijk verschil meer maken in de geschreven taal tussen (*ik*) *zet* en (*hij*) *zet* nemen we op de koop toe. Een enkele keer is het lastig, want de zin *hij vergast mij op zijn buitenverblijf* is nu dubbelzinnig; het werkwoord kan zowel *vergassen* als *vergasten* zijn. En hoewel er nog enkele minimale paren zijn (type *hij mist mij* – *het mist*) blijft de schade beperkt.

Dat de letterdief optreedt bij klinkers en medeklinkers is een eigenaardigheid van onze spelling, want andere talen lijken weinig problemen te hebben met dubbele eindletters.

Duits	Engels
Tee	odd
Kniff	see
Ball	off
wenn	ball
Zoo	inn
knapp	too
Narr	kiss
Schloss	butt
Gott	jazz

excursie: hij vind en ik wordt

Bij werkwoorden waarvan de stam eindigt op een *-t* (*zetten, ontbijten, lusten*), is de buigings-*t* van de 2e en 3e persoon afwezig als gevolg van letterdiefstal. De letterdief treedt niet op bij woorden die eindigen op een *t*-klank die als *d* wordt geschreven. Dat levert een voortdurende stroom fouten op in de geschreven taal. Het gaat onder andere om de beruchte *dt*. Niet alleen bij ongeletterden, maar ook bij veelschrijvers. In kranten, tijdschriften en boeken vinden we in ruime mate fouten in de werkwoordspelling. Het bekende probleem van *hij wordt, hij word* of *hij wort*. Het aantal spelfouten in onze taal zou aanzienlijk afnemen als we de Korterlandse regel ook van toepassing zouden laten zijn op een *t* die aan het eind van een woord voorafgegaan wordt door een *d*. De Korterlandse schrijftaalregel: 'haal de *t* weg als die volgt op een *d* aan het eind van een lettergreep' zou ons een hoop ellende besparen.

Het is eigenlijk ook een soort ontdebelling gezien het feit dat die *d* als *t* wordt uitgesproken. Met een minimale uitbreiding van het werkkerrein van de medeklinkerdief zouden we schrijven *hij word* en *de vrouw leid* (of *lijd*). Het is even wennen, maar echt raar is het niet aangezien de woorden *word, leid* en *lijd* al bestaan, maar dan voor de eerste persoon enkelvoud

en de tweede persoon wanneer het onderwerp op de persoonsvorm volgt: *word jij ziek?*, *morgen leid jij* en *waaraan lijd jij?*

De reden dat de dubbele schrijfvormen *wordt* en *word* een probleem opleveren, ligt niet in het feit dat de regel zo ingewikkeld is. Mensen, en vooral kinderen, zijn buitengewoon goed in het afleiden en toepassen van regels. Kinderen leren spelen-derwijs de meest ingewikkelde taalregelsystemen. Als ze voor hun zesde de plaats van het werkwoord in de Nederlandse zin foutloos hebben kunnen leren beheersen, dan is het *d/dt*-probleem een eitje. Het probleem is niet de complexiteit van de regel, maar vooral het feit dat wij spellen op woordbeeld. Als je eenmaal weet dat *trein* met een korte *ei* is en *wijn* met een lange, dan zorgt dat vrijwel nooit meer voor schrijfproblemen.

Uitzondering is een woord als *weids*. *Weids* lijkt op *wijd*, op dezelfde manier als *lekkers* lijkt op *lekker*. Maar *weids* is niet afgeleid van *wijd*, maar is verwant aan *weide*. *Wijds* bestaat natuurlijk ook, maar dan in de betekenis van iets wat *wijd* is ('lekker iets wijds aantrekken'), een minimaal verschil met de betekenis van *weids* dat 'groots' betekent.

Maar bij *word* of *wordt* heb je aan het woordbeeld weinig want beiden komen voor als vormen van hetzelfde werkwoord.

Om te weten wat de correcte persoonsvorm is, moet je op zoek naar het onderwerp dat in het Nederlands soms behoorlijk ver weg kan staan, zoals in:

Denk jij dat **ik** later een groot geleerde op het gebied van de Nederlandse taalkunde **word**?

of:

Ik denk dat **jij** later een groot geleerde op het gebied van de Nederlandse taalkunde **wordt**.

Ons geheugen moet dan het onderwerp van de bijzin vasthouden tot aan het allerlaatste woord. De aanwezigheid van *dt* in de schrijftaal wordt bepaald door grammaticale overwegingen die in de spreektaal geen onderscheid opleveren, want *wordt* en *word* spreek je op dezelfde manier uit.

vindt hij en word ik

Een interessant experiment leert ons hoe het misgaat. *d/dt*-spelfouten worden niet willekeurig gemaakt. Er zit een patroon in. Ik wil dat patroon in een klein Google-onderzoekje proberen duidelijk te maken. Daarvoor heb ik (op 31 oktober 2014) via Google gezocht op *vind ik*, *vint ik* en *vindt ik*, en ook op *word ik*, *wort ik* en *wordt ik*. Hetzelfde voor de 3e persoon enkelvoud. Het aantal keren dat ik de verschillende vormen, totaal 12, heb aangetroffen, heb ik in twee tabellen ondergebracht.

<i>vind ik</i>	26.500.000	98%
<i>word ik</i>	896.000	63%
<i>vindt ik</i>	517.000	2%
<i>wordt ik</i>	534.000	37%
<i>vint ik</i>	45.900	< 1%
<i>wort ik</i>	7.950	< 1%

tabel 1e persoon

<i>vind hij</i>	327.000	39%
<i>word hij</i>	313.000	10%
<i>vindt hij</i>	518.000	61%
<i>wordt hij</i>	2.820.000	90%
<i>vint hij</i>	1.300	< 1%
<i>wort hij</i>	5.710	< 1%

tabel 3e persoon

Google is natuurlijk niet een echt betrouwbare machine om precies vast te stellen hoe vaak iets voorkomt, want er zitten allerlei dubbeltellingen tussen en andere rommel. Maar, ervan uitgaand dat de rommel zich evenredig verdeelt over de verschillende vormen, valt er natuurlijk wel iets te zeggen over de relatieve frequentie. Als je bij een Google search de ene vorm 100 keer aantreft en de andere 1000, dan kunnen we daar gerust de conclusie aan verbinden dat de tweede vaker voorkomt. Zo komt op 31 oktober 2014 via Google search *Hans Bennis* 137.000 keer voor en *Mick Jagger* 37.100.000. Het is dan niet onredelijk om te zeggen dat dit aangeeft dat Mick Jagger veel populairder is (meer dan 270x) dan Hans Bennis, ook als er tussen de resultaten veel onzin zit.

Uit het onderzoekje naar de *d/dt*-spelling blijkt allereerst dat de fout waarbij de *d* door een *t* wordt vervangen – *vint ik*, *wort ik*, *vint hij* etc. – nauwelijks voorkomt. Minder dan 1 procent van de aangetroffen vormen vertoont deze spelfout. Dat geldt voor alle onderzochte vormen. Een dergelijke spelling ontstaat als we het principe van de gelijkvormigheid – je spelt *wij vinden* en dus ook *ik vind* – zouden loslaten. Hoewel spelingshervormers nogal eens pleiten voor het loslaten van dat principe lijkt het in de praktijk niet een groot probleem te vormen bij schrijvers van het Nederlands. Het kost even tijd om te leren dat je *vind* met een *d* schrijft, maar als het eenmaal

tot onze kennis van de schrijftaal behoort, is het niet langer lastig om het woord *vind* dat je uitspreekt als *vint* niet als *vint* te schrijven, maar als *vind*.

We zien in de tabellen een aantal interessante verschijnselen:

- de vormen van *vinden* komen veel vaker voor dan die van *worden*, nl. 27,9 miljoen keer tegenover 4,6 miljoen keer. Kennelijk *vinden* we op internet veel meer dan dat we iets *worden*.
- het zal niemand verbazen dat op internet de vormen met *ik* vaker voorkomen dan de vormen met *jij* of *hij*. Zo komen we bij *vinden* de eerste persoon ruim 27 miljoen keer tegen, terwijl de *hij*-vorm veel minder voorkomt, 846 duizend keer. Kennelijk vinden we onszelf belangrijker dan de ander.
- terwijl *vind ik* 50 keer zo vaak voorkomt als *vindt hij*, komt omgekeerd *wordt hij* vaker voor dan *word ik*, 2.820.000 tegenover 896.000 (ongeveer 3x zo vaak). Kennelijk is *vinden* een duidelijk *ik*-woord, terwijl *worden* de voorkeur heeft voor *hij*.

Laten we ons nu richten op de spelfouten. Wat kunnen we verwachten?

1) *wort ik/hij* en *vint ik/hij*

Je zou kunnen denken dat we fouten maken door te spellen zoals we het woord horen. *Word* rijmt op *kort* en *wordt* ook. We zouden dus *word(t)* als *wort* kunnen aantreffen. Uit de tabellen blijkt dat dit soort fouten niet of nauwelijks wordt gemaakt.

2) *word ik/hij* en *vind ik/hij*

Je zou ook kunnen denken dat fouten vooral optreden door het ten onrechte weglaten van een *t* in de derde persoon. De basisvorm is *vind* of *word* en dan laat je de *t*

van de derde persoon weg. Dit scenario wordt duidelijk tegengesproken door de feiten van deze Google search. Een zeer hoog percentage fouten vinden we bij de eerste persoon van *worden* dat in 37 procent van de gevallen met een overbodige *t* wordt geschreven. Dat zou je niet verwachten als de tendens is om *t*'s weg te laten.

3) *wordt ik/hij* en *vindt ik/hij*

Opvallend is dat de fout *wordt ik* (37 procent) veel voorkomt. Dat zou kunnen leiden tot scenario-3: de meeste spelfouten treden op door ten onrechte een *t* toe te voegen in gevallen waar die niet hoort, een vorm van hypercorrectie. Een overgeneralisatie van de *t*-regel dus. Maar ook dat scenario faalt want *vindt ik* komt relatief veel minder voor dan *vind hij*, 2 procent tegenover 39 procent.

We kunnen de spelfouten die blijken uit de getallen in de tabellen dus niet verklaren door het onzorgvuldig toepassen van de regels – niet of te vaak toepassen van de *t*-regel of vervangen van de *d* door een *t*. Er dient zich een andere verklaring aan.

Het woordbeeld bepaalt de tendens die in de spelfouten aanwezig is op basis van frequentie van het voorkomen van de verschillende vormen. Zoals we eerder zagen is *vinden* een *ik*-woord: 27 miljoen keer in combinatie met *ik* en 846.000 keer in combinatie met *hij*. De vorm *vind* komt in deze test bijna 26 keer zo vaak voor als de vorm *vindt*. Als de frequentie een rol speelt, verwacht je dat *vind* relatief vaker optreedt waar *vindt* geschreven hoort te worden, dan andersom. En dat is inderdaad ook zo. In 39 procent van de gevallen vinden we *vind* op de plaats van *vindt* en maar in 2 procent van de gevallen is het andersom. *Worden* daarentegen is een *hij*-woord. De verwachting is hier dat spelfouten tenderen naar het ten onrechte toevoegen van een *t* aan de eerste persoon. En ook dat

klopt, want slechts in 10 procent van de gevallen vinden we *word* *hij* terwijl *wordt* *ik* in 37 procent van de gevallen voorkomt. Kortom, de spelfouten in de persoonsvorm worden in sterke mate beïnvloed door de frequentie waarmee een vorm met *d* of *dt* kan worden aangetroffen. Je zou kunnen zeggen dat onze spelling hier gebruikmaakt van een beredeneerde gok. Je weet dat *wordt* vaker voorkomt dan *word* en als je het even niet weet, of beter, even geen tijd neemt om je grammatica aan te zetten, dan geeft *wordt* de grootste kans op succes. Het omgekeerde geldt voor *vind*.

de onthoofde ridder ontmaagde het vergaste meisje

Wanneer de grammatica een verbuiging toevoegt die leidt tot een dubbele medeklinker aan het eind van een lettergreep, dan zorgt de medeklinkerdief voor ontdubbeling. Dat is de karakteristieke werkwijze van de letterdief. Dat zagen we bij de *t* van de derde persoon enkelvoud. Dat zien we ook bij de *d* of *t* van het voltooid deelwoord. Het is *zij is ontmaagd* en niet *ontmaagdd* en *hij is onthoofd* in plaats van *hij is onthoofdd*. Dat het eind van het woord hier een rol speelt zien we in de verleden tijd die wel een dubbele *d* heeft: *hij ontmaagde haar* en *zij onthoofdde hem*. De dubbele *d* heeft in elk geval tot gevolg dat we *ontmaagde* herkennen als een verledentijdsvorm van het werkwoord *ontmaagden*, want als we *hij ontmaagde haar* schrijven, dan zou dit de verleden tijd moeten zijn van *ontmaagen*, dwz. ‘van de maag ontdoen’. Interessant is dat *ontmaagde* en *onthoofde* wel voorkomen, maar dan als bijvoeglijk gebruikte vormen van het voltooid deelwoord: *het ontmaagde meisje*, *de onthoofde ridder*. Van dat meisje weten we nu niet precies waarvan ze beroofd is, haar maagdelijkheid of haar maag. En is de ridder nu zonder hoofd of zonder hof (vgl. ‘hoofs’)? De reden voor de enkele *d* is dat in dit geval de *e* wordt toegevoegd aan het ontdubbelde deelwoord, terwijl in

het eerdere geval het verledentijdsmorfeem *de* wordt toegevoegd aan de stam van het werkwoord (*onthoofd* en *ontmaagd*).

maar het gaat niet altijd goed

JFK ontmaagde me tijdens mijn stage op het Witte Huis

hetparool.nl / 6 februari 2012

ik ontmaagde me zusje

www.hetsexverhaal.nl

Pikant detail: Morelli ontmaagde Stephanie op haar zestiende

www.boek-plus.nl

Hetzelfde zien we bij de *t* van het voltooid deelwoord. We schrijven *zij heeft mij op een maaltijd vergast* en niet *vergastt* of *hij heeft mij ontlast* en niet *ontlastt*. Ook daar is de verleden tijd met een dubbele *t*: *zij vergastte mij op een maaltijd* en niet *zij vergaste mij* (dat kan natuurlijk wel, maar dan van een ander, minder aangenaam werkwoord: niet *vergasten* maar *vergassen*), het is *hij ontlastte mij* en niet *hij ontlaste mij*. Maar wel weer *de op een maaltijd vergaste man* (nu ook in het schrift dubbelzinnig) en *de ontlaste ouders*.

Het lijkt op het eerste gezicht een raar rommeltje, maar dat valt mee. De letterdief werkt volgens de methode ‘ontdubbel een dubbele medeklinker aan het eind van een woord’. Deze regel is van toepassing na elk woord. Voeg je dus een *d* of een *t* toe aan een woord dat op een *d* of een *t* eindigt, dan treedt de letterdief in werking, onafhankelijk van de vraag of er dan later nog weer een verbuigingsmorfeem aan wordt toegevoegd. Toevoeging van de vervoeging van de verleden tijd – *te* of *de* – zorgt niet voor ontdubbeling, want er staat nooit

maar het gaat niet altijd goed

Hij was het die zijn klanten vergaste op een hapje

kunst-en-cultuur.infonu.nl

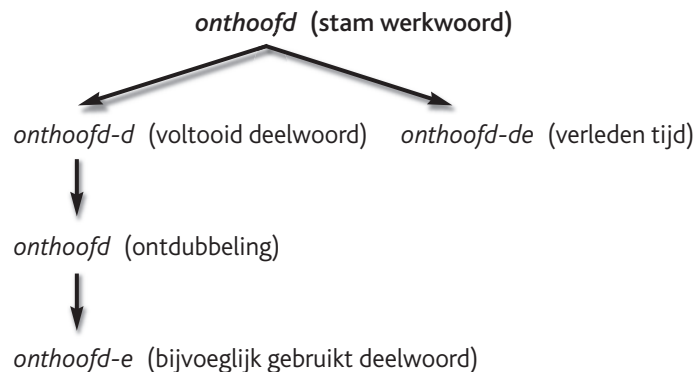
Zij vergaste de aanwezigen op twee van haar bekende nummers uit haar repertoire

nickerie.net

Zij vergaste ondermeer schepenen Luc Vandavelde en Koen Loete met champagne

meetjesland.be

een dubbele medeklinker aan het eind. Schematisch weergegeven:

tot besluit: iets logisch of iets logischs

In dit hoofdstuk zagen we dat het een typisch Nederlands verschijnsel is om dubbele letters aan het eind van een woord te ontdebellen. Dit proces staat ook bekend als de letterdief. Een Korterlandse principie. Het is allerm minst logisch noodzakelijk. Dat zien we als we kijken naar talen als het Engels of

het Duits. Het zorgt wel voor een zekere economie want heel wat letters, klinkers en medeklinkers, worden door de letterdief weggehaald. Het is eigenlijk een verbazingwekkend mooi, nuttig en simpel principe dat in overeenstemming is met de organisatie van onze taal.

Het is vooral de *e* die een uitzondering vormt, maar ook dat is verklaarbaar. De Nederlandse spelling heeft ervoor gekozen om de klanken *ə*, *e* en *ee* te schrijven met één letter. Omdat aan het eind van een lettergreep zowel de *ə* als de *ee* in ruime mate voorkomen, is het niet handig om de dubbele *e* te ontdebellen.

je – jee
me – mee
we – wee
ze – zee

Desalniettemin blijft de letter *e* problematisch. Veel handiger was het geweest als we de stomme-*e* met een andere letter hadden geschreven, bijvoorbeeld de *ə*. Dan hadden we een uniforme letterontdubelaar in onze taal gehad. Dan hadden we de bovenstaande paren geschreven als:

jə – je
mə – me
wə – we
zə – ze

Maar daar valt nu weinig meer aan te doen. Zou iemand voorstellen alsnog de *ə* in ons schrijfsysteem te introduceren, dan zou het hele (helə) land in opstand komen. Geen enkele kans van slagen. We worden al ongelukkig van wijzigingen van verbindingstreepjes of tussen-*n*-en. Spelling veranderen is nooit

een erg goed idee. Maar misschien zouden we wel wat toleranter kunnen zijn ten aanzien van spelfouten. Ik heb laten zien dat het maken van fouten in de *d/dt*-spelling niet alleen voortkomt uit slordigheid, maar ook uit de onnatuurlijke aard van dit spellingsverschijnsel (niet spellen op woordbeeld maar op basis van grammaticale relaties). Het woordbeeld (*vind* komt vaker voor dan *vindt*) bepaalt de richting van de fouten. Het maakt voor het begrip niet uit of je *hij vindt* spelt of *hij vind*, dus waarom zouden we ongerust worden als veel mensen in hun werkwoordspelling wat variatie laten zien. Onze schrijftaal wordt er bepaald niet armer door.

We keren nog even terug naar de medeklinkerdief. Een verschijnsel dat valt onder de letterdief is het weghalen van de *s* als die toegevoegd wordt aan een woord dat eindigt op een *s*. We voegen een *s* toe aan bijvoeglijk naamwoorden in de constructie van het type *iets moois*, *iets gek* etc. Als het bijvoeglijk naamwoord eindigt op een *s*, dan treedt de letterdief op en wordt er ontdubbeld: *iets vers* wordt *iets vers*. Je zou dus verwachten dat de letterdief niet in actie komt bij woorden die wel op een *s*-klank eindigen, maar die niet met de letter *s* eindigen. Je verwacht dus *iets logisch* en *iets complex*, want er is geen sprake van dubbele letters. Eigenlijk net zoiets als *hij wordt*. Maar de baas van de spelling heeft hier anders besloten. De *s* moet weg vanwege het feit dat het voorafgaande woord op een *s*-klank eindigt. De letterdief krijgt er een klusje bij. Maar waarom dan ook niet *hij word* in plaats van *hij wordt*? Daar eindigt het voorafgaande woord ten slotte ook op dezelfde klank als het achtervoegsel, een *t*-klank. Het lijkt me dat de spelling hier niet erg consequent is. Van mij hoeft dat ook helemaal niet, maar laten we dan ook niet zo moeilijk doen over *d* of *dt*.

Bossche bollen

De *s* is soms de kluts kwijt. Zo is er het achtervoegsel *se* dat we aan plaatsnamen toevoegen om er een bijvoeglijk naamwoord van te maken: *de Amsterdamse School*. Maar als de gemeente eindigt op *sch* dan gebeurt er iets wonderlijks. Een kroeg of een bol uit Den Bosch schrijven we als *een Bossche kroeg* of *een Bossche bol*. Zo zijn in elk geval de regels. Je zou verwachten dat die bol *Boschse bol* zou heten. Ook zou je kunnen verwachten dat de *s* wordt weggelaten, als bij *iets logisch*. Dat zou leiden tot *Bosche bol*. Maar dat die *s* van het achtervoegsel verhuist naar een plekje voor de *sch* is uiterst merkwaardig.

the A-team

A-team	triple A
B-kant	Mel B
C-klasse	wijk C
D-reizen	digiD
E-reader	vitamine E
F-side	Christiane F
G-spot	zachte G
H-zinnen	fort H
I-pad	Willem I
J-Lo	Jamie J
K-otic	studio K
L-dopa	neder-L
M-kids	Boney M
N-term	tussen-N
O-benen	histoire d'O
P-waarde	Def P
Q-Park	Suzie Q
R-net	Peter R
S-bahn	Turbo S
T-rex	Booker T
U-boot	uur U
V-bal	Floris V
W-vragen	Formule W
X-factor	Generatie X
Y-as	het Y
Z-score	Jay Z

het C'gebouw in A'dam NL

over landen en plaatsen

NL, NED of NLD

Geert Wilders twittert op 2 februari 2012: 'NL-se regering moet Duitse ambassadeur ontbieden en met kracht de oren wassen over schandelijke suggestie over PVV gedachtengoed.'

Voor veel doeleinden is het noodzakelijk om de naam van een land af te korten. Zo hebben wij een officiële afkorting in ons paspoort staan. Deze afkorting is NLD. De zogenaamde drieletterige ISO-landencode. Maar doet een Nederlandse sporter mee aan de Olympische Spelen, dan staat achter zijn naam op het scorebord of in het zeil van zijn olympische boot de nationaliteit NED vermeld. Het laatste stukje van het internetadres van een Nederlander, de zogenaamde URL oftewel 'uniform resource locator', is vaak het land waar de URL is gevestigd. Voor iemand uit Nederland *.nl*. En we hebben natuurlijk de landencode voor Nederlandse auto's en dat is ook NL, maar dan in hoofdletters.

In tegenstelling tot het merendeel van de afkortingen hebben we hier te maken met strak en officieel geregelde lijsten van afkortingen. Er mag geen verwarring ontstaan en elke individuele vrijheid is uit den boze. Internationale commissies leggen de afkortingen vast in internationale verdragen. Maar daar zit natuurlijk nooit een taalkundige in die waakt

over de kwaliteit van de voor afkorting gehanteerde principes. Dat maakt deze verzameling interessant om te bestuderen. Zitten er in deze lijsten onderliggende principes verborgen? En zo ja, hoe worden die toegepast?

Laten we eerst eens kijken hoe de codes voor Nederland zijn gemaakt. De tweeletterige code bestaat uit de eerste letters van de twee stukjes betekenis of morfemen waaruit Nederland bestaat, Neder en Land. Ik noem dat het *1-morfeem-principe*. De afkorting NED wordt gevormd volgens het *onset-principe*, in detail besproken elders in dit boek. Enigszins versimpeld zegt dat principe dat woorden kunnen worden afgekort door het woord af te breken voor een klinker. Voor het afkorten van ‘Nederland’ zouden N, NED en NEDERL langs die weg kunnen worden gemaakt. Aangezien N – het *1-woord-principe* – wat weinig informatie bevat en NEDERL wat veel, is NED de beste keuze als afkorting volgens dit principe. NLD is wat lastiger. Het is een combinatie van twee afkortprincipes, de eerste letter van elk morfeem (NL) en de eerste en de laatste (als bijvoorbeeld in de afkorting van het woord ‘nummer’: nr), samen NLD.

NL 1-morfeem-principe

NED onset-principe

NLD 1-morfeem-principe & eerste+laatste

We zouden kunnen kijken of er nog andere mogelijkheden zijn om ons land kleiner te maken. Hieronder een aantal opties:

NDL Een goede suggestie zou NDL zijn, want dat is het principe van de eerste letter van elke lettergreep. Desalniettemin wordt Nederland zelden als NDL afgekort. Het lijkt ook niet een veelgebruikt principe.

Hoewel lettergrepen een belangrijke eenheid zijn in het Korterlands, is het *1-lettergreep-principe* kennelijk niet een natuurlijke manier om woorden af te korten. Toch gebruikt het openbaar vervoer ASD voor Amsterdam en ASV voor Amstelveen.

N’land Naar analogie van A’dam (zie verderop) zouden we ook kunnen denken aan N’land. Kennelijk blijft dit procedé voorbehouden aan plaatsnamen want deze afkorting komt, voor zover ik weet, niet voor. Ook voor andere landen lijkt dat niet een geschikte vorm want N’wegen, F’rijk en D’marken zien er raar uit.

N We zouden de afkorting N kunnen proberen (de eerste letter van het woord, het veelgebruikte 1-woord-principe), maar deze afkorting is bij de kentekenplaten ingepikt door Noorwegen. Nederland eiste in 1910 de afkorting NL op voor Nederlandsche automobielen. Noorwegen heeft in 1922 de N achter op hun *biler* geplaatst, en daarmee de mogelijkheid voor Nederland afgesneden om alsnog op N over te stappen. Onze eigen schuld.

ND De afkorting die gebruikmaakt van het eerste+laatste principe is mogelijk, maar wordt niet gebruikt. Het is in het Korterlands ook een weinig gebruikt principe.

Ten slotte is er nog de mogelijkheid dat ons land onder een andere naam dan Nederland wordt afgekort.

P-B Wie wel eens tijdens een zomerverblijf in Frankrijk de uitslagen van de Tour de France heeft gevolgd in een Franse krant heeft opgemerkt dat er achter land-

genoten steevast (P-B) wordt geplaatst, de afkorting van Pays-Bas. Voor zover ik weet komen *Hol*, *Neth* of *Nied* niet voor.

de structuur van landencodes: *auto*, *paspoort*, *internet* en *sport*

Er bestaan minstens vier verschillende officiële landencode-lijsten:

- *ISO-2*: de tweeletterige code, ISO 3166-1, die onder andere gebruikt wordt voor internetdomeinen;
- *ISO-3*: de drieletterige code met hetzelfde ISO-nummer, die we aantreffen in ons paspoort;
- *Sport*: de code van het Internationaal Olympisch Comité (IOC) die eveneens bestaat uit drie letters maar niet door ISO is gecertificeerd; de code van de voetbalfederatie FIFA wijkt daar weer vanaf, zij het minimaal, want beide eigenwijze sportorganisaties eisen hun eigen code; zo is Nigeria NGR bij het IOC en NGA bij de FIFA, en is Barbados BAR bij IOC en BRB bij FIFA;
- *Auto*: de een-, twee- of drieletterige code voor voertuigen, vastgelegd bij de Verenigde Naties.

Hiernaast een tabel met de afkortingen van 43 landen in Europa volgens de officiële lijsten. De meest rechtse categorie in de tabel geeft aan hoeveel verschillende afkortingen een land heeft. Dat getal ligt tussen de 2 en de 4. Eén enkele afkorting komt niet voor want ISO-2 en ISO-3 zijn noodzakelijk verschillend.

	auto	ISO-2	ISO-3	sport	<i>n</i>
Albanie	AL	AL	ALB	ALB	2
Andorra	AND	AD	AND	AND	2
Belgie	B	BE	BEL	BEL	3
Bosnië en Herzegovina	BIH	BA	BIH	BIH	2
Bulgarije	BG	BG	BGR	BUL	3
Cyprus	CY	CY	CYP	CYP	2
Denemarken	DK	DK	DNK	DEN	3
Duitsland	D	DE	DEU	GER	4
Engeland	GB	GB/UK	GBR	GBR	2
Estland	EST	EE	EST	EST	2
Finland	FIN	FI	FIN	FIN	2
Frankrijk	F	FR	FRA	FRA	3
Griekenland	GR	GR	GRC	GRE	3
Hongarije	H	HU	HUN	HUN	3
Ierland	IRL	IE	IRL	IRL	2
IJsland	IS	IS	ISL	ISL	2
Italië	I	IT	ITA	ITA	3
Kroatië	HR	HR	HRV	CRO	3
Letland	LV	LV	LVA	LAT	3
Liechtenstein	FL	LI	LIE	LIE	3
Litouwen	LT	LT	LTU	LTU	2
Luxemburg	L	LU	LUX	LUX	3
Macedonië	MK	MK	MKD	MKD	2
Malta	M	MT	MLT	MLT	3
Moldavië	MD	MD	MDA	MDA	2
Monaco	MC	MC	MCO	MON	3
Montenegro	MNE	ME	MNE	MNE	2
Nederland	NL	NL	NLD	NED	3
Noorwegen	N	NO	NOR	NOR	3
Oostenrijk	A	AT	AUT	AUT	3
Polen	PL	PL	POL	POL	2
Portugal	P	PT	PRT	POR	4
Roemenië	RO	RO	ROU	ROU	2
Rusland	RUS	RU	RUS	RUS	2
Servië	SRB	RS	SRB	SRB	2
Slovenië	SLO	SI	SVN	SLO	3
Slowakije	SK	SK	SVK	SVK	2
Spanje	E	ES	ESP	ESP	3
Tsjechië	CZ	CZ	CZE	CZE	2
Turkije	TR	TR	TUR	TUR	2
Wit-Rusland	BY	BY	BLR	BLR	2
Zweden	S	SE	SWE	SWE	3
Zwitserland	CH	CH	CHE	SUI	3

Bij vrijwel de helft van de Europese landen lijkt de afkortingreeks op een regelmatige manier gevormd te zijn uit de eerste drie letters van de landsnaam. Daarbij onderscheiden we vier patronen:

patroon 1-12-123

d.w.z. de eerste, de eerste twee of de eerste drie letters van de officiële landsnaam:

B-BE-BEL
E-ES-ESP
F-FR-FRA
H-HU-HUN
I-IT-ITA
L-LU-LUX
N-NO-NOR

ook Duitsland: D-DE-DEU (maar GER – Germany – in sport)

patroon 12-123

d.w.z. de eerste twee of de eerste drie letters:

AL-ALB
CY-CYP
FI-FIN
IS-ISL
RO-ROU
RU-RUS
CZ-CZE

ook LI-LIE (maar FL – Fürstentum Liechtenstein – op auto)

ook HR-HRV (maar in de sport CRO)

ook GR-GRE (maar ISO-3 is GRC)

patroon 1-13-123

d.w.z. de eerste, de eerste en de derde of de eerste drie letters:

A-AT-AUT
S-SE-SWE

patroon 13-123

d.w.z. de eerste en de derde of de eerste drie letters:

AD-AND
TR-TUR
PL-POL

Slechts twee landen hebben de maximale variatie van vier verschillende afkortingen, d.w.z. voor elk van de categorieën een eigen afkorting:

D-DE-DEU-GER
P-PT-PRT-POR

Soms zijn verschillen terug te brengen tot verschil in de naam van het land dat voor de afkorting is gebruikt:

Eire / Ireland
Deutschland / Germany
Hrvatska / Croatia
Confoederatio Helvetica / Suisse
Liechtenstein / Fürstentum Liechtenstein
Great Britain / United Kingdom

Soms is een afkorting wonderlijk zoals RS voor Servië. SR was al in gebruik voor Suriname. Daarom RS voor Republika Srbija. SI voor Slovenië (Slovenija) is ook afwijkend, maar SL was al bezet door Sierra Leone, SN door Senegal en SV door El Salvador. Bij de tweeletterafkortingen is het aantal mogelijkheden natuurlijk beperkt, zeker als het principe wordt gevolgd dat de eerste letter gelijk is aan de eerste letter van het

land. Dan moet er noodgedwongen vaak naar andere oplossingen worden uitgeweken.

de grammatica van landenafkortingen: het 1-2-3-principe

Het is duidelijk dat het hoofdprincipe van de landencode het 1-2-3-principe is. Dit blijkt als we de 1-2-3-afkortingen (1 / 1-2 / 1-2-3 / 1-3) uit de tabel bij elkaar optellen en afzetten tegen andere afkortingsprincipes:

66 van de 172 afkortingen zijn van het type	123 =	38 %
28 van de 172 afkortingen zijn van het type	12 =	16 %
12 van de 172 afkortingen zijn van het type	1 =	7 %
7 van de 172 afkortingen zijn van het type	13 =	4 %
113 totaal	=	65 %

Vrijwel twee derde (65 procent) van de afkortingen zijn gevormd volgens het principe van de eerste drie letters, waarbij de eerste letter altijd aanwezig is. In de categorie ‘anders’ zit een veelheid van mogelijkheden, zoals eerste-laatste (DK voor Danmark, en iets complexer MCO, NLD, LVA), 1-morfeem (NL), 1-woord (BIH voor Bosna i Hercegovina, FH, CH, GB, UK), 1-lettergreep (MKD, BLR, BGR, SVN, SVK, MT) en alleen medeklinkers (MLT).

We zien een duidelijke voorkeur voor de systematiek van het 1-2-3-principe. De optimale situatie is 1-12-123, als in B – BE – BEL. Zo min mogelijk letters gebruiken, en van links naar rechts. Dit principe kan natuurlijk maar beperkt worden toegepast omdat er maar 26 landen gebruik kunnen maken van alleen de eerste letter. 20 van de 26 letters zijn daadwerkelijk in gebruik als letterafkorting, waarop dan meestal ook 1-2 (ISO-2) en 1-2-3 (ISO-3) volgen. Als we naar de afkortingen van alle landen op de wereld kijken dan valt op dat de ‘oude wereld’ zichzelf vooraan in de rij heeft geplaatst, want

13 van de 20 landen die een eenletterige afkorting kennen, zijn Europese landen. Van die 20 hebben er 13 de optimale verdeling 1-12-123.

A...	Oostenrijk	K...	Cambodja
B-BE-BEL	België	L-LU-LUX	Luxemburg
C-CU-CUB	Cuba	M...	Malta
D-DE-DEU	Duitsland	N-NO-NOR	Noorwegen
E-ES-ESP	Spanje	P...	Portugal
F-FR-FRA	Frankrijk	Q-QA-QAT	Qatar
G-GA-GAB	Gabon	S...	Zweden
H-HU-HUN	Hongarije	T-TH-THA	Thailand
I-IT-ITA	Italië	V-VA-VAT	Vaticaanstad
J...	Japan	Z...	Zambia

De O, R, U, W, X en Y ontbreken. Bij W, X en Y zijn er geen landen die officieel met die letters beginnen. Dat O (Oman), R (Roemenië, Rusland, Rwanda) en U (Uganda, Ukraïne, Uruguay, Uzbekistan) ontbreken, is misschien wel een administratief slippertje.

Als 1-2-3 niet leidt tot succes, dan gaat men over op een andere systematiek, waarbij 1-woord, 1-morfeem en 1-lettergreep tot de mogelijkheden horen. Hoewel ik nergens in de stukken heb kunnen vinden dat er regels zijn voor gestandaardiseerde afkortingen en het ook onduidelijk is of er een commissie geleerde dames en heren is die zich buigt over de vorm van de voorgestelde afkortingen of eventueel zelf de afkortingen bedenkt, bestaat er een duidelijke systematiek, die zeker niet vanzelfsprekend is.

de plaatsapostrof: het *C'gebouw* in *A'dam*

In het *NRC Handelsblad* van dinsdag 17 april 2012 stond op de cultuurpagina, p. 17, de kop:

**Aandelen
C'gebouw
leveren 8,7
mln op**

Het kostte enige moeite om de kop direct te begrijpen. Gelukkig begon het artikeltje met 'AMSTERDAM. Het Concertgebouw heeft 8,7 miljoen euro opgehaald...' Het gebruik van de apostrof op deze manier is ongebruikelijk voor woorden als Concertgebouw. Het was mij in elk geval nog nooit opgevallen. Ook mogelijke varianten hiervan als *R'museum* (het Rijks) of *S'huis* (de Stopera – inkorting van **Stad**huis-**Opera**) komen mij onbekend voor.

Het procédé is daarentegen wel bekend, maar vooral bij plaatsnamen. In het kader staan een aantal aangetroffen afkortingen, waarbij voor mij als inwoner van Amstelveen en als geboren Amsterdammer de afkortingen *A'dam* en *A'veen* zeer gebruikelijk zijn.

A'dam, M'dam, V'dam, R'dam
A'veen, V'veen
H'kerk, P'end, M'tricht, E'hoven
R'daal, A'foort, A'delft, H'lo, A'hem

De gebruikte regel is:

- a) begin met de eerste (hoofd)letter van de plaatsnaam
- b) vervolg met een apostrof
- c) eindig met het laatste morfeem

Dat het in c) gaat om het laatste morfeem en niet de laatste lettergreep zien we in *P'end* want in *Purmerend* is *rend* de laatste lettergreep, maar *end* het laatste morfeem, dat wil zeggen het laatste betekenisdragende stukje van het woord, want *Purmerend* is tenslotte het eind van de *Purmer*.

Als *C'gebouw* in deze categorie valt – en ik zou niet weten in welke categorie anders – dan kunnen het ook de laatste twee lettergrepen zijn, zoals ook in *E'hoven*. En welke morfeemen komen hiervoor dan in aanmerking? *Dam* en *veen* doen het goed. Maar ook *kerk*, *hoven*, *daal*, *foort*, *end*, *lo* (open bos: vgl. Het Loo), *hem* (vgl. *heem*) en *delft* (afgeleid van 'delven': gracht) hebben een betekenis die verwijst naar een locatie.

Er zijn zelfs plaatsen waarvan men (ten onrechte) zou kunnen denken dat die op een vergelijkbare wijze gevormd zijn, maar dan zonder apostrof, zoals:

Adorp	Edam	IJburg	Odijk
Atrecht	Ewijk	IJhorst	Utrecht*

**trecht* is een Oudnederlandse ontlening aan het Latijn, van *traiectum*, een doorwaadbare plaats; behalve in Atrecht en Utrecht ook in Maastricht.

Kunnen we alle plaatsen op deze manier inkorten? In elk geval komen we ook Korterlandse plaatsen tegen als *H'sum* en *G'ningen*. Hier is het laatste deel van de afgekorte plaatsnaam niet direct gekoppeld aan een locatie, want alleen de *um* in *Hilversum* is afkomstig van *heem/hem*, terwijl voor *Groningen* alleen het woordstuk *ingen* lijkt te verwijzen naar een locatie (*inge* of *enge* is de Saksische benaming van open veld, mogelijk ook de eerste lettergreep van *Enkhuizen*). Kennelijk heeft het principe zich beperkt uitgebreid. Toch lijken *T'zen* voor *Terneuzen*, *B'da* voor *Breda* of *H'len* voor *Heerlen* geen acceptabele afkortingen. Raar is *A'pen* voor *Antwerpen*, want daar verwijst de laatste lettergreep niet naar een locatie; op die manier zou *L'den* voor *Leeuwarden* (of *Leiden*) of *D'ter* voor *Deventer* ook moeten kunnen, en hoewel ze mij onwaarschijnlijk voorkomen, vinden we ze wel sporadisch op internet.

Maar nu terug naar *C'gebouw*. Waarom kort een krantenkoppenmaker het Concertgebouw zo af? Ten eerste gaat het hier om een 1-kolomsbericht. Er is maar weinig breedte voor een kop. Met een lang woord als Concertgebouw heeft hij een drietal opties. Ten eerste kan hij het font kleiner maken, maar dan is de kop niet erg opvallend. Ten tweede kan hij het woord afbreken en over twee regels spellen als *Concert-* en *gebouw*. Dat levert enige verwarring op omdat *concert* en *gebouw* twee woorden lijken. Dan maar inkorten. Maar het Concertgebouw heeft niet als het Rijksmuseum (het Rijks) – dat lijkt een standaardprocedé voor musea ‘het Van Gogh’, ‘het Stedelijk’, ‘het Boijmans Van Beuningen’, ‘het Kröller-Muller’ (zie het volgende hoofdstuk) – een vaste inkorting, want ‘het Concert’ komt niet voor als verwijzing naar het Concertgebouw. Vandaar de toevlucht tot het plaatsnamenprocedé. De regel is correct toegepast, maar in dit geval uitgebreid tot een gebouw, terwijl de regel zich vooral lijkt te beperken tot plaatsnamen.

Ook namen van provincies en landen vallen in eerste instantie niet binnen het bereik van deze regel, gezien het feit dat *L'burg*, *N'land* of *F'rijk* hooguit in uitzonderlijke gevallen kunnen worden aangetroffen. Concluderend kunnen we zeggen dat de plaatsapostrof regelmatig voorkomt als het gaat om een afkorting van de naam van een plaats waarbij het laatste deel een locatie aangeeft. Dit proces kan zich enigszins uitbreiden naar gevallen die geen plaatsnaam zijn (*C'gebouw*) of waarbij het tweede deel geen locatie is (*G'ningen*).

Duidelijk is wel dat Concertgebouw ook niet had kunnen worden afgekort tot ‘C-gebouw’ – met een streepje in plaats van een apostrof – want die afkorting suggereert dat er ook sprake is van een A-gebouw en een B-gebouw, zoals dat ook geldt voor A-vleugel, B-toren of C-afdeling. Het zijn de leestekens die het hem doen.

Des Hertogenbosch > 's-Hertogenbosch > Den Bosch

's-Heer Abtskerke
's-Heer Arendskerke
's-Heer Hendrikskinderen
's-Gravenhage
's-Gravendeel
's-Gravenland
's-Gravenmoer
's-Gravenpolder
's-Gravenwezel
's-Gravenzande
's-Heerenberg
's-Heerenbroek
's-Heerenhoek
's-Herenelderen
's-Hertogenbosch

's-Hertogenbosch > Den Bosch
's-Gravenhage > Den Haag
Gorinchem > Gorkum
Dordrecht > Dordt
Groenlo > Grol
Bijlmermeer > Bijlmer
Schiermonnikoog > Schier
Rottumeroog > Rottum
Hendrik-Ido-Ambacht > Ambacht

de Bilderdijk en de PC

over straatnamen

van de Cornelis Schuyt tot de Van Baerle

Ik kan wel zeggen:

Je fietst door de Lairesse en passeert de Cornelis Schuyt en de Jacob Obrecht. Aan het eind sla je links af, de Van Baerle in. Het Van Gogh en het Rijks liggen aan je rechterhand. Langs het Stedelijk en de PC. Dan kom je vanzelf in de Eerste Constantijn Huygens. Na 100 meter sla je rechts af de Bosboom Toussaint in en over de brug kom je dan aan bij de Krakeling.

Ik kan niet zeggen:

Je loopt door de Kalver en dan sla je rechts af de Heilige in. En dan verder langs de Bloemen over het Konings en dan door de Leidse. Je passeert de Heren, de Keizers en de Prinsen. Je komt aan bij het Leidse met de Stads. Je steekt de Stadhouders over en dan ben je in het Vondel.

Onze stedelijke omgeving zit vol met afkortingen. Wat we afkorten is voor iedereen anders en sterk afhankelijk van onze eigen omgeving en onze eigen geschiedenis. Daarom neem ik u mee langs plaatsen die in mijn leven een belangrijke rol heb-

ben gespeeld. Het zijn mijn afkortingen die ik hier geef. Het gaat om mijn intuïties. Andere mensen zullen het ongetwijfeld iets anders doen, maar niet heel erg anders. Dat is vaak het geval bij afkortingen.

Een veel gebruikt procedé voor inkorting van straatnamen is het weglaten van *straat*. Zoals in het voorbeeld hiervoor: *de Cornelis Schuyt, de Jacob Obrecht, de Van Baerle* etc. Je gebruikt een dergelijke inkorting eigenlijk alleen als je spreekt met mensen waarvan je veronderstelt dat ze weten over welke straat je het hebt. Als ik de weg wijs aan iemand die Amsterdam niet kent, gebruik ik de volledige naam: *de Cornelis Schuytstraat, de Jacob Obrechtstraat* etc.

Ik heb gewoond in *de Pieter Aertsz* en *de Zacharias Janse* en ik woon nu in *de Wolfert van Borsselen* in A'veen. Toch is het niet zo dat je zomaar het laatste deel van een straatnaam kunt weglaten. Want toen ik woonde op de Koninginneweg, in de Marnixstraat of op de Noordermarkt was er geen sprake van dat ik die zou inkorten tot **de Koninginne, *de Marnix* of **de Noorder*. Ik ben geboren op de Achtergracht en heb korte tijd gewoond op de Nieuwe Prinsengracht. Voor mij is **de Achter* onmogelijk en **de Nieuwe Prinsen* moeizaam, zoals ik eigenlijk geen enkele gracht kan weglaten. Ik heb voor zover ik het mij herinner nog nooit iemand horen zeggen **Ik heb een huis op de Rozen'* of **Ken jij dat restaurant op de Linden?*

de of het hof

Het grootste deel van mijn jeugd woonde ik in Slotervaart – inmiddels algemeen erkend als een van de gevaarlijkste buurten van Nederland – in de Bakhuizen van den Brinkhof, een hof vernoemd naar een vermaard intellectueel uit de negentiende eeuw. Het blijkt dat sommige mensen *de Bakhuizen van den Brinkhof* zeggen en anderen *het Bakhuizen van den Brinkhof*. Maar voor mij is het zonder twijfel *de Bakhuizen van den Brinkhof*.

Er is hier iets raars aan de hand met het geslacht. Is *hof* onzijdig oftewel een *het*-woord? We zeggen *het Binnenhof* en niet *de Binnenhof*. Of is *hof* mannelijk/vrouwelijk? Als in *de hof van Eden* en niet *het hof van Eden*. Het is moeilijk uit te maken. De taalkundige literatuur brengt ons niet veel verder want daar wordt slechts een subtiel betekenisonderscheid gemaakt waarbij *de hof* een tuin is en *het hof* een binnenplaats.

Na *het Begijnhof* is *het Linneaushof* waarschijnlijk het bekendste hof in Amsterdam, terwijl *de Linnaeushof* verwijst naar een speeltuin in Bennebroek. Een mogelijke verklaring voor het dubbele geslacht van mijn ouderlijk adres is dat het hier niet zozeer gaat om een binnenplaats, als wel om een verzameling van vijf binnenplaatsen. De verzameling van vijf hofjes in een tuinstad als Slotervaart is in mijn beleving eerder een *de*-locatie dan een *het*-locatie. Maar als de verschillende hofjes van *de* Bakhuizen van den Brinkhof tegen elkaar voetbalden, dan speelde *het* ene hof tegen *het* andere. Nu dus wel *het*. Een subtiel spel met grammaticaal geslacht.

Omdat mijn moeder tot voor kort in Slotervaart woonde, moet ik dit adres de afgelopen decennia talloze malen hebben uitgesproken en geschreven, maar ik ben ervan overtuigd dat ik het zelden heb uitgesproken of geschreven als *de Bakhuizen van den Brinkhof*, en al helemaal nooit als **het Bakhuizen van den Brinkhof*. Wel als:

	de Bakhuizen van den Brink
	de Brinkhof
	de Bakhuizen
en geschreven als:	de Bakhuizen vd Brinkhof
	de BvdB

In alle gevallen is het lidwoord *de*. Niet omdat afkortingen altijd *de* hebben, maar omdat het al dan niet weggelaten *hof* in

mijn grammatica een *de*-woord is. De mensen die *het Bakhuizen van den Brinkhof* zeggen, zullen het ook hebben over *het Bakhuizen van de Brink*. Zoals we ook *het Rijks* zeggen omdat het weggelaten woord *museum* onzijdig is. We zien dat in dit type inkorting het weggelaten woord nog steeds een beetje meetelt want het laat bij weglating zijn geslacht achter.

straat is weg

Een beperking bij weglating in straatnamen heeft te maken met de mate waarin het tweede deel van de naam, het ‘grondwoord’, betekenis draagt. *Straat* en *weg* zijn neutrale benamingen, terwijl *kade* en *gracht* veel specifiek zijn. Toen ik op de Da Costakade woonde – merk op dat deze naam vaak wordt ingekort door *Da* weg te laten, als in *de Costakade*, maar nooit door *kade* weg te laten – was het volstrekt normaal als iemand je verwees naar *de Bilderdijk*. Vlak bij de Da Costakade liggen de Bilderdijkstraat, een brede doorgaande straat, en de Bilderdijkkade. Ik zou niet op het idee gekomen zijn om *de Bilderdijk* te interpreteren als de Bilderdijkkade. Hoe het zit met hof is niet duidelijk. Dat wij thuis *de Bakhuizen van den Brink* zeiden, heeft misschien vooral te maken met ons. Maar er zijn nog meer grondwoorden die weggelaten kunnen worden. Ik heb geen probleem met *de Cornelis Lely*, *de Pieter Caland* en *de Johan Huizinga*, dat zijn alle drie lanen in Slotervaart. Maar ook wegen kunnen weg. *De Keizer Karel* in Amstelveen en *de Van Nijenrode* in Buitenveldert zijn probleemloos. Maar onmogelijk voor mij zijn **het Christoffel Plantijn*, een pad, **het Max Eeuwe*, een plein, **de Heintje Hoek(s)*, een steeg, en **de Reijnier Vinkeles*, een kade.

Een bijzonder geval van dit type is *de Nieuwezijds*, want daar is niet een weinig gespecificeerd grondwoord als *straat* weggelaten, maar *Voorburgwal*, een toch niet alledaagse straatomschrijving. Er is ook een Nieuwezijds kolk maar die wordt

niet aangeduid met *de Nieuwezijds* – maar met *de Kolk* – want *de Nieuwezijds* is voorbehouden aan de wat rommelige straat tussen het Centraal en het Spui, waar ook de Nederlandse Scientology-kerk gehuisvest is. Daar verwijst Gerrit Komrij naar in zijn boek *De stankbel van de Nieuwezijds; Contra Scientology* uit 1979.

Bijzonder is dat ook *de Oudezijds* voorkomt, en zeker niet slecht klinkt. Waarschijnlijk naar analogie van *de Nieuwezijds*. Het probleem is dat het hier gaat om twee grachten die de kern vormen van de wereldberoemde wallen van Amsterdam, de Oudezijds Voorburgwal en de Oudezijds Achterburgwal. Beter zou zijn: *de Oudezijds Voor* en *de Oudezijds Achter*, maar die afkortingen komen mij minder waarschijnlijk voor.

met twee woorden spreken

Een tweede factor die een rol speelt, betreft het eerste deel van de naam, ‘de bepaling’. Op het eerste gezicht lijkt het zo te zijn dat het grondwoord (*straat* etc.) vooral kan worden weggelaten als de bepaling bestaat uit de naam van een persoon, zoals blijkt uit de voorbeelden in dit hoofdstuk tot nu toe. Toch zijn er ook veel uitzonderingen, want de Marnixstraat wordt niet gemakkelijk **de Marnix*. Hetzelfde geldt voor **de Valerius*, **de Vondel*, **de Hemsterhuis*, **de Comenius* of **de Kinker*. Hier dient zich een generalisatie aan: het grondwoord mag worden weggelaten als de bepaling bestaat uit minstens twee woorden (een uitzondering waar we later op terugkomen is *de Bilderdijk*). Het gaat hier duidelijk om een formele beperking. Het gaat niet alleen om lengte, want *de Van Wou* is goed, maar **de Vondel* niet. Het gaat niet om voornaam+achternaam, zoals in *de Jacob Obrecht*, want *de Van Wou*, *de Van der Made*, *de Van Bree* en *de Van Mourik Broekman* zijn ook goed. Kortom, de bepaling moet uit twee woorden bestaan. Dat opent direct nieuwe perspectieven. Want ook *de Derde Helmers* en *de Twee-*

de Boerhaave zijn prima. En ook *de Burgemeester Roëll*, *de Prinses Irene*, *de Czaar Peter* en *de Admiraal de Ruyter*.

Een bijzonder geval is de Pieter Cornelis Hooftstraat. Je kunt naar deze dure winkelstraat verwijzen met *de P.C. Hooft*. Maar de straat is vooral bekend als *de PC* (maar niet als *de Pieter Cornelis*). Hier zijn alleen twee initialen overgebleven. Zou onze belangrijke zeventiende-eeuwse schrijver alleen Cornelis geheten hebben, dan zou de straat nu vast niet bekendstaan als *de C*.

Als we nog een stap verder gaan in deze redenering, dan zouden we kunnen veronderstellen dat ook andere bepalingen dan eigennamen voorkomen zonder grondwoord, mits ze uit twee woorden bestaan. Dat lijkt te kloppen. Waar **de Leidse* nogal vreemd is, zijn *de Korte Leidse* en *de Lange Leidse* geen probleem. Studenten zeggen mij dat zij het Leidseplein wel aanduiden met *het Leidse*, maar zelf zou ik dat nooit zo doen. Hoewel ik er enige tijd woonde, zou ik ook nooit spreken van **de Anjeliers*, maar wel van *de Eerste* of *de Tweede Anjeliersdwers*. Net zoals **de Wetering* niet goed klinkt, maar de kruisende *Eerste*, *Tweede* en *Derde Weteringdwers* wel. Ook mogelijk lijken te zijn *de Binnen Brouwers*, *de Bos en Lommer*, *de Leeuw van Vlaanderen* en *de Mozes en Aäron*.

Hoewel het hier niet gaat om strikte regelgeving, zien we dat bij het weglaten van het tweede deel van een straatnaam, de volgende overwegingen een rol spelen:

- het eerste deel, de bepaling, bestaat uit twee delen
- het tweede deel, het grondwoord, heeft weinig betekenis

'Geefom de Jan Eef is een bewonersinitiatief in Amsterdam-West waar bewoners en (winkel)ondernemers de handen ineen hebben geslagen om de leefbaarheid en levendigheid in de buurt te verbeteren.'

Stichting Doen over de Jan Evertsenstraat

In de tweede helft van de vorige eeuw is het een tijd gebruikelijk geweest om in straatnamen het grondwoord weg te laten. Hele wijken werden van straatnamen voorzien zonder *straat* of *weg*. De wijk Banne Buiksloot – ook wel *de Banne* – in Amsterdam-Noord is hier een voorbeeld van. Straten in Banne-Noord hebben namen gekregen als *Binnenvaart*, *Fokkezeil*, *Grootzeil*, *Midscheeps*, *Noorderbreedte*, *Oosterlengte*, *Reling*, *Spinaker*, *Voordek* of *Voordewind*. Opvallend is dat *straat* en *weg* weg zijn, maar andere, meer specifieke grondwoorden niet, zoals blijkt uit de namen *Parlevinkerpadij* en *Spinakerhof*. Hele wijken met beroepen (Nijkerk: *Sluiswachter* etc.), eilanden (Heemskerk: *Rottumeroog* etc.), dieren (Deventer: *Eekhoorn* etc.), bloemen (Boxmeer: *De Acacia* etc.), scheepstypen (Lelystad: *Boeier* etc.) en sterrenbeelden (Hoozevee: *Zuiderkruis* etc.) zijn in die periode zonder *straat* of *weg* uit de grond gestampt. Deze rage in de straatnamen lijkt nu weer overgewaaid te zijn. In de richtlijnen voor straatnaamgeving van de straatnamencommissie van de gemeente Amsterdam – tegenwoordig de CNOR, de Commissie Naamgeving Openbare Ruimte – is dan ook expliciet opgenomen dat een straatnaam bij voorkeur een grondwoord heeft ('Het gebruik van achtervoegsels (-straat, -laan, -plein e.d.) geniet de voorkeur.').

de Badlaan

Er bestaat nog een ander procedé om straatnamen af te korten. Zoals we zagen kunnen we het grondwoord weglaten, maar het is ook mogelijk om een complexe bepaling (het eerste deel) simpeler te maken. We zagen al dat de Bakhuizen van den Brinkhof kon worden gereduceerd tot *de Brinkhof*. Ik heb enkele jaren gewoond op de Plantage Badlaan, die door mij als *de Badlaan* kon worden uitgesproken. We spreken ook meestal van *de Van Lennepstraat* of *de Lelylaan*, terwijl die officieel Jacob van Lennepstraat en Cornelis Lelylaan heten. Niet altijd leidt dat tot goede resultaten. Zo zagen we dat de Pieter Cornelis Hooftstraat kan worden afgekort tot *de P.C. Hooft* of *de P.C.*, maar niet tot *de Hooftstraat*. Dat zou geen Amsterdammer begripen. We hebben een Hoofdweg, maar niet een Hooftstraat. Over het algemeen mogen voornamen worden weggelaten als dat niet leidt tot verwarring. Dat geldt niet alleen voor de P.C. Hooftstraat, maar bijvoorbeeld ook voor de Nicolaes Maesstraat, want laat je Nicolaes weg, dan klinkt het alsof je verwijst naar een straat in de Rivierenbuurt. Iets dergelijks geldt voor de Zacharias Jansestraat, de Woutertje Pietersestraat of de Hugo de Vrieslaan. Als je daar de voornaam weglaat, is het onderscheid met de overige bezitters van deze veelvoorkomende achternamen verdwenen.

Ook voor andere, relatief betekenisloze stukken geldt dat ze mogen verdwijnen uit de bepaling. Niet alleen *plantage* in de Plantagebuurt, maar ook *burgermeester* in de Burgermeestersbuurt in Slotermeer of *admiraal* bij *De Ruyter*. Titels kunnen ook weg, zoals bij *de Casimirstraat* (*Prof. R.*), *de Gunningstraat* (*Prof. J.H.*) of *de Colijnstraat* (*dr. H.*).

Opvallend is wel dat bij *de Brinkhof* gelijk ook maar *van* en *den* worden weggehaald, die toch horen bij *Brink*. Voor zover ik weet zegt niemand in mijn familie *de Van den Brinkhof*. Duidelijk is wel dat *de Brinkhof* alleen gebruikt kan worden

door en tegen insiders. Ik gebruik het in de omgang met mijn familie en verder eigenlijk nooit. Ik ken ook geen andere gevallen waarbij de voorzetsels *van* en/of *de* verdwijnen.

'Gewoonlijk loopt Kasper stipt om twaalf uur het pand uit om broodjes te gaan halen op "de Fred", zoals de Frederik Hendriklaan is gaan heten.'
Christiaan Weijs – *Euforie* (2012)

de Bilderdijk

Als je vanuit *de Eerste Constantijn Huygens* nog even doorrijdt, kom je aan op *de Bilderdijk*, of voluit de Bilderdijkstraat. Hier is iets wonderlijks aan de hand. De schrijver Willem Bilderdijk is de naamgever van deze doorgaande straat in een buurt met achttiende- en negentiende-eeuwse schrijvers als Da Costa, Kinker, Jacob van Lennep en Betje Wolff. Jarenlang kwam ik elke dag door de Bilderdijkstraat. De afkorting *de Bilderdijk* is in tegenspraak met onze constatering, want de bepaling bestaat uit alleen de achternaam van deze schrijver. En dus zou *de Bilderdijk* net zo fout moeten zijn als *de Kinker* of *de Borger*.

Het bijzondere van deze afgekorte straatnaam is de klemtoon, want hoewel de schrijver geheel volgens de klemtoonregels van onze taal BILderdijk heette, staat deze straat voor Amsterdammers bekend als *de BilderDIJKstraat*. De *BILderdijkstraat* is niet fout, maar deze regelmatige vorm klinkt vooral uit de mond van buitenstaanders. We stuiten hier op een interessant klemtoonprincipe. Een straat als de Weesperstraat kent twee klemtooncontouren: *WEESperstraat* en *WeesperSTRAAT*. Hetzelfde geldt onder andere voor:

HAARlemmerdijk	HaarlemmerDIJK
SLOterweg	SloterWEG
MUIDerstraatweg	MuiderSTRAATweg
AmstelVEENseweg	AmstelveenseWEG
GaasperDAMmerweg	GaasperdammerWEG

We zien dat de hoofdklemtoon van de bepaling van de straatnaam verschuift naar het grondwoord: weg, dijk, straatweg etc.

Deze verschuiving is echter maar beperkt mogelijk:

KINKerstraat	niet:	*KinkerSTRAAT
KALverstraat	niet:	*KalverSTRAAT
MIDdenweg	niet:	*MiddenWEG
JAVastraat	niet:	*JavaSTRAAT
BEETHovenstraat	niet:	*BeethovenSTRAAT

Is dat willekeur? Ook hier geldt dat het systeem niet helemaal sluitend is, maar dat het desalniettemin duidelijk is dat er twee voorwaarden zijn die het gemakkelijk maken om de klemtoon te verschuiven:

- de bepaling heeft de vorm van een bijvoeglijk naamwoord
- de bepaling verwijst naar een plaats

Je zou *de Weesperstraat* ook kunnen schrijven als *de Weesperstraat* waarbij *Weesper* een bijvoeglijk naamwoord is, zoals in *Weesper mop*, *Weesper hengelsportvereniging* of *Weesper nieuws*. De vorm *Weesper* is een oude genitiefvorm op *-er*, een vorm die we vaak bij plaatsnamen aantreffen, zoals in *Edammer kaas*, *Maastrichter Staar* of *Haarlemmer Hout*. Op z'n Korterlands kan die genitief uitgang zelfs een stukje van

de naam van de plaats wegnemen, als in *Deventer Koek* of *Groninger Museum* (eigenlijk Deventer Koek en Groninger Museum). In het geval van de Weesperstraat gaat het om de betekenis ‘naar Weesp’. De verschuiving van de klemtoon is dan niet zo raar meer. *Een grootboek* spreek je anders uit dan *een groot boek*, respectievelijk GROOTboek en groot BOEK.

het WITboek is een zwart BOEK
een groot kapiTAAL leidt tot GROOTkapitaal
het GROOTzeil is een groot ZEIL
de tennisser HAARhuis logeerde in haar HUIS
het OUDfries is oud FRIES
het KLEInkind is een klein KIND

Je zou dus eigenlijk de Weesperstraat op twee manieren moeten kunnen schrijven: *Weesper straat* en *Weesperstraat*, waarbij de klemtoon in het eerste geval op *straat* ligt, en in het tweede op *Weesp*.

de zeeDIJK is een ZEEdijk die ook ‘de DIJK’ heet

We verwachten nu dat de klemtoon moeilijk kan verschuiven als een straatnaam een bepaling bevat die wel een plaatsnaam is maar geen bijvoeglijk achtervoegsel heeft. En inderdaad, de HEEMstedestraat kan ik niet uitspreken als Heemstede-STRAAT. Of de ZaanDIJKstraat als de ZaandijkSTRAAT – maar wel bestaat naast ZaanDAMmerplein ook de uitspraak ZaandammerPLEIN.

Als we nu terugkeren naar de Bilderdijkstraat, dan is de

uitspraak BilderDIJKstraat waarschijnlijk een onjuiste herinterpretatie waarin het grondwoord *dijkstraat* voorafgegaan wordt door een plaatsnaam+er, en dus als de dijkstraat die leidt naar Bild. In dat geval is BilderDIJKstraat wat klemtoon betreft gelijk aan MuiderSTRAATweg. Een volksetymologie met gevolgen voor de uitspraak.

Er zijn nog minstens drie andere ‘dijkstraten’ in Amsterdam. Vlak bij elkaar liggen de Zomerdijkstraat, de Winterdijkstraat en de Kinderdijkstraat. Zelf heb ik geen intuïties over het klemtoonpatroon van deze straten, maar een collega die afkomstig is uit de Rivierenbuurt beweert stellig dat hier geen klemtoonverschuiving optreedt en dat de klemtoon bij alle drie op de eerste lettergreep ligt. Het is KINderdijkstraat tegenover BilderDIJKstraat. Waarom dat zo is, is mij niet echt duidelijk. Waarom kunnen dit geen dijkstraten zijn naar de plaatsen Zoom, Wint en Kind? Het zou kunnen komen doordat De Bilt en Het Bildt bestaande plaatsnamen zijn, en Zoom, Wint en Kind niet.

We hebben gezien dat het weglaten van een grondwoord vooral goed gaat als de bepaling uit twee delen bestaat. Dat we niet kunnen spreken over *de BILderdijk* volgt hieruit. Maar waarom dan wel *de BilderDIJK*? Gegeven het klemtoonpatroon bestaat Bilderdijk hier uit twee delen, het bijvoeglijk naamwoord *Bilder* en het zelfstandig-naamwoord *dijk*. Hiermee voldoet *BilderDIJK* aan de voorwaarde dat de bepaling uit twee delen moet bestaan (Bilder en dijk) en kan *straat* dus zonder probleem worden weggelaten.

Mogelijk is men zelfs van mening dat het de dijkstraat is die genoemd is naar de negentiende-eeuwse schrijver Bilder, zoals het uithangbord van een eetwinkel op de hoek van de Bilderdijkstraat en De Clerqstraat lijkt te suggereren.

de Wester en Carré

Het zijn niet alleen straten die worden afgekort door het tweede deel, het grondwoord, weg te laten.

MUSEA

het Rijks
het Stedelijk
het Van Gogh
het Allard Pierson
het Joods Historisch

ZIEKENHUIZEN

het Lucas
het Onze Lieve Vrouwe
het Antoni van Leeuwenhoek
het Andreas
het Slotervaart

SCHOLEN

de Pro Rege
de Louis Bouwmeester
het Spinoza
het Vossius
het Ignatius
het Amsterdams

STATIONS

het Centraal
het Amstel
het Muiderpoort

Mijn persoonlijke wereld zit vol met Amsterdamse afkortingen:

ik ben gedoopt in de Westerkerk aan de voet van de oude Wester
ik ging naar school op de ASVO, de Pro Rege en het HLW
ik studeerde aan de VU en de GU, later de UVA, en leende boeken bij de UB
ik werkte bij de UVA, de VU en het Meertens
ik lag in het Lucas
mijn kinderen zijn geboren in het OLVG
ik neem meestal de trein van Zuid (of WTC), maar soms ook van (het) Amstel of (het) Centraal
ik ga graag naar de Schouwburg, de Stopera, het Nieuwe de la Mar, Bellevue of Carré

Het gebruik van eersteletterafkortingen als VU en OLVG is eindeloos. In dit hoofdstuk concentreer ik me op afkortingen waarin het grondwoord is weggelaten. Bij straatnamen zagen we dat het vooral ging om straten met een tweeledige eigenaam als eerste lid. Dat is in de categorie belangrijke instellingen niet het geval. Behalve bij *het Van Gogh* en *het Allard Pierson* wordt het grondwoord 'museum' ook weggelaten in *het Rijks* en *het Stedelijk*. *Het Antoni van Leeuwenhoek* staat naast *het Slotervaart*. Waar **de Vossius* of **de Spinoza* geen goede afkortingen zijn voor de naar deze geleerden genoemde straten, zijn *het Vossius* en *het Spinoza* uitstekende benamingen voor de beide scholen, het Vossius Gymnasium en het Spinoza Lyceum.

Afkortingen zijn zeer vormgevoelig. Zo wordt het Station Zuid nooit afgekort tot **het Zuid*. Ook worden Station RAI, Station Lelylaan, Station Bijlmer ArenA en Station Sloterdijk nooit **het RAI*, **het Lelylaan*, **het Bijlmer ArenA* of **het*

Sloterdijk, terwijl het Centraalstation, het Amstelstation en het Muiderpoortstation wel tot *het Centraal*, *het Amstel* en *het Muiderpoort* kunnen worden gereduceerd. Station RAI wordt RAI, zonder *het*. Dat kan ook bij alle andere stations: *ik reis van Centraal via Amstel en RAI naar Zuid*. Blijkbaar mag *het Xstation* worden ingekort tot *het X*, maar *het station X* niet.

Hetzelfde zien we in *het Nieuwe de la Mar* tegenover Carré. Het is Theater Carré en niet het Carrétheater, en dus ook niet **het Carré* maar Carré. Als je in Amsterdam zou vragen naar *het Carré* word je onmiddellijk beschouwd als een provinciaaltje. Het luistert zeer nauw.

*Aan de voet van die mooie Wester
Heb ik vaak in gedachten gestaan
'k Heb er dikwijls staan te dromen
Van die mooie, die fijne Jordaan*

Jordaanse klassieker, gezongen door Johnny Jordaan, Willy Alberti en vele anderen

Een bijzondere afkorting is *de Wester*. Het gaat hier om de toren van de Westerkerk aan de Westermarkt, aan de rand van de Jordaan. De Westermarkt is niet de plaats waar de Westermarkt wordt gehouden, want deze markt voor stoffen en lapjes is elke maandagochtend te vinden in de Westersstraat, midden in de Jordaan, zo'n 500 meter verderop; naamgeving kan heel verwarrend werken.

De Westertoren hoort bij de Westerkerk, maar het is niet gebruikelijk om de Wester te beschouwen als afkorting voor Westerkerk. Kerken laten zich slecht afkorten. Sommige kerken hebben al geen 'kerk' in hun naam zoals De Ark, De Duif

of De Krijtberg, maar als ze dat wel hebben, lukt afkorting niet goed. Je hebt wel *het Sint-Nicolaas* voor het gelijknamige lyceum, maar volgens mij niet **de Sint-Nicolaas* voor de bekende kerk tegenover *het Centraal*. Je hebt *het Ignatius* voor het gelijknamige gymnasium, maar niet **de Sint Ignatius* voor de kerk op de Rozengracht die tegenwoordig dienst doet als moskee. Torens doen het beter, want naast *de Wester* heb je ook *de Munt* en *de Montelbaan*.

De Schreierstoren kan niet worden ingekort tot *de Schreiers*, maar is hier toch een vermelding waard. Vaak denkt men dat deze vijftiende-eeuwse Amsterdamse toren zijn naam ontleent aan het feit dat op deze plaats vrouwen schreiend afscheid namen van hun mannen die voor maanden vertrokken naar verre bestemmingen in de Oost of de West. Hoe deze interessante afkortingen ontstaan zijn als afkortingen voor Oost- en West-Indië is mij niet bekend, mogelijk als afkorting van 'de Oost/West-Indische archipel'. De wenende vrouwen zijn een fraai staaltje volksetymologie. De naam Schreierstoren komt van de plaats waar de toren staat en waar de muren van toenmalig Amsterdam een scherpe (scherp = schray) hoek maakten. De toren heette oorspronkelijk dan ook Schrayershoutoren. De hoek is er al gauw afgesleten en dus was er alle ruimte om de naam opnieuw van een interpretatie te voorzien. In het Engels heet deze toren dan ook vaak Weepers Tower.

Wilhelmus > Willem > Wim

Adrianus	Adriaan	Arie
Bernardus	Bernhard	Ben
Christianus	Christiaan	Chris
Adolfus	Adolf	Dolf
Everhard	Evert	Eef
Alfonsus	Alfons	Fons
Gijsbertus	Gijsbert	Gijs
Hendrikus	Hendrik	Henk
Johannes	Johan	Jan
Cornelis	Krelis	Kees
Leonardus	Leendert	Leen
Martinus	Martin	Mart
Nicolaas	Nico	Niek
Petrus	Peter	Piet
Robertus	Robert	Rob
Stefanus	Steven	Stef
Theodorus	Theodoor	Theo
Wilhelmus	Willem	Wim

Annette	Annet	Anna
Bernadetta	Bernadet	Berna
Dorothea	Dorothe	Dora
Elisabeth	Elisa	Els
Josephina	Josefien	Fien
Geertruida	Geertrui	Geertje
Helena	Heleen	Hellen
Johanna	Hanna	Joan
Clarissa	Clara	Klaartje
Carolina	Carolien	Lien
Margaretha	Margreet	Marga
Nicolette	Colette	Nicole
Paulina	Paulien	Paula
Maria	Ria	Rie
Susanna	Susan	Suus
Theresia	Theresa	Thera
Veronica	Veronique	Vera
Wilhelmina	Willemien	Wilma

Vakbond boos over inkomens zorgbestuurders

over Koppenlands

Een speciale variëteit van het Korterlands is de krantenkop. Het is een genre dat iedereen kent. Dat men koppen in kranten afkort, ligt voor de hand. De krant wil dat de lezer een bericht leest en zet daarom een pakkende tekst boven het artikel, en wel zo dat deze opvalt. Daarvoor zijn twee grafische middelen. Grote letters oftewel een groot font, en vette letters of bold. Het gevolg daarvan is dat de krant niet goed hele zinnen boven een artikel kan zetten. Daar is te weinig ruimte voor. De tekst moet dus worden ingekort. Of zoals de *NRC*-Ombudsman het in 2011 als kop boven een artikel formuleert:

Koppen maken is de kunst om kort en krachtig te knallen

Hoewel deze kop niet echt kort en krachtig is, geeft hij goed weer waar de koppenmaker naar op zoek is. De lezer van de krant moet naar het artikel getrokken worden met een tekst die opvalt. Uit onderzoek blijkt dat lezers eerst de koppen op een pagina scannen voordat ze een artikel selecteren om te lezen. Het is dus belangrijk dat de kop direct de aandacht trekt. Daarvoor zijn vette, grote letters een belangrijk middel, maar het gaat uiteindelijk om de boodschap die met deze grote,

vette letters wordt uitgedrukt. Daarom is het belangrijk om onopvallende, weinig betekenende woorden weg te laten. We kunnen gemakkelijk vaststellen dat lidwoorden en hulpwerkwoorden geen favoriete woorden zijn van koppenmakers. Neem bijvoorbeeld de kop (*Het Parool*, 17 april 2012):

Bezoek Turkse president zwaar beveiligd

De bijpassende Nederlandse zin is: *Het bezoek van de Turkse president wordt zwaar beveiligd*. Weggelaten zijn twee lidwoorden (*het* en *de*), een voorzetsel (*van*) en een hulpwerkwoord (*wordt*). Uitgaande van de typografie in de krant van 17 april 2012 was er best ruimte geweest voor zeker twee van deze woordjes, of met een iets kleiner lettertype zelfs voor alle vier. De keuze voor weglating wordt niet alleen gemaakt op basis van de aanwezige ruimte, gekoppeld aan de grootte van de letters. Kennelijk acht men de dichtheid van de informatie een belangrijk aspect om lezers naar het artikel onder de kop te trekken. Lidwoorden en hulpwerkwoorden verminderen de hoeveelheid betekenis per letter. Het lijkt de bedoeling te zijn om de kern van de boodschap vorm te geven met zo min mogelijk tekst. Zo schrijft het *NRC* in het *NRC Stijlboek*: ‘Vermijd lidwoorden in koppen’ en ‘Gebruik in koppen zo min mogelijk woorden als *van* en *aan*. Ze voegen niets toe en een kop gaat haperen.’ Kennelijk is het zo dat lidwoorden en voorzetsels, die in het Nederlands gewoon zijn en zelfs verplicht, in krantenkoppentaal beschouwd worden als overbodige en lelijke woorden.

Het Nederlands van krantenkoppen, of het *Koppenlands*, heeft dus niet alleen een eigen vorm (woorden weg) maar ook een eigen betekenis (verdichting) en een eigen gevoel voor

schoonheid (mooie kop), en heeft daarmee veel weg van een taal. Een taal die weliswaar afgeleid is van het Nederlands, maar die zijn eigen regels kent. Ook andere talen kennen hun eigen krantenkoppentalen. In dit hoofdstuk zullen we aandacht besteden aan de vorm van het Koppenlands.

lidwoord weg

Een van de meest frequente slachtoffers van de koppensneller is het lidwoord. Een voorbeeld uit de krant staat hieronder.

Verbod op eten van spier berust op een misverstand

Het verbod op het eten van een spier berust op een misverstand

Drie van de vier lidwoorden zijn verdwenen, en er was niets op tegen geweest om ook het vierde lidwoord (*een*) weg te laten. *De*, *het* en *een* zijn ongewenst in het Koppenlands. Het lijkt alsof lidwoorden vrij willekeurig kunnen worden weggelaten. Toch is dat niet zo. Een simpel voorbeeld kan dat illustreren. De kop in (b) stond in de krant. De andere zinnen hieronder zouden mogelijke varianten van (b) kunnen zijn. Als we de lidwoorden willekeurig toevoegen of weglaten blijkt echter dat een van de vier mogelijkheden niet erg geschikt is als krantenkop.

- a. Crisis of niet, haven boekt record
- b. **Crisis of niet, haven boekt een record** (*NRC Handelsblad*)
- c. *Crisis of niet, de haven boekt record
- d. Crisis of niet, de haven boekt een record

(d) is een gewone Nederlandse zin, en die behoort niet tot het Koppenlands. Natuurlijk komt Nederlands veel voor in krantenkoppen, maar waar het hier om gaat zijn koppen met een

afwijkende vorm. De Koppenlandse zinnen (a) en (b) lijken prima, waarbij (a) de voorkeur heeft. Dat komt omdat in (a) het principe van minimale hoeveelheid tekst (zie vorige paragraaf) en dus maximale dichtheid van betekenis wordt gevolgd. Maar desalniettemin is (b) prima, ondanks het feit dat *een* nauwelijks betekenis toevoegt. Anders ligt het bij (c). Het is deze kop die gevoelsmatig niet in aanmerking komt als krantenkop. Dat is gemarkeerd met een asterisk (*) die te kennen geeft dat de krantenkop incorrect is. Het is kennelijk niet zo dat lidwoorden altijd weg mogen blijven. Hoe weten we dat? Waarom hebben we intuïties over de vorm van krantenkoppen?

Ik heb nooit geleerd dat een kop als (c) beter niet als krantenkop kan worden gebruikt. Ik heb nooit krantenkoppen gemaakt en ik heb er nooit les in gehad. Hoe weet ik dan dat (c) slechter is dan (b)? Ik heb veel krantenkoppen gelezen in mijn leven en waarschijnlijk zelden of nooit een kop van het type (c) onder ogen gezien, maar dat betekent nog niet dat ik zou weten dat die kop minder goed zou zijn. Het is niet erg waarschijnlijk dat mijn hoofd een stukje geheugen bevat dat bijhoudt of een lidwoord al dan niet voorkomt in krantenkoppen, en zo ja, op welke plaats. De gedachte dat ik onbewust heb vastgesteld dat koppen van het type (c) niet voorkomen en dus minder goed zouden zijn, is behoorlijk onwaarschijnlijk. Hoe zit het dan wel?

Mijn informanten zeiden bij confrontatie met rijtjes als hierboven en de door mij verzonden krantenkoppen hierna dat de c-koppen 'niet goed voelden'. Maar waar komt dat gevoel dan vandaan? En hoe zit dat gevoel in elkaar? Het is in elk geval een zeer consistent gevoel, want niemand had moeite met de a-koppen. En de b-koppen vond men misschien niet optimaal, maar wel mogelijk.

- a. Man bijt hond
 - b. Man bijt een hond
 - c. *Een man bijt hond
 - d. Een man bijt een hond
-
- a. Aap drinkt blikje cola
 - b. Aap drinkt een blikje cola
 - c. *Een aap drinkt blikje cola
 - d. Een aap drinkt een blikje cola

Je vindt type a en b in bestaande krantenkoppen volop terug (zie kader). Maar iedereen vindt de c-zinnen slecht of in elk geval de slechtste van het rijtje en je komt ze niet tegen in de krant.

Rampmachinist belde met zijn conducteur
Bewijs in zedenzaak deugt niet
Vergadering over de grachtengordel
Schoonzus kroonprins in opspraak om pistool
Baby niet naar de crèche
Spullen Shaffy naar UvA

Koppenlandse grammatica

Laten we er eens wat nauwkeuriger naar kijken.

[1] aap drinkt [2] blikje cola

Op twee plaatsen, [1] en [2], kan een lidwoord komen. De krantenkop is goed als [1] en [2] een lidwoord hebben, als alleen [2] een lidwoord heeft of als [1] en [2] allebei geen lidwoord hebben. Niet goed is het als [1] wel een lidwoord heeft

en [2] niet. Er is niet een voor de hand liggende reden waarom dit zo is. Kennelijk geldt hier een abstracte regel die de beperking op het weglaten van lidwoorden bepaalt. Die regel is niet logisch noodzakelijk of inhoudelijk wenselijk, maar maakt wel deel uit van onze kennis van de taal, in dit geval het Koppenlands. Dat soort regels zien we heel veel in taal. Er is niet een intuïtief logische verklaring voor het feit dat we *Ik heb een boek gelezen* zeggen in plaats van *Ik heb gelezen een boek*. De laatste volgorde is zeker net zo ‘logisch’ want anders valt niet uit te leggen waarom het Engels en het Frans deze volgorde juist wel gebruiken. Zij zeggen respectievelijk *I have read a book* en *J’ai lu un livre*. Taalregels zijn vaak abstract en niet onmiddellijk te begrijpen. Dat geldt hier ook. De regel van het weglaten van lidwoorden in het Koppenlands lijkt te zijn:

In het Koppenlands laat je lidwoorden bij voorkeur weg, tenzij een lidwoord wordt voorafgegaan door een lidwoord dat niet is weggelaten.

Je mag het lidwoord in [2] niet weglaten als je het lidwoord in [1] hebt laten staan. Maar hoe komen we aan een dergelijke regel? Een veronderstelling kan zijn dat de regelmaat in het Koppenlands een parallel heeft in het Nederlands. Het is mogelijk dat we bij de beoordeling van de juistheid van krantenkoppen gebruikmaken van het grammaticale systeem dat we gebruiken voor het Nederlands. Hoe zou een dergelijke regel van het Nederlands er dan uit moeten zien? Lidwoorden worden in het Nederlands normaliter niet weggelaten, of alleen in heel bijzondere omstandigheden, zoals in *Ik ga naar school* – maar niet **Ik ga naar kleuterschool*, **Ik ga naar basisschool*, **Ik ga naar vwo* of **Ik ga naar universiteit*. Terwijl een krantenkop heel goed zou kunnen luiden: **Meisjes vaker naar universiteit dan jongens**. Een evidente parallel tussen Koppenlands en Nederlands is er niet bij het weglaten van lidwoorden.

Zijn er dan andere verschijnselen die lijken op het weglaten van lidwoorden in het Koppenlands? Er is inderdaad een dergelijk verschijnsel. In speciale gevallen kunnen in het Nederlands het onderwerp en het lijdend voorwerp samen worden weggelaten. Het gaat om de gebiedende wijs. Daarin laten we meestal het onderwerp *jij* weg, als in *Doe niet zo raar*. Het onderwerp hoeft niet weg want *Doe jij eens niet zo raar* is ook een goede zin. Opvallend is dat het lijdend voorwerp ook weggelaten kan worden in de gebiedende wijs, maar alleen als het onderwerp afwezig is. In de situatie dat een docent een student een artikel ter bestudering overhandigt, kan hij zeggen:

Bestudeer maar goed
Bestudeer dat artikel maar goed
*Bestudeer jij maar goed
Bestudeer jij dat artikel maar goed

Veelvoorkomend is de situatie bij het afrekenen in een restaurant waarbij fooi wordt gegeven:

Laat maar zitten
Laat de rest maar zitten
*Laat jij maar zitten
Laat jij de rest maar zitten

In beide gevallen zien we dat de derde zin ongrammaticaal is, en dat is analoog aan de oordelen die we tegenkwamen bij de weggelaten lidwoorden: [2], in dit geval het lijdend voorwerp, kan alleen weg als [1], het onderwerp, ook weg is.

Het weglaten van onderwerp en voorwerp in dit soort gevallen verloopt dus langs dezelfde lijnen als het weglaten van het lidwoord bij krantenkoppen. Onze taalintuïties, die uiteindelijk een reflectie zijn van de taalkennis die in ons brein is

opgeslagen, geven dat aan. Op welke manier deze verschijnselen deel uitmaken van het grammaticale systeem van het Nederlands laten we aan de taalwetenschap over, maar aardig is dat de Koppenlandse grammatica zich lijkt te bedienen van abstracte regels die deel uitmaken van het taalsysteem van het Nederlands.

voorzetsel weg

Ook voorzetsels vallen ten prooi aan de koppensneller. In de inleiding van dit hoofdstuk zagen we al de aanbeveling uit het *NRC Stijlboek*: ‘Gebruik in koppen zo min mogelijk woorden als *van* en *aan*. Ze voegen niets toe en een kop gaat haperen.’ Maar ook hier geldt dat niet alle voorzetsels kunnen worden weggelaten. Zelfs *van* en *aan* kunnen niet altijd wegblijven. Voorwaarde voor weglating uit krantenkoppen is dat ze vrij weinig betekenis toevoegen. Eerst maar een aantal voorbeelden uit kranten waarin voorzetsels voorkomen.

Vakbond boos OVER hoge inkomens zorgbestuurders

De Vakbond is boos over de hoge inkomens VAN de zorgbestuurders

Meerderheid raad VOOR fietstunnel ONDER Rijks

Een meerderheid VAN de raad is voor een fietstunnel onder het Rijksmuseum

Politie doodt hond BIJ inval woning

De politie doodde een hond bij een inval IN een woning

Bewaker weg UIT parkeergarage Amsterdam

De bewaker gaat weg uit de parkeergarage IN Amsterdam

In al deze koppen is er een voorzetsel weggelaten (2x *in* en 2x *van*) maar zijn andere voorzetsels blijven staan.

Het voorzetsel kan niet weg als de betekenis belangrijk is of als het gaat om vaste combinaties. Hieronder een paar voorbeelden van door mij geconstrueerde, foute krantenkoppen.

FOUTE KOPPEN

Rutte vertrekt Antillen	[naar weggelaten]
Meer mensen griepgolf getroffen	[door weggelaten]
Aap dol blikje Coca-Cola	[op weggelaten]
Top 5000 goed 25,5 mld	[voor weggelaten]
Huizenkopers de watten gelegd	[in weggelaten]

Hoewel in deze gevallen het weggelaten voorzetsel vrij gemakkelijk te reconstrueren is, is het toch duidelijk dat er iets mis is met deze koppen in vergelijking met de eerder gegeven voorbeelden. Het lijkt eigenlijk vooral makkelijk te zijn als het gaat om het voorzetsel *van* in bijvoeglijke bepalingen, zoals bij *inkomen zorgbestuurders* of *meerderheid raad*. Ook het voorzetsel *in* van plaatsbepalingen kan wegvallen, zoals blijkt uit *inval woning* of *parkeergarage Amsterdam*. In deze gevallen is de betekenis van het voorzetsel zeer beperkt en is het voorzetsel gemakkelijk te reconstrueren. Maar hoe deze beperking precies werkt, is niet heel duidelijk. Vergelijk de eerste kop hieronder, afkomstig uit de krant, met de zelf verzonden tweede.

Dengue-alarm Honduras

Er is een Dengue alarm IN Honduras

Kangoeroe bossen Veluwe

Er loopt een kangoeroe IN de bossen OP de Veluwe

In beide gevallen is het plaatsvoorzetsel *in* weggelaten, toch komt mij de tweede kop aanmerkelijk slechter voor dan de eerste. Waarom is ‘Kangoeroe bossen Veluwe’ nu slechter dan ‘Dengue-alarm Honduras’?

Wel kunnen we enigszins onnauwkeurig stellen dat de beperking op weglating betrekking heeft op de betekenis van voorzetsels. Hoe meer betekenis het voorzetsel heeft, hoe minder gemakkelijk het kan worden weggelaten. Ook de mate waarin het voorzetsel met andere woorden in de zin verbonden is, speelt een rol. Hoe vaster de combinatie, hoe slechter het voorzetsel kan verdwijnen. Vandaar dat we *op* in *dol op* of *in* in *in de watten leggen* niet kunnen weglaten. Dat geldt ook voor *van* want in de kop:

Nederland houdt van Zwarte Piet

kan *van* absoluut niet worden weggelaten, althans niet zonder essentieel betekenisverschil.

Maar er is ook nog iets anders aan de hand. Een bijzondere beperking is dat het voorzetsel uitsluitend weg kan als het daarop volgende lidwoord ook verdwijnt uit de kop. Laten we kijken naar de volgende krantenkop (een variatie op de eerste kop uit deze paragraaf).

Vakbond boos over inkomen zorgbestuurder

Het tweede deel van deze kop heeft een aantal mogelijke varianten. Laten we de lidwoorden weg dan zijn er, overeenkomstig de vorige paragraaf, drie mogelijkheden:

over *het* inkomen *van* de zorgbestuurder
over inkomen *van* de zorgbestuurder
over inkomen *van* zorgbestuurder
*over *het* inkomen *van* zorgbestuurder

Maar laten we *van* weg, dan blijft er nog maar één mogelijkheid over:

- *over *het* inkomen *de* zorgbestuurder
- *over inkomen *de* zorgbestuurder
- over inkomen zorgbestuurder
- *over *het* inkomen zorgbestuurder

We zien dat het voorzetsel alleen maar kan worden weggelaten als het direct daaropvolgende lidwoord ook afwezig is. Ook hier geldt weer dat daar niet direct een voor de hand liggende reden voor is. Dat koppen als **Vakbond boos over inkomen de zorgbestuurder** onmogelijk zijn, lijdt geen twijfel, maar waarom is onduidelijk. Ook hier lijkt de grammatica van het Nederlands uitkomst te bieden.

Hoewel het gaat om een andere constructie met andere eigenschappen zien we dat in het Nederlands soms het voorzetsel *van* achterwege kan blijven. De volgende zinnen laten dat zien.

- een stuk van een varken
een stuk varken
- de snee van het brood
de snee brood
- dat puntje van de pizza
dat puntje pizza

Maar niet goed zijn: *een stuk een varken, *de snee het brood of *dat puntje de pizza. Of dat inderdaad hetzelfde verschijnsel is als het Koppenlandse geval van voorzetselweglating is niet zonder meer duidelijk, maar het lijkt erop dat er ook hier parallellen bestaan met verschijnselen in het Nederlands.

werkwoord weg

Naast lidwoorden en voorzetsels zijn ook veel werkwoorden afwezig in het Koppenlands. Het gaat meestal om hulpwerkwoorden, en vooral het koppelwerkwoord *zijn* blijft vaak weg.

VN woedend op Israël Concurrentie op spoor nodig Meerderheid raad voor fietstunnel onder Rijks

Van alle werkwoorden is het koppelwerkwoord *zijn* wel het minst informatief. Er zijn dan ook diverse talen die dit koppelwerkwoord niet gebruiken. Uiteenlopende talen als het Latijn, het Bahasa Indonesia of het Russisch laten het koppelwerkwoord graag weg. Deze talen staan toch al dicht bij het Koppenlands want ze maken weinig of geen gebruik van lidwoorden. Dus in plaats van *De Israëlsche regering is boos op de VN* zeggen ze *Israëlsche regering boos op VN*, en dat is een geslaagde krantenkop. Het weglaten van koppelwerkwoorden is dus een vaardigheid die niet speciaal is voor het Koppenlands, maar die volop voorkomt bij sprekers van allerlei talen.

Iets dergelijks geldt voor de werkwoorden *worden* en *zijn* als ze optreden als hulpwerkwoord van de lijdende vorm.

Huizenkopers in de watten gelegd Koerdische activistes doodgeschoten in Parijs Attractie Eastbourne verwoest

Het hulpwerkwoord drukt hier weinig uit en valt gemakkelijk weg te laten. In het Nederlands doen wij dit soms ook. Het hulpwerkwoord van de lijdende vorm is *worden*. Als we een zin als *Gaza wordt verwoest* in de voltooid tijd willen zetten, dan zou het eigenlijk moeten zijn *Gaza is verwoest geworden*. Een zin met het hulpwerkwoord van tijd *zijn* en het hulp-

werkwoord van de lijdende vorm *worden*. Net zoals de voltooide tijd van *Jan wordt ziek* de zin *Jan is ziek* geworden is. Hoewel de zin *Gaza is verwoest* geworden eigenlijk een correcte zin is, laat iedereen het voltooide hulpwerkwoord van de lijdende vorm weg en zegt: *Gaza is verwoest*. De Taaladviesdienst van de Nederlandse Taalunie beveelt zelfs aan om het hulpwerkwoord *geworden* in deze gevallen weg te laten. En daarmee krijgt het hulpwerkwoord *zijn* er nog een extra functie bij, nl. als oneigenlijk hulpwerkwoord van de lijdende vorm.

Ook werkwoorden als *komen* en *gaan* zijn regelmatig het slachtoffer van de koppensneller.

Wielrenner Westra definitief naar Astana
Hotel tussen AMC en snelweg A2
Rem op hotel in kantoor
Minder beperkingen voor Van der G.

De werkwoorden *komen* en *gaan* drukken beweging uit. In de eerste zin zit die beweging ook al in het voorzetsel *naar* en dus is de beweging in *gaan* overbodig. In de andere drie gevallen zou invoegen van het werkwoord *zijn* leiden tot een wonderlijke krantenkop, want ‘Er is een hotel tussen AMC en snelweg A2’ is geen nieuws maar de beschrijving van een bestaande situatie. Je kunt deze zin alleen als krantenkop interpreteren als het gaat om de aanduiding van een situatie die nog moet komen, en daarom is het werkwoord *komen* overbodig.

Een laatste kandidaat voor weglating is het hulpwerkwoord *hebben*. Dit werkwoord laat zich echter niet zonder meer elimineren. Je zou zeggen dat de zin *De VN heeft een resolutie aangenomen* zou moeten kunnen leiden tot een kop **VN resolutie aangenomen**. Toch vinden we dit soort koppen niet terug in de krant. Kennelijk is hier sprake van een beperking van de mogelijkheden die we niet kunnen terugleiden tot de

betekenis, want *hebben* draagt hier weinig anders bij dan *zijn* in *De VN-resolutie is aangenomen* die wel kan leiden tot een geslaagde krantenkop: **VN-resolutie aangenomen**. Het lijkt erop dat deelwoorden alleen zonder hulpwerkwoord kunnen voorkomen als het een deelwoord is dat hoort bij het hulpwerkwoord *zijn*. In het Nederlands vinden we iets dergelijks in zinnen als *De genezen dokter is weer aan het werk*. Die zin impliceert dat de dokter genezen *is*, niet dat hij genezen *heeft*.

We komen ‘foute’ deelwoorden een enkele keer tegen. Het gaat dan niet om deelwoorden die horen bij *zijn*, maar bij *hebben*. De onderstaande zin moet begrepen worden als ‘Hij heeft nooit gewonnen, maar toch is hij een bekende Fries’.

Nooit gewonnen, toch bekende Fries

En zo kan ik nog wel een paar goede koppen verzinnen.

**Polen terug naar eigen land. Hard gewerkt,
weinig verdiend**
Nieuwe BMW gekocht? Terug naar de garage

In deze koppen is ook het onderwerp afwezig. De kop **Sytse nooit gewonnen, toch bekende Fries** zou onjuist zijn. Het weglaten van het onderwerp samen met het werkwoord *hebben* zien we ook in andere koppen.

Veel ambitie en twee rechterhanden
Geluk in het spel, maar niet in de liefde
Glaasje op, laat je rijden

Net als lidwoorden en voorzetsels blijven werkwoorden in groten getale afwezig in het Koppenlands. We hebben hiervoor gezien dat dit niet een willekeurig proces is, maar dat

weglating onderworpen is aan beperkingen. Een algemene en logische voorwaarde is dat het woord in kwestie weinig betekenis toevoegt. Maar dat is niet genoeg. Een aantal abstractere principes maakt deel uit van het repertoire van de koppenmaker. Deze principes zijn over het algemeen weer herleidbaar tot principes die deel uitmaken van het taalsysteem in het algemeen, en daarmee levert de bestudering van het Koppenlands interessante en nieuwe perspectieven op voor het inzicht in taal. Boeiend is het om te zien dat het schrijven van krantenkoppen een duidelijke systematiek laat zien. Een dergelijk systeem ontwikkelt zich vanzelf. Ons taalvernuft gaat aan de slag zonder ons daarvan op de hoogte te stellen. Het menselijk brein produceert structuur, of wij dat nu leuk vinden of niet.

Maar het gaat wel eens mis, zoals in *Het Parool* van 7 november 2012 (p. 7).

Man (49) verbrandt in bed

De kop hierboven had een voltooid deelwoord moeten bevatten (*verbrand*) in plaats van een persoonsvorm (*verbrandt*). Nu staat er een ongrammaticale (Nederlandse en) Koppenlandse zin, want het werkwoord *verbranden* moet behalve een onderwerp (*man*) ook een lijdend voorwerp krijgen. Je zou bijvoorbeeld *vrouw* kunnen toevoegen en dan had je de goede krantenkop **Man (49) verbrandt vrouw in bed** gehad.

tijd weg

Als er een werkwoord voorkomt in krantenkoppen staat dat werkwoord vrijwel altijd in de tegenwoordige tijd. De krant rapporteert meestal over gebeurtenissen die hebben plaatsgevonden. Je zou dus kunnen denken dat het veel meer voor

de hand zou liggen dat die werkwoorden in de verleden tijd of de voltooid tijd zouden staan. Koppen als de onderstaande horen bij artikelen die rapporteren over een gebeurtenis die reeds heeft plaats gehad.

Assange vlucht ambassade Ecuador in Senaat verwerpt verbod rituele slacht Politie doodt hond bij inval woning

De artikelen die hierbij horen beginnen dan ook vaak met zinnen als ‘Julian Assange is de ambassade van Ecuador ingevlucht’ of ‘De politie doodde een hond bij een inval in een woning’. Kennelijk is de tegenwoordige tijd in de kop tijdloos geworden. Want ook toekomstige tijd tref je in krantenkoppen nauwelijks aan. Woorden als *zullen*, *komen* en *gaan* die naar de toekomst verwijzen, worden veelal weggelaten, zoals we hiervoor al zagen. De krant kent een ruime betekenis toe aan de tegenwoordige tijd. Die strekt zich uit vanaf het recente verleden tot aan de verre toekomst. Dat maakt de krant natuurlijk ook actueler. Als er voortdurend verleden tijd zou staan, zou je al gauw de indruk krijgen dat er oud nieuws wordt gepresenteerd. Terwijl de krant natuurlijk altijd oud nieuws presenteert, want het moet tenslotte gebeurd zijn voordat het opgeschreven, gedrukt en verspreid kan worden. Als ik tegen een kennis zeg ‘Mijn dochter vertrekt alweer naar Papoea-Nieuw-Guinea’, dan zal die kennis dat niet zo opvatten dat mijn dochter reeds vertrokken is. Maar als er in de krant zou staan ‘Minister vertrekt alweer naar Papoea-Nieuw-Guinea’ dan is er een gerede kans dat die minister al lang onderweg is of zelfs al ter plekke is aangekomen. De tijd van het Koppenlands is anders dan die van het Nederlands. Dat heeft een voordeel. In Nederlandse zinnen betekent de tegenwoordige tijd iets als ‘deze gebeurtenis vindt plaats of moet nog plaats-

vinden'. In het Koppenlands betekent tegenwoordige tijd vrijwel niets meer en dus kan die gemakkelijk wegblijven. Dat maakt het weglaten van werkwoorden zoals beschreven in de vorige paragraaf nog gemakkelijker.

Toch vinden we af en toe verleden tijd in koppen.

Commissarissen deden niets

Te vroege conclusie leidde tot hevige storm

Dit soort koppen hebben ook een andere betekenis dan de bijbehorende zinnen in het Nederlands. Het gaat nu niet meer om simpele verleden tijd, maar om een verwijzing naar een verleden tijd die niet meer valt in de categorie 'recent verleden'. De eerste zin gaat over de oorzaak van een zakelijk drama, waarbij de commissarissen niet hadden ingegrepen. De gebeurtenis waarnaar verwezen wordt, ligt maanden terug. De tweede kop gaat over maatschappelijke onrust van meer dan een week geleden. De verleden tijd plaatst de gebeurtenis op een afstand waarmee de kop aangeeft dat het artikel een analyse bevat van eerdere gebeurtenissen.

leestekens

Het *NRC Stijlboek* zegt over leestekens: 'In koppen vermijden we bij voorkeur komma's, puntkomma's, dubbelepunten, vraagtekens en uitroepetekens. Een kop wordt er rumoerig door, vooral als er ook nog met hoofdletters moet worden gewerkt. Ook aanhalingstekens proberen we te vermijden.' Opvallend is dat het stijlboek vindt dat rumoerige koppen niet aan te bevelen zijn. Je zou toch zeggen dat rumoerige koppen – in termen van de ombudsman van het *NRC*: 'koppen die knallen' – meer opvallen dan rustige koppen, en dat er dus de voorkeur zou worden gegeven aan het gebruik van leestekens. Kennelijk is het de kunst van het Koppenlands om een kop

wel kort en krachtig te maken, maar zonder gebruik van extra hulpmiddelen. Toch komen leestekens veel voor in krantenkoppen. Zo is de dubbelepunt een geliefd middel om korte koppen te maken, komen we het vraagteken en het uitroepeteken geregeld tegen en zijn dubbele en enkele aanhalingstekens een geliefd middel om letterlijke of minder letterlijke citaten in een kop op te nemen, vooral als de krant niet de verantwoordelijkheid voor de tekst in het citaat wenst te nemen.

'Marokkaanse cultuur is minderwaardig'

Sp!ts, 13 mei 2014

'Turkse premier is een islamitische aap'

vandaag.be, 15 september 2011

dubbelepunt

Hoewel de dubbelepunt wordt afgeraden in stijlboeken vinden we dit leesteken regelmatig in krantenkoppen. De koppenmaker kan met één leesteken aangeven dat het stukje voor de dubbelepunt iets vindt of iets zegt over dat wat erna komt, of omgekeerd. Als het eerste deel een persoon of een instantie is, dan moet dat geïnterpreteerd worden als de instantie die iets vindt of iets zegt. De voorbeelden hierna geven dat aan.

SP: fonds raadsverslag

De *SP* vindt dat er een *fonds* moet komen voor het *raadsverslag*

Dijsselbloem: regels hypotheek niet soepeler

Minister *Dijsselbloem* vindt dat de *regels* voor *hypotheek* niet *soepeler* moeten worden

Partijen VS: akkoord niet op tijd

Politieke *partijen* in de *VS* zeggen dat het *akkoord niet op tijd* komt

Als het eerste deel niet een persoon, een groep personen of een instantie is, dan krijgt de dubbelepunt een andere interpretatie. Het gaat om een losser verband tussen de twee delen, waarbij het tweede deel iets zegt over het eerste. De voorbeelden laten dat zien.

Eigen risico in zorg: 350 euro

Het *eigen risico in de zorg* wordt 350 euro

Op visite bij Poetin: eerste test nieuwe koning

Op visite bij Poetin, dat wordt de *eerste test* van de *nieuwe koning*

Rente nog lager: wat bezielt de ECB?

Wat bezielt de ECB om de *rente nog lager* vast te stellen?

Uit het laatste voorbeeld blijkt dat de relatie tussen de beide delen, gescheiden door een dubbelepunt, behoorlijk complex kan zijn. De lezer moet zijn creativiteit gebruiken om zonder verdere kennis van het artikel een betekenis aan deze kop te koppelen. Ook de volgorde tussen de beide delen is niet altijd even helder. Meestal geldt dat het eerste deel de situatie, het uitgangspunt, is en dat het tweede deel daar iets over zegt, maar in de onderstaande kop wordt het opstappen van Rabobankier Sipko Schat (het feit) voorafgegaan door de aanleiding voor zijn vertrek (de toevoeging). Hier gaat het meer om een oorzaak-gevolgrelatie.

Boze brieven sturen had zin: Schat is weg

nrc.next, 20 november 2013

aanhalingstekens

Het gebruik van aanhalingstekens is een ingewikkelde kwestie. Er zijn enkele en dubbele aanhalingstekens. Soms is daar verschil tussen, maar soms ook niet. In kranten is het anders dan in boeken, en daar buiten doet iedereen maar wat. De dubbele aanhalingstekens zijn in het algemeen beperkter dan de enkele. Eigenlijk vind je dubbele aanhalingstekens alleen bij letterlijke citaten. Het type: *‘Jan zei “Dubbele aanhalingsstekens zijn ouderwets”’*, waarbij na *zei* al dan niet een dubbele punt wordt ingevoegd. Enkele aanhalingstekens hebben meer betekenissen.

Er zijn verschillende gebruiksmogelijkheden:

- bij titels
‘Genesis’ symboliseert geboorte en groei
- bij nieuwe, onbekende of zelfbedachte woorden
70.000 Europeanen willen graag ‘ontgoogeld’ worden
Kabinet hoopt na ‘MH17’ op blijvende harmonie
- bij ironisch bedoelde woorden
Advocaat laakt ‘kindvriendelijke’ ruimte
- in zelfnoemfunctie
Twee weken geleden schreef ik over ‘hard’, het nieuwe woord voor ‘vet’
- bij een gefingeerd citaat
Zaak dreigt voor ‘machos’ van Goldman Sachs

Voor al aardig zijn de *ik-ben-niet-verantwoordelijk*-aanhalingstekens. Vergelijk de drie koppen hieronder maar eens.

PVV: Marokkaanse cultuur minderwaardig

De Telegraaf, 13 mei 2014

'Marokkaanse cultuur is minderwaardig'

Sp!ts, 13 mei 2014

PVV: 'Polenmeldpunt groot succes'

AD, 13 december 2012

De eerste twee geven duidelijk aan dat de zin die begint met *Marokkaanse cultuur* niet de mening van de krant weergeeft. Dat kan door voor een dubbele punt aan te geven van wie die zin afkomstig is, zoals in de eerste kop uit *De Telegraaf*. Het kan ook door aanhalingstekens te gebruiken als in de kop van de *Sp!ts*. Het *AD* neemt geen enkel risico in de derde kop want daar verschijnen zowel de verantwoordelijke spreker (PVV) als de aanhalingstekens. Nogal overbodig, maar wel het zekere voor het onzekere, want voordat je het weet, heb je boze lezers met ingezonden brieven.

van P. J. Meertens-Instituut tot meertensinstituut

P. J. Meertens-Instituut
P.J. Meertens-Instituut
P. J. Meertens Instituut
P. J. Meertens-instituut
P.J. Meertens Instituut
P. J. Meertens instituut
P.J. Meertens-instituut
P.J.Meertens-Instituut
P.J. Meertens instituut
P.J.Meertens Instituut
P. J. Meertensinstituut
P.J.Meertens instituut
P.J. Meertensinstituut
P.J.Meertensinstituut
p. j. meertens-instituut
p. j. meertens instituut
p.j. meertens-instituut
p.j. meertens instituut
p. j. meertensinstituut
p.j. meertensinstituut
p.j.meertens instituut
p.j.meertensinstituut
Meertens-Instituut
Meertens Instituut
Meertens-instituut
Meertens instituut
meertens-instituut
meertens instituut
Meertensinstituut
meertensinstituut

aantr.m.zkt bl.vr.

over advertenties

De verschillende variëteiten van het Korterlands hebben telkens hun eigen inkortingssysteem, maar van de meeste is dat systeem impliciet. Ook advertenties in kranten hebben een eigen regelmaat. Een door mij verzonden contactadvertentie staat in het onderstaande kader.

020 Aantr. erud. m. 50+, hbo, fin. onafh., n.r., zkt. rust. sl.
spont. bl. vr. <1.75 voor ser. rel. br.m.f.o.e.r.o.nr. 222222
bur.v.d.bl.

Deze advertentie bestaat geheel uit afkortingen die in contactadvertenties zijn aangetroffen. Bij het opstellen van deze advertentie heb ik de redacties van verschillende kranten gebeld (*De Telegraaf*, *de Volkskrant*, *Algemeen Dagblad*) met de vraag of zij mij konden vertellen welke regels ik moet gebruiken om het aantal tekens te beperken en daarmee het bedrag dat ik voor plaatsing zou moeten betalen. Daarop kwam stevast het antwoord dat ik dat zelf maar moet uitzoeken. Er zijn kennelijk geen regels die voorschrijven hoe je een advertentie moet opstellen en er is geen corrector bij de krant die de advertenties controleert.

Als we ons concentreren op het woord *aantrekkelijk*, dan valt onmiddellijk op dat dat in contactadvertenties vaak voorkomt en vrijwel altijd als *aantr.* wordt geschreven – we vinden een enkele keer *aantrek.* terwijl rijke adverteerders het woord voluit schrijven. De vraag is nu: waarom korten we *aantrekkelijke*, *erudiete man* af als in (1), en niet als in (2)-(5)?

- (1) aantr.erud.m.
- (2) a.e.m. [eerste letter van elk woord]
- (3) ntrkkk rdt mn [alleen medeklinkers]
- (4) ae ee mn [eerste en laatste letter van elk woord]
- (5) aan.e.man [eerste lettergreep van elk woord]

Afkortingen van het type (2) komen veel voor in zgn. letterwoorden zoals havo of yolo. Afkortingen als (3) vinden we wel in contactadvertenties maar dan in de afkorting van woorden als *zoekt*, *zkt*. Ook (4) bevat een erkend inkortingsrecept dat we aantreffen in afkortingen als *nr* en *dr*. Logisch gezien zou het voor de hand liggen om van elk woord de eerste lettergreep te schrijven, als in (5), maar ook dat is onjuist. Om te controleren of (1) inderdaad de geëigende vorm is voor contactadvertenties heb ik bij een hoorcollege de studenten gevraagd om de woordgroep *aantrekkelijke erudiete man* (of *vrouw*) geschikt te maken voor een contactadvertentie. Aannemend dat studenten niet typisch de doelgroep zijn voor contactadvertenties en ze dus niet zouden antwoorden op basis van kennis en ervaring, was het verrassend om te constateren dat vrijwel alle studenten hetzelfde resultaat produceerden, namelijk de afkorting in (1). Kennelijk bezitten wij onbewuste kennis van de regels voor het schrijven van een contactadvertentie. Dat is een hele geruststelling voor later, maar de vraag is natuurlijk: wat is de regel dan?

Bij bestudering van een flink aantal advertenties blijkt dat

het gebruikte afkortingsprocedé systematisch bij advertenties wordt ingezet en dat het gebaseerd is op de taalkundige structuur van de afgekorte woorden. Telkens zien we dat het afbreekmoment zich direct voor een klinker bevindt. Taalkundig gezien kunnen we zeggen dat het eind van de onset – dat deel van de lettergreep dat zich voor de klinker (de nucleus) bevindt – een natuurlijk afbreekmoment vormt. De grammatica die hiervoor gebruikt wordt, luidt als volgt:

- (a) begin links, bij de eerste lettergreep van het woord
- (b) ga naar rechts tot aan het eind van de onset van de lettergreep en breek daar het woord af [onset vet: **schr**-aal, **str**-aal, **st**-aal, **t**-aal]
- (c) ga bij een lege onset door naar de volgende lettergreep
- (d) ga indien gewenst door naar de volgende lettergreep
- (e) ontdebbe dubbele medeklinkers aan het eind

Als we deze minigrammatica hanteren voor *aantrekkelijk*, dan stellen we vast dat de eerste geschikte onset de onset van de tweede lettergreep is, want de eerste lettergreep (*aan*) heeft een lege onset (regel c). Het hanteren van de regels (a), (b) en (c) geeft ons *aantr*. We zouden verder kunnen gaan door regel (d) toe te passen. In combinatie met regel (e) – de regel die we als letterdief in het spellingshoofdstuk tegenkwamen – levert dat de niet vaak voorkomende afkorting *aantrek*. op. Deze grammatica voorspelt onmiddellijk en terecht dat de afkortingen *a.*, *aan.*, *aant.*, *aantre.*, of *aantrekk.* onjuist zijn en dat klopt ook met onze intuïtie. Ik noem dit het onset-principe.

In de advertentie in het kader op pagina 160 zien we dat het onset-principe in elk geval dertien keer is gehanteerd (*aantr.*, *fin.*, *onafh.*, *rust.*, *sl.*, *spont.*, *bl.*, *vr.*, *ser.*, *rel.*, *br.*, *bur.*, *bl.*). Acht keer is de afkorting dubbelzinnig en zou zowel volgens het on-

set-principe als volgens het 1-woord-principe kunnen zijn gevormd (m., n., r., m., f., r., v., d.). We stellen vast dat meer dan twee derde van de gebruikte afkortingen in de advertentie in overeenstemming is met het onset-principe (21 van de 31 afkortingen, oftewel 68 procent). Dat geldt niet toevallig voor deze door mij zelf gemaakte contactadvertentie, maar voor willekeurig welke advertentie in welke krant dan ook. Kennelijk is het onset-principe goed bruikbaar voor advertenties.

Natuurlijk is het niet geheel willekeurig dat we de onset van een lettergreep gebruiken als het punt om een woord in advertenties af te breken. Medeklinkers leveren relatief meer informatie dan klinkers. We zullen zien dat een groot deel van de afkortingen in whatsapptaal gevormd is volgens het medeklinkerprincipe, zoals bijvoorbeeld *lkk*, *jmm* of *gwn btr*. Met het weglaten van klinkers is het bedoelde woord *gwn btr* te reconstrueren dan met het weglaten van medeklinkers. Er zijn tenslotte minder klinkers in het Nederlands dan medeklinkers. De medeklinkers vormen als het ware het geraamte van een woord. Het is daarom niet onverwacht dat we na de medeklinkers van de onset afbreken, want hoe meer medeklinkers in de afkorting, hoe beter we het woord kunnen terugvinden.

Daar komt nog een tweede observatie bij. Uit onderzoek blijkt dat we in de spreektaal woorden niet pas herkennen als ze volledig zijn uitgesproken, maar dat we proberen al eerder het juiste woord te ontdekken. Uit experimenten blijkt dat mensen een woord als *komkommer* al herkend hebben vlak na de tweede k, bij *komk* dus. Na *komk* kan er in het Nederlands geen enkel ander woord volgen – met uitzondering van samenstellingen met *komkommer* als *komkommersla*, *komkomertijd* etc. – en is *ommer* feitelijk overbodig. We weten dus al dat het een *komkommer* is voordat het woord helemaal is uitgesproken. Ook blijkt dat er na *kom* al een voorselectie wordt

gemaakt van woorden die met *kom* beginnen, als *komt*, *kom-pas*, *kompaan*, *komma*, *combinatie*, *compleet* etc. We denken dus mee met de spreker om in staat te zijn om in zo min mogelijk milliseconden het juiste woord in ons mentale woordenboek te vinden. In advertenties maken we gebruik van deze vaardigheid want we zijn heel goed in staat om te bedenken welke woorden nog mogelijk zijn na de afbreking. We passen dit kunstje in de spreektaal de gehele dag voortdurend toe, en dus maken we er in het Korterlands gebruik van.

De schrijver van een contactadvertentie streeft naar maximale leesbaarheid zodat iedere lezer de gecodeerde boodschap kan ontcijferen en hij zich vervolgens kan aanbieden als contactkandidaat. In dit opzicht wijken advertenties in kranten af van whatsappberichten, want die zijn gericht aan iemand die je kent en van wie je verwacht dat hij de gebruikte afkortingen herkent. Bij advertenties ken je de geadresseerde juist niet want anders had je geen advertentie hoeven zetten. Schrijvers gaan er dus onbewust vanuit dat het hanteren van het onset-principe zorgt voor optimale transparantie. Dat impliceert dat men er bij het opstellen van een advertentie voor zorgt dat een willekeurige lezer het afgekorte en dus gecodeerde bericht kan decoderen.

Toch is er wel enige voorkennis nodig om een advertentie te kunnen ontcijferen. Ervaren schrijvers of lezers van contactadvertenties weten onmiddellijk wat *br.m.f.o.e.r.o.nr.* betekent, nl. 'brieven met foto onder erewoord retour onder nummer'. En dat geldt ook voor andere advertentierubrieken. Zo is *l.met.vlgn.* zonder extra informatie voor de meeste mensen onleesbaar. Deze afkorting komt uit de rubriek Autospeurders van *De Telegraaf*. De autoliefhebber weet dan dat hier 'licht metalen velgen' worden bedoeld. Ook *arr.vrijst.bung.* zal niet altijd onmiddellijk tot herkenning leiden, maar als blijkt dat het afkomstig is uit de rubriek Mini Reizen van *Het Parool* zul-

len de meeste mensen hierin een 'arrangement met een vrijstaande bungalow' herkennen. Met een afkorting volgens het onset-principe leveren we informatie in, maar die informatie kan ten dele weer uit de context van de afkorting worden teruggehaald.

Taalgebruikers zijn dus in staat om zonder expliciete norm te komen tot een regelmatig systeem dat uitstekend functioneert bij het schrijven van advertenties. Er lijkt weinig reden te zijn om ons zorgen te maken over de taalvaardigheid van advertentieschrijvers. Ze passen de regels keurig en zonder dwang toe. Het ontbreken van voorschriften leidt kennelijk niet tot chaos. Interessant daarbij is dat onbewuste kennis van de opbouw van de lettergreep in het Nederlands en de principes van woordherkenning relevantie heeft voor de specifieke vorm die advertenties hebben in het Korterlands.

reisadvertenties

Om goed zicht te krijgen op de praktijk van afkortingen in advertenties heb ik een volledige pagina reisadvertenties geanalyseerd. Het gaat om pagina 38 uit *Het Parool* van 23 juni 2012 die geheel gevuld was met Mini Reizen.

Twee typische voorbeelden zijn:

Overijssels Vechtdal fam camp
(9.2) ook verhuur, overd. zwembad/speelt. en recr.team 0523-xxxxxx www.campingxxxxx.nl

Wgs annul week 30,31 nog vrij
Uniek gelegen Vak won
Twente, xxxxxxxxxxxxxx.nl

De afkortingen op deze pagina heb ik in categorieën ondergebracht.

letterafkortingen: 159

- 79x onset-principe:
zomercurs. tek. schild. boets. beeldh. 50 procent
- 61x eerste letter:
v.a., p.p., d.w.z., th 38 procent
- 10x medeklinkerprincipe
wk, jr, wknd, dgs, zd 6 procent
- 9x letterwoorden (o.a. landenafkortingen)
HBO, NL, CH, UK 6 procent

cijferafkortingen:

4-dgs, 50+, 13de, 4*, 6p, (9.2)

symboolafkortingen:

- & Zingen & Bergwandelen
vertrek 14&21 oktober
- * ons ***hotel
- / kamer d/t
375/wk.
- + 6-8 sl.pl.+roeib.
50+
hbo+

In totaal zijn 79 afkortingen op deze pagina gevormd volgens het onset-principe en zijn nog eens 61 afkortingen daarmee in overeenstemming. Het lijkt geen twijfel dat afkorten op deze manier een geschikte manier is om de kosten voor een advertentie in de krant te beperken. Slechts in enkele gevallen had ik moeite om de afkortingen te begrijpen. Ik vermoed dat (9.2) het waarderingscijfer van TripAdvisor

aangeeft voor de camping in *fam.camp* (9.2). Ook *mooi fietsgeb.m.w.* kostte wat moeite, maar het lijkt erop dat hier verwezen wordt naar een fietsgebied met water. Meestal kost het decoderen van de aangeboden afkortingen geen of nauwelijks extra inspanning. Toch is de onderstaande advertentie niet eenvoudig.

voluitgeschreven zou deze advertentie kunnen luiden:

Slanke man van 67 jaar, afkomstig uit Wijk bij Duurstede, niet-roker, schrijver, opa in bezit van open haard, tikje zigeunerbloed vermengd met Groningse nuchterheid en gesteld op ruimte en rust zoekt warme stijlvolle vrouw van academisch/hbo-niveau met verwant verleden die houdt van steden bezichtigen, detectives, culturele activiteiten, sociale wetenschappen en wandelen. Als het klikt wellicht meer. Brieven onder nummer...

Het is duidelijk dat de krant zich bewust is van het verschil tussen het Koppenlands en advertentie-inkortingen. Hierna volgen twee voorbeelden waarin de koppenmaker van het NRC speelt met dit verschil. De bovenste kop is van 6 maart 2014 en de onderste van 20 juni 2012. Door gebruik te maken van **t.e.a.b.** (tegen elk aannemelijk bod) en **Org. in zw. weer zkt.** in de kop wordt duidelijk dat de papierfabriek wordt aangeboden en de jonge soldaat gezocht.

Org. in zw. weer zkt. jonge soldaten

De krijgsmacht moet zwaarsaneren, en heeft toch nieuw personeel nodig. Wat nodig is, is een nieuwe vechtmisssie voor stoere mannen.

op een moment dat voor veel collega's ontslag dreigde. En werven is bovendien gewoon duur. „Het afgelopen jaar hebben we heel veel gedaan om uit te stralen dat we niet aantrekkelijk zijn als werkgever“, zei Hillen vanochtend in de Tweede Kamer.

wordt namelijk niet veroorzaakt door het vertrek van de oudere militairen en burgers in hogere functies die Hillen kwijt wil. Dit jaar hebben duizenden van hen een „knelpuntbrief“ gekregen met de oproep op te stappen en zo ontslag van een collega

zijn waarin we kunnen oogsten. Da dit niet lukt op een arbeidsmarkt waarop veel schoolverlaters niet aan de bak komen, heb ik nog nooit gezien.“ Hij wijt dat aan de bezuinigingen en het imago dat daarbij hoort. „He

het f-woord van a tot z

‘Je hebt **het h-woord**, dat het taboe omvat op de hypotheek-renteaftrek. En je hebt ook **het a-woord**. Dat is het artikel 23-woord, dat de vrijheid van godsdienst omvat.’

Max Pam, *human.nl*, 14 maart 2012 (artikel 23)

‘Marieke, waarom heerst er zo’n weerzin tegen besparen. Is **dit b-woord** taboe?’

nrc.next blog, 12 november 2008 (besparen)

‘Ook Obama zelf vermeed angstvallig **het c-woord**. Geen militaire coup dus.’

Ko Colijn in *Vrij Nederland*, 23 augustus 2013 (coup)

‘[Ik] besef dat **het d-woord** nooit de topsport zal verlaten.’

Mart Smeets op *nu.nl* Sport (doping)

‘Zo, het hoge woord is eruit! **Het e-woord** is koren op de molen van de populistische krachten in Europa, want het is de graaiende elite die aan alles schuldig zou zijn.’

Louise Fresco op *nrc.nl*, 26 oktober 2011 (elite)

Het f-woord – *Handboek bij faillissement* door Marion van der Voort (faillissement)

‘**Het g-woord** gemist tijdens herdenking’.
Trouw, 20 maart 2009 (God)

‘De conferentie kon nog zo rationeel het jihadistenprobleem bespreken, de analisten en opinievormers vergaten dat als **het i-woord** valt, elke redelijkheid verloren lijkt.’
Jan Jaap de Ruiter in *The Post Online*, 4 juni 2013 (Islam)

‘We leggen ons erop toe om discriminatie in alle vormen uit te bannen, en daar hoort ook antisemitisme bij. Op de velden is er geen plek voor **het j-woord**’, verklaarde secretaris Alex Horne.’
FC Update, 10 november 2013 (Jood)

‘**Het k-woord** door Jan Kuitenbrouwer “Kanker” is nog steeds een angstwoord.’
Taalkliniek, oktober 2013 (kanker)

‘De laatste keer dat ik **het l-woord** hoorde uitspreken, was onlangs tijdens een bijeenkomst over de grote kwesties van deze tijd – de afnemende macht van de vs, de kredietcrisis, het milieu, mensenrechten in China, enzovoort.’
Bas Heijne op *nrc.nl*, 4 oktober 2008 (leiderschap)

‘Misschien over een jaar of twee maar weer tevoorschijn komen, als je er niets meer over hoort: **het verschrikkelijke m-woord**.’
Trouw, 1 februari 1999 (millennium)

‘Terwijl in ons land de negerzoendiscussie allang bekoeld is, staat **het n-woord** in de Verenigde Staten weer volop in de schijnwerpers.’
Mathilde Jansen op *kennislink.nl*, 18 juli 2007 (nigger)

‘Na het **h-woord** (afschaffing of vermindering hypotheek-renteaftrek) en **het a-woord** (aantasting van de aow) is er nu het **o-woord** (versoepeling ontslagrecht) waarop kennelijk van sommige partijen een taboe moet rusten.’
NRC Handelsblad, 29 februari 2008 (ontslagrecht)

‘De verraderlijke januskop van **het p-woord**’
volkskrant.nl, 31 december 2010 (populisme)

‘Nederlandse carrièrevrouwen zijn het zat. En daarom was het tijd voor **het q-woord**. Vorige week ondertekenden meer dan 200 succesvolle vrouwen het Quota-manifest, waarin wordt gepleit voor een wettelijke regeling die moet zorgen dat in 2014 40 procent van de toezichthoudende functies bij (semi)overheid en bedrijfsleven wordt bekleed door vrouwen.’
nrc.nl, 9 oktober 2009 (quota)

‘**Het r-woord** Veel mensen waarvan ik dacht dat ze beschikten over empathisch vermogen blijken onwetend, schijterig en zelfs *closet* racistisch.’
Tofik Dibi in *The Post Online*, 24 oktober 2013 (racisme)

‘De voortdurende, gewilde verwarring tussen socialisme en communisme zorgt ervoor dat de term niet alleen weezin, maar vooral angst oproept, en daar is het natuurlijk om te doen. Daarom past **het s-woord** zo goed in de republikeinse campagne.’
De Standaard, 22 oktober 2008 (socialisme)

‘Mag **het t-woord** gebruikt worden voor de aanslagen in Boston?’

Irene de Zwaan op *volkskrant.nl*, 18 april 2013 (terrorisme)

‘In de politieke verzuring mocht **het u-woord** zelfs helemaal niet vallen, want Mariëtte Hamer bleek na 13 februari nog slechts over trainingsmissies buiten Uruzgan te willen nadenken.’

Ko Colijn op *vn.nl*, 1 maart 2010 (Uruzgan)

‘Nog steeds leven we in een maatschappij waarin **het v-woord** bij voorkeur wordt vermeden en waarin afbeeldingen van de vagina vrijwel altijd in een pornografische context worden getoond.’

bol.com, tekst bij C. Blackledge, *Het verhaal van v* (vagina)

‘Commentaar: wao; **Het w-woord**’

Peter Vermaas op *degroene.nl*, 23 februari 2002 (wao)

‘**Dit soort x-woorden** hebben een opmerkelijke aantrekkingskracht op koppenmakers, ongetwijfeld vanwege hun relatieve raadselachtigheid.’

Ewoud Sanders in Woordhoek, *nrc.nl*, 7 april 2010 (woorden van het type f-woord)

‘In Engeland, waar Spursfans zichzelf “the Yid army” noemen, ondernam de komiek David Baddiel een poging hier een eind aan te maken met de video: **Het y-woord**.’

Joods Actueel, 11 februari 2013 (yid)

‘Het **z-woord**: een nieuw taboe?’

blog op *WordPress.com*, 14 april 2010 (zorg)

:) , :-) of

over emoticons en smileys

19-Sep-82 11:44 Scott E Fahlman :-)
From: Scott E Fahlman <Fahlman at Cmu-20c>

I propose the following character sequence for joke markers:

:-)

Read it sideways. Actually, it is probably more economical to mark things that are NOT jokes, given current trends. For this, use

:-(

De geboorte van de emoticon vond plaats in een bericht dat om 11:44 op 19 september 1982 geplaatst werd op het Bulletin board van de Carnegie Mellon Universiteit in Pittsburgh, VS. Scott Fahlman, een computerwetenschapper, gebruikte de drie leestekens om grappen :-) te onderscheiden van dingen die geen grap zijn :-(

Fahlman kon het effect van zijn voorstel niet voorzien. Later klaagde hij: *'I had no idea that I was starting something that would soon pollute all the world's communication channels.'*

Het gebruik van leestekens als betekenisvolle uitdrukkingen is veel ouder. Bekend is het verhaal dat de schrijver Victor Hugo in 1862 een telegram met uitsluitend een vraagteken naar zijn uitgever stuurde om hem te vragen hoe het stond met de verkoop van zijn boek. Hij ontving daarop een telegram terug met uitsluitend een uitroepteken.

Emoticons zijn eigenlijk typografische vormen van pictogrammen, symbolen die de plaats innemen van tekst. Verkeersborden, borden voor dames- en herentoiletten, niet-roken-borden, en al die andere borden die we in overvloed tegenkomen in de openbare ruimte. In weersvoorspellingen gebruiken we een zonnetje of een wolkje en iedereen weet wat dat betekent.

Veel schriftsystemen zijn hun carrière begonnen als pictografisch schrift. Dat geldt voor het spijkerschrift van de Sumeriërs, het hiërogliefenschrift van de Egyptenaren en het karakterschrift van het Chinees.

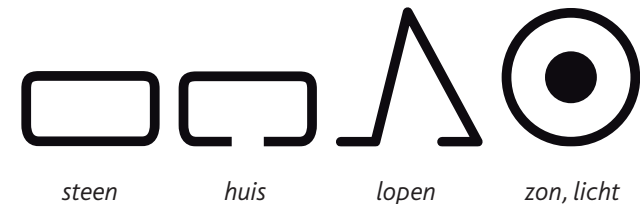
SPIJKERSCHRIFT: het woord 'hoofd'

De ten dele geconstrueerde ontwikkeling van het geschreven woord 'hoofd'. Rond 3000 voor Christus was het nog een herkenbaar hoofd. In 2800 v.Chr. was het gekanteld en in 2600 v.Chr. geabstraheerd. Rond 2000 v.Chr. werd het geabstraheerde en gekantelde hoofd in klei gevormd met spijkers en ontwikkelde het zich verder tot het symbool dat in Assyrië gebruikt werd in het eerste millennium voor Christus.

Samuel Noah Kramer 1988. *History Begins at Sumer: Thirty-Nine Firsts in Recorded History*

HIËROGLIEFEN

De bovenstaande tekens zijn een paar 'determinatieven', tekens die aan woorden werden toegevoegd.

naar egyptologica-vlaanderen.be

Het gebruik om een groepje leestekens te zien als een pictogram past dus in een lange traditie. Interessant is dat de gebruikelijke betekenis van de leestekens geheel verdwijnt. Het leesteken dubbele punt heeft niets te maken met ogen en een linkerhaakje heeft in de gebruikelijke zin niets te maken met een verdrietige mond.

emoticons

De opkomst van het gebruik van de emoticon heeft ongetwijfeld te maken met de opkomst van informeel schrift. We bespreken in het volgende hoofdstuk whatsapp taal en andere moderne vormen van informeel geschreven taal. Deze schrijftaalvariëteiten hebben een aantal nadelen ten opzichte van informeel gesproken taal. De snelheid van schrijven vormt een probleem dat ten dele kan worden opgelost door afkortingen te gebruiken. Een ander probleem is dat in schrijftaal de zins-

melodie ontbreekt, en dat geldt ook voor gelaatsuitdrukkingen en handgebaren. Met intonatie en non-verbale communicatie verrijken wij onze uitingen in gesproken taal. We onderstrepen onze boodschap en soms voegen we zelfs betekenis toe. Een zin kan van betekenis veranderen als we er een knipoog of een lach aan toevoegen. De schrijftaal heeft die mogelijkheid niet en dus zijn andere middelen gewenst. De emoticon vervult zo'n rol.

Nederlands onderzoek geeft aan dat het inderdaad zo is dat het gebruik van emoticons in schriftelijke communicatie verwant is aan het gebruik van non-verbale signalen in mondelinge communicatie. De dissertatie van Daantje Derks uit 2007 (Open Universiteit) laat zien dat emoticons de tekst aanvullen en versterken, meestal vergelijkbaar met hoe gelaatsuitdrukkingen dat doen in een gesprek. Zij stelt vast dat emoticons die veel gebruikt worden – lachend, glimlachend, treurig en huilend gezicht – corresponderen met basisemoties die in de tekst worden uitgedrukt. De knipoog heeft daarentegen een andere, meer communicatieve betekenis. Die drukt niet een emotie als twijfel of verwarring uit, maar eerder ironie, humor of sarcasme.

Een student van mij voerde eind 2013 een klein onderzoek uit naar het gebruik en de voorkeur van scholieren voor emoticons. Het ging om twee groepen: 46 kinderen uit groep 7 en 8 van de basisschool en 36 kinderen uit de eerste klas van het vwo. Alle kinderen gebruiken emoticons bij hun communicatie via moderne media, waarbij ze vooral en bij voorkeur gebruiken van whatsapp. Facebook is ook geliefd en sms'en doen ze in de communicatie met ouders omdat die vaak nog geen smartphone hebben. De meest geliefde en meest gebruikte emoticons zijn: :) , :(en ;). De eerste twee zijn vrijwel gelijk aan de emoticons die in 1982 door Scott Fahlman zijn voorgesteld en die kennelijk in een behoefte voorzien, zij het

dat de betekenis is veranderd. :) is geen joke marker meer, maar geeft blijheid aan, en :(verwijst niet naar dingen die 'not jokes' zijn, maar wijst op verdriet. Een ander verschil zit hem in de afwezigheid van het liggende streepje dat de neus weergeeft. De neus is in de emoticon-ontwikkeling weggefallen. Kennelijk is die overbodig. Ouderen gebruiken nog vaak :-)) of ;-)), maar voor jongeren is dat streepje neus echt 'oldskool'.

De ironie-emoticon met een knipoog ;) wordt eveneens veel gebruikt door deze kinderen, vaak om een grap te markeren. Bijzonder voor kinderen van de basisschool is dat de liefdes-emoticon <3 een geliefd teken is dat in plaats van de knipoog in de top-3 staat, terwijl vwo-leerlingen de voorkeur geven aan de verwarde emoticon :S boven de verdrietige emoticon :(. Het is opvallend dat het ironieteken nog niet tot de meest favoriete emoticons wordt gerekend op de basisschool, terwijl het wel al in de onderbouw van de middelbare school behoort tot de top-3. Ironie is kennelijk iets wat pas op latere leeftijd een belangrijke rol gaat spelen. Kinderen op de basisschool geven de voorkeur aan <3; zij kiezen voor liefde in plaats van ironie, en gelijk hebben ze.

In de opbouw van emoticons zit een zekere logica. Zo is de dubbelepunt meestal aanwezig en dat teken staat vrijwel altijd voor ogen. Het rechterhaakje verwijst naar een lachende of een neutrale mond, het linkerhaakje geeft verdriet aan. Emoticons geven meestal gevoelens weer, zoals blijkt uit de volgende reeks voorbeelden met een dubbelepunt.

:)	blij
:(	verdrietig
:'(	huilend
:D	lachend
: 'D	huilend van het lachen
:O	verbaasd

:P	grappend / tong uitstekend
:S	verward
:X	verlegen
:@	boos / schreeuwend
:	neutraal
:<	erg verdrietig
:\$	blozend
:*)	dronken
:)~	kwijlend

Maar emoticons worden niet alleen gebruikt voor emoties zoals de volgende reeks, eveneens met een dubbelepunt, laat zien. Het gaat om gezichtsattributen, vips en bijzondere wezens.

(:)	kaal
{:)	toupet op
d:)	pet op
<:)	hoed op
B:)	zonnebril op hoofd
:i	sigaret in mond
:})	met baard
:{)}	met snor en baard
:)B	Dolly Parton / Pamela Anderson
=):)	Uncle Sam
5:)	Elvis Presley
C:)	Charlie Chaplin
[:	Frankenstein
*< :)>>	Kerstman
<<+:)>>	Sinterklaas

+o:)	paus
O:)	engel
—:)	indiaan
:?)	filosoof
:[	vampier
]:	duivel

Ogen die niet worden uitgedrukt met een dubbele punt vinden we in:

;)	knipoog
)	slapend
B)	zonnebril op
*)	eenooog
8)	grote ogen
?(	blauw oog

Het is niet zo dat er altijd ogen in emoticons voorkomen, maar oogloze emoticons zijn wel ver in de minderheid.

<3	hartje
</3	gebroken hart
_/\	leeg glas
\~/	vol glas
~~~8}	slang
@}->	roos
{ }	geen commentaar

De uitzondering op de regel dat de dubbele punt naar ogen verwijst is de dubbele punt in de emoticon voor man. Daar wordt verwezen naar andere lichaamsdelen.

:-	man
>-	vrouw

Er zijn nog veel meer emoticons. Op internet is een groot aantal lijsten te vinden. Maar net als bij whatsapp taal (zie volgend hoofdstuk) is het aantal vormen dat regelmatig gebruikt wordt beperkt. Dat zijn de tekens die een belangrijke functie hebben in informele, geschreven taal.

In spreektaal zijn gezichtsuitdrukkingen, lichaamshouding en zinsmelodie belangrijke bronnen van informatie die er voor zorgen dat we een mededeling goed interpreteren. Zo kan de uitgesproken zin ‘Wat ben jij een grapjas’ afhankelijk van intonatie en gezichtsuitdrukking vrolijk, ironisch of geïrriteerd geïnterpreteerd worden. In zorgvuldig geschreven, formele taal is het mogelijk om vrolijkheid, verdriet en ironie vorm te geven door woordkeus en zinsbouw. Maar ook daar is het ingewikkeld. Verschillende auteurs hebben er daarom op aangedrongen om een ironieteken toe te voegen aan onze leestekens, naast het uitroep-teken en het vraagteken. Twee voorbeelden staan hieronder.

Het eerste is het ‘officiële’ ironieteken van de CPNB (Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek) dat in 2007 op het Boekenbal onthuld werd.

Het teken dat werd aangeboden aan minister Ronald Plasterk staat ook wel bekend als het swingende of het slingerende uitroep-teken of als bliksemschicht. Een probleem met dit ironieteken, ontworpen door Bas Jacobs van het designcollectief Underware, is dat twee van die tekens achter elkaar verdacht veel gaan lijken op het ss-teken.

Het tweede voorbeeld van een ironieteken is het omgekeerde of gespiegelde vraagteken, dat al in de negentiende eeuw in Frankrijk werd voorgesteld door de dichter Alcanter de Brahm.

Dat niet iedereen zit te wachten op een ironieteken blijkt uit de volgende zin van Christiaan Weijts (*nrc.nl*): 'Wie een bliksemschicht plaatst om eenduidigheid te scheppen en te zeggen dat wat hij zegt niet is wat hij bedoelt, is dus niet alleen iemand die een mop vertelt en daarna als enige hard begint te lachen, hij is ook iemand die de ironie om zeep helpt.'

Desalniettemin zijn er auteurs geweest die minder terughoudend waren dan Christiaan Weijts. Willem Frederik Hermans zei in een interview met Adriaan Venema in 1970: 'U hoort nu hoe ik dit zeg, een beetje ironisch, maar als u het opschrijft, verdwijnt die ironie. Je zou eigenlijk een ironieteken moeten hebben om erbij te zetten.' En Mulisch schreef enigszins ironisch in *Het beeld en de klok* uit 1989 (p. 50): 'Omdat het uitroepeteken gezien kan worden als het cijfer 1 met een punt eronder, en het vraagteken als een 2 met een punt eronder, was het ironieteken: 3'

Is het voor de formele schrijftaal al lastig om ironie als zodanig te herkennen, voor de snel geschreven informele taal op whatsapp en andere vormen van communicatie via nieuwe media is het ontbreken van non-verbale expressie via gezichtsuitdrukking of lichaamshouding nog veel lastiger. Daarop is ongetwijfeld het succes van de emoticon gebaseerd. Het ironieteken is hier prachtig gevisualiseerd in een knipoog. Het blij en het trieste gezichtje zijn aardige toevoegingen aan informatie die meestal los daarvan ook als blij of verdrietig kan worden gekarakteriseerd, maar het ironieteken is een uitkomst. Het gebruik daarvan voorkomt veel misverstanden.

We treffen de drie basisgezichtjes volop aan in e-mail, op facebook, in sms-taal en bij whatsapp. En niet alleen bij halfgeletterden, zoals sommigen ons willen doen geloven. Hierna

een aantal citaten uit mijn eigen e-mailcorrespondentie met bestuurders en wetenschappers in de letteren, waarin vooral lachende en knipogende emoticons voorkomen.

- Daaronder staan in grote lijnen de resultaten van het representatieve onderzoek. Dan weet je dat :-)
- Ik dacht dat jullie bibliotheken misschien interesse mogen hebben in een nieuw boek over de Afrikaanse taalkunde. Die zulke boeken verschijnen niet zo geregeld... :-)
- I want to take this opportunity to thank you all for your continuing support; next time we meet, drinks are on me :-)
- Eindelijk een reactie vanuit de gebruikers! :-)

- Als iets DRINGEND is, laat het aub weer weten, dan komt het bovenaan in mijn inbox terecht ;-)
- I was notified by NWO just before Christmas that the project Maps and Grammar had received funding. That was nice of them! Both to fund and to notify. ;-)
- Moeten we geen detacheringsbureau beginnen? Ik zag laatst bedragen van 200,- per uur voorbijkomen ;-)
- Zoals jullie van me weten draag ik de afdelingsoverstijgende benadering een warm hart toe ;-)

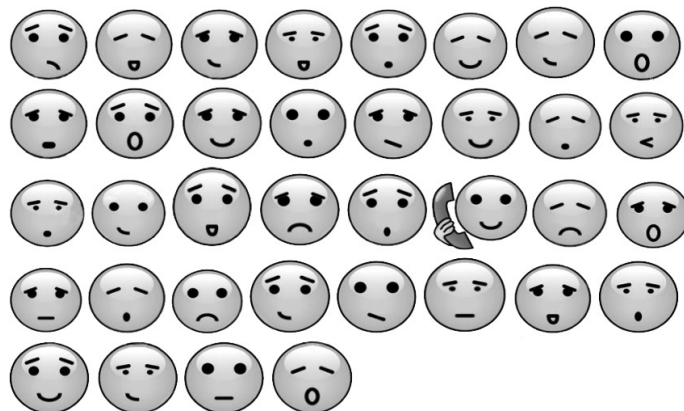
smileys

In 1953 werd de film *Lili* met Leslie Caron en Mel Ferrer aan-geprezen met de volgende advertentie:

Dit was een voorloper van de gele smiley die in 1963 werd ontworpen door Harvey R. Ball als freelance ontwerper voor een levensverzekeringsbedrijf. Net als Scott Fahlman van het emoticon werd Ball niet rijk van zijn vinding, die nu over de hele wereld bekend is en gebruikt wordt. Hij ontving \$45 voor zijn ontwerp.

Inmiddels is het smiley-imperium gegroeid tot een indrukwekkend arsenaal aan meestal gele bolletjes.

Tegenwoordig kun je bij whatsapp, Facebook en andere vormen van moderne media een ruime verzameling van smileys downloaden en op je smartphone of computer zetten, zodat je ze gemakkelijk in je tekst kunt gebruiken.

gebruikers

In een studie aan de Rice University in Houston (VS) hebben psychologen onderzoek gedaan naar het gebruik van emoticons bij staf en studenten van deze universiteit. Ze hebben 124.000 tekstberichten geanalyseerd. Ze ontdekten dat alle testpersonen gebruik maakten van emoticons, maar dat emoticons voorkomen in slechts 4 procent van de berichten. Vrouwen maakten duidelijk meer gebruik van emoticons. Daar tegenover stond dat mannen een grotere variëteit aan emoticons inzetten. Uit ander onderzoek blijkt bovendien dat mannen vooral emoticons gebruiken als ze met vrouwen 'texten', maar ook dat het gebruik van emoticons bij vrouwen toeneemt in gemengde groepen.

Maar niet alleen is er verschil tussen de seksen, het gebruik van emoticons heeft ook verbanden met sociale status. Engels onderzoek geeft aan dat hoe hoger de sociale status is van een gebruiker van facebook of twitter, hoe vaker hij gebruik maakt van (vooral positieve) emoticons. Zij concluderen: 'bijzonder interessant is dat emoticongebruik een krachtige voorspeller is van sociale status op zowel Twitter als Facebook, terwijl het toch een betrekkelijk simplistische vorm is van het overbrengen van emoties' (Tchokni, Ó Séaghdha & Quercia, 2014). Kortom, het lijkt erop dat vrouwen met een hoge sociale status de grootste gebruikers van emoticons zijn.

Owen Churches van Flinders University in Australië deed onderzoek naar het effect van emoticons op ons brein. Hij vergeleek de elektrische activiteit in de hersenen als proefpersonen achtereenvolgens geconfronteerd werden met een

afbeelding van een gezicht, de emoticon :-)) en de tekenreeks (-: (een omgekeerde emoticon). Het blijkt dat het brein op een gezicht (ook als het gezicht omgekeerd werd getoond) en een emoticon hetzelfde reageert, terwijl er geen vergelijkbare reactie was bij de omgekeerde emoticon. Het is duidelijk: ons brein kent de emoticon, maar alleen als de tekens in de juiste volgorde staan. Maar we hebben het wel moeten leren. Baby's reageren al vrijwel direct na de geboorte op de waarneming van een gezicht, maar er is geen enkele babyreactie op de emoticon.

de eerste en de laatste

Een principe dat niet erg veel wordt gebruikt in het Kortere-lands is afkorten met de eerste en de laatste letter. In het Mid-delnederlands stond dit principe bekend als contractie. Hier-onder volgt een lijstje van bekende gevallen. Vaak gaat het om titels of geschreven aanspreekvormen.

dr	doctor als titel, verwijst vrijwel nooit naar een niet-ge-promoveerde arts
drs	het principe wordt 2x toegepast in de afkorting drs voor ((DoctoR)anduS)
dra	((DoctoR)andA)
ds	dominee; de <i>s</i> komt van dominus, het woord waar do-minee van is afgeleid
ir	universitair geschoolde ingenieur
mr	meester als titel, meester in de rechten, niet voor een le-raar
hr	aanspreekvorm voor een heer, meestal gevolgd door familienaam (ook <i>dhr</i>)
mw	voor een mevrouw
mr	voor een Engelse heer (afgeleid van master, nu mister)
ms	voor een Engelse vrouw (miss)

mrs voor een getrouwde Engelse vrouw (afgeleid van mistress, nu missus)
 mss voor getrouwde Engelse vrouwen (misses)
 mme voor een Franse vrouw (madame)
 mlle voor een ongetrouwde Franse vrouw (mademoiselle)
 zr zuster, maar alleen van de religieuze soort. Haar religiegenoot, de broeder komt sporadisch ook voor als br

Hr.Ms. / Harer Majesteits of Zijner Majesteits, meestal bij oorlogsschepen: *Hr.Ms. de Ruyter*, *Hr.Ms. Karel Doorman*, *Zr.Ms. Johan de Witt*, *Zr.Ms. Prins Hendrik der Nederlanden*. Ook ambassades kunnen zich laten voorafgaan door Hs.Ms. of Zr.Ms. We schrijven dan: *Hr.Ms. ambassade in Athene*

Behalve personen zijn er ook andere begrippen die een eerste-laatste-afkorting krijgen. Het zijn er niet heel veel. De verzameling hieronder is nogal heterogeen.

bd	boulevard	kt	karaat
ca	circa	mij	maatschappij
cie	compagnie / commissie	nr	nummer
ct	courant / credit	vs	vers / versus
eo	esperanto	wd	waarnemend
hz	herz		

Bijzonder zijn de afkortingen met superscripte letters, waarvan we de voorlopers aantreffen in het Middelnederlands.

B ^{esse}	Baronesse	N ^o	Numero
B ^{on}	Baron	R ^o	Recto
F ^o	Folio	V ^o	Verso

OMG WTF YOLO

over whatsapptaal

Social media

Een ch@ op je mobiel, praten m@ ieder1
 je ziet ze niet, je b&t alleen op het scherm
 van de buitenwereld wel,
 alleen actief op je mobiel
 totdat hij leeg gaat

*Twittergedicht Thomas,
 klas 2, Lyceum Sancta Maria, Haarlem*

whatsapp

Op dit moment is whatsapp het meest gebruikte medium voor schriftelijke communicatie. Whatsapp is een Korterlandse samentrekking van *what's up* en *application*. Het is pas beschikbaar sinds 2009 maar het heeft zich in korte tijd ontwikkeld tot een standaard die sms vrijwel geheel uit de markt heeft gedrukt. Het is ontworpen voor hedendaagse smartphones, apparaten zoals Galaxy, BlackBerry of iPhone. Net als sms is whatsapp een gratis applicatie waarmee je schriftelijk met elkaar kunt communiceren. Het heeft een aantal voordelen bo-

ven het gebruik van sms. De contacten lopen via een internetverbinding en daarom kun je behalve chatten ook foto's, video's en geluid sturen. Er is bovendien geen lengtebeperking zoals bij sms, dat een beperking kent van 140/160 tekens per sms. Whatsappen heeft in veel opzichten het karakter van een schriftelijk gesprek met iemand anders, zoals dat vroeger ook gold voor msn op de computer. Sms loopt daarentegen via de telefoonverbinding; je hebt er geen wifi voor nodig. Het voordeel van sms is dus dat je op plaatsen zonder internetverbinding meestal nog wel telefoonbereik hebt en wel kunt sms'en, maar niet kunt whatsappen. Bij jongeren is whatsapp de regel. Sms'en doen ze meestal alleen nog met hun ouders, die niet altijd al een smartphone hebben.

WhatsApp Inc. is een betrekkelijk klein Californisch bedrijf dat in augustus 2009 is opgericht door Jan Koum en Brian Acton. Het was de bedoeling om een alternatief voor sms te ontwikkelen geschikt voor smartphones. Na een moeizame start is whatsapp inmiddels uitgegroeid tot een van de meest gedownloade apps ooit. Begin 2014 telde whatsapp zo'n 400 miljoen gebruikers, onder wie een kleine 10 miljoen gebruikers in Nederland. Dagelijks meer dan 50 miljard berichten. Ook het uitwisselen van bestanden via whatsapp is razend populair. Gebruikers sturen elkaar dagelijks meer dan 500 miljoen foto's. Het bijzondere is dat het bedrijf nooit reclame heeft gemaakt voor zijn product en dat de oprichters de publiciteit mijden. Koum en Acton hadden de markt goed ingeschat en gezien dat er behoefte was aan een app voor smartphones. Reclame en publiciteit waren overbodig. Na vier jaar heeft whatsapp meer actieve gebruikers dan Facebook, Twitter, Gmail en Skype tezamen hadden na vier jaar van hun bestaan. In februari 2014 heeft Facebook het bedrijf WhatsApp Inc. voor 19 miljard dollar overgenomen.

De ontwikkeling van deze media heeft de sociale structuur

in onze samenleving aanzienlijk veranderd. Iedereen is nu voortdurend binnen bereik of hij nu in de kamer hiernaast zit of zich op een ander werelddeel bevindt. Iedereen houdt elkaar continu op de hoogte van wat er in zijn leven gebeurt. Iedereen stuurt elkaar op elk moment foto's van bijzondere gebeurtenissen. Als er in de periferie van Oost-Oekraïne een vliegtuig wordt neergeschoten, gaan de plaatjes daarvan enkele seconden later de wereld rond. Wat de betekenis is van deze ontwikkeling valt nog te bezien, maar duidelijk is wel dat de relaties tussen mensen veranderd zijn. Om mee te doen in deze wereld moet je binnen bereik van de media zijn en een deel van je persoonlijke leven inleveren voor het digitale contact met je medemens. Een wereld waarin het kan voorkomen dat alle wachtenden op een perron zwijgend aan het communiceren zijn. Tijdens een etentje in een restaurant legt iedereen zijn smartphone naast zich op tafel om niets van de virtuele communicatie te hoeven missen. Niet bereikbaar zijn, staat gelijk aan buitengesloten zijn. Een flink stuk van de individuele wereld is deel gaan uitmaken van de virtuele ruimte. Dat die werelden nog wel met elkaar te maken hebben blijkt uit de vaak gestelde vraag aan het begin van een app: waar ben je nu?

Voor jongeren is hun smartphone een essentieel onderdeel van hun bestaan. Ze gaan nergens naartoe zonder. In de klas, aan tafel, tijdens het sporten, zelfs in bad is hun smartphone binnen handbereik. In de tram zitten ze zwijgend tegenover of naast elkaar hun telefoon te bedienen. Razendsnel bewegen hun vingers, meestal alleen de duimen, over het scherm. Het bijzondere is dat sinds de komst van sms en msn nog nooit zo veel mensen hebben deelgenomen aan geschreven communicatie. Het bijzondere is ook dat zich een nieuwe vorm van taal heeft ontwikkeld. We hadden de spreektaal die je formeel of informeel kunt gebruiken. Maar schrijftaal had je alleen for-

meel. Informele schrijftaal was ongewoon.

Als iemand voor de revolutie van de moderne media een tekst schreef, dan probeerde hij dat te doen met formele schrijftaalregels. Ik heb in de jaren zeventig van de vorige eeuw als student gewerkt op de postkamer van Mahuko (*Maatschappij voor huurkoop*), toen nog een onderdeel van de net gefuseerde AMRO (*AMsterdam-ROtterdam*)-bank. Regelmatig wilden mensen uitstel van betaling van een termijnbedrag op hun lening voor een ijskast of zo. Steevast waren die brieven buitengewoon onhandig geformuleerd in een krom schrijftaalnederlands, met zinnen als ‘Geachte Mahuko, Als dat ik Uw wou zeggen dat ik om gaande niet ken betalen voor me koelkast...’ De uitstelaanvragers die een lening hadden bij Mahuko, hadden niet een gewone schrijftaal tot hun beschikking, want die was er helemaal niet. Ze moesten zich behelpen met de moeilijke en formele regels van de schrijvende elite, en dan ging er veel mis.

Maar sinds de moderne media zo’n enorme toename te zien geven van schrijftaal die aansluit bij informele situaties, zien we dat de vorm van de schrijftaal zich hieraan aanpast. We vinden het betrekkelijk gewoon dat mensen thuis hun eigen thuistaal spreken. Dat kan een dialect zijn, een stadstaal als het Amsterdams of het Rotterdams, straattaal of een andere taal. Dat mensen dat in hun onderlinge gesprekken doen, vindt iedereen vanzelfsprekend. Maar als het gaat over schrijftaal, dan zijn we er nog niet aan gewend dat mensen hun eigen vorm kiezen, vooral als die duidelijk afwijkt van de formele schrijftaal. Men maakt zich dan ineens zorgen over de kwaliteit van onze taal. Termen als ‘verloedering van het Nederlands’ worden niet geschuwd. Toen ik in 2012 in een artikel in *Onze Taal* waarderend opmerkte ‘Nog nooit is onze schrijftaal een dagelijks gebruiksvoorwerp geweest voor zo veel mensen uit alle lagen van de bevolking’ volgde in het volgende num-

moderne media

app	
appen	
wap	
wapp	
whapp	
whapje	
whpp	
w'app	
tel	telefoon
mob	mobiel
bb	blackberry
twtr	twitter
twit	twitter
rt	retweet
com	computer
cpu	computer
fb	facebook
pf	profiel
pff	profielfoto
ava	avatar (profielfoto)
snap	snapchat
dm	direct message
pm	personal message
bbm	blackberry messenger
yt	youtube
insta	instagram
pica	picture
pic	picture

mer van dit tijdschrift de zure reactie van taalkundige en schrijver René Appel die vaststelde dat nog nooit zo veel mensen *slecht* schreven. Het is inderdaad even wennen, maar het is ook fascinerend om te zien wat er gebeurt.

In de tabel hieronder is de nieuwe taalsituatie weergegeven:

	<i>formeel</i>	<i>informeel</i>
<i>spreektaal</i>	nieuwslezer	thuis
<i>schrijftaal</i>	krant / sollicitatiebrief	sms / whatsapp

Waar tot voor kort de rechterbenedenhoek van de tabel leeg was, zien we dat die leegte wordt gevuld onder invloed van de nieuwe media. Het gaat dan niet alleen om de stijl die formeel is, maar ook om de vorm die zich op allerlei manieren onttrekt aan de conventies die gelden voor de formele schrijftaal. De schrijftaal trekt het nette pak uit en doet een al dan niet gescheurde of gebleekte spijkerbroek aan. Het hoort bij deze tijd dat ook de schrijftaal geschikt gemaakt wordt voor dagelijks gebruik op grote schaal.

In dit hoofdstuk proberen we enig zicht te krijgen op de vormelijke kant van deze informele schrijftaal, en in het kader van dit boek natuurlijk vooral op verschijnselen die je kunt rekenen tot het Korterlands. Die tref je volop aan in whatsapp. De reden daarvoor is natuurlijk de snelheid. Spreken gaat vele malen sneller dan schrijven. Whatsappen heeft qua stijl veel weg van een conversatie tussen twee personen. Om het ‘gesprek’ nog enigszins natuurlijk te laten verlopen is het nodig de appjes snel uit te wisselen. Minder aanslagen geeft een hoger tempo en dat benadert een gespreksituatie beter. Afkorten is hier dus vooral een vanzelfsprekende manier om een gesprek te benaderen in geschreven taal. We zagen in een eerder hoofdstuk dat afkortingen van dit type al voorkomen bij marconisten in de vorige eeuw. Vanwege het moeizame

proces met morsecodes gebruikten zij het afkorten op ruime schaal in informele contacten met collega’s op andere schepen. We zien bij marconistentaal eigenlijk hetzelfde als bij whatsapp en het is dan ook niet erg verrassend dat veel van de nu gebruikte afkortingen, zoals cu of ltr, reeds in marconistentaal voorkwamen.

Er is natuurlijk ook nog Twitter, en twittertaal is om verschillende redenen interessant, vooral vanwege de beperking in de omvang van tweets. Maar twitteren is een heel andere vorm van communiceren. Bij twitter communiceer je met een hele groep tegelijk (de volgers) en daarom hebben tweets veel minder het karakter van informele communicatie. Het is ook niet de bedoeling om via twitter te converseren. Veel politici en prominenten – van Geert Wilders tot de paus – gebruiken twitter om hun mening te geven over gebeurtenissen zonder dat ze per se de behoefte hebben om daar een gesprek over te voeren. Natuurlijk vind je een afkorting als wtf regelmatig in tweets (zie ook het artikel van Van Oostendorp en Waszink over nieuwe media in *De taalcanon* (2012)), maar afkorten gebeurt veel minder dan in whatsapp vanwege de aard van het twitteren. Snelheid van tekstproductie wordt bij twitter niet afgedwongen door de vorm van communicatie. In dit hoofdstuk laat ik twitter meestal buiten beschouwing want whatsapp is vanwege de aard van de sociale communicatie voor het Korterlands interessanter.

what the fuck

fk	- fucking	'we hebben fk veel huiswerk'
	- fuck	'fk heb een onvoldoende'
fy	- fuck you	'rot op, fy'
fky	- fuck you	'fky je bent weer beter'
fu	- fuck you	'fu haat je'
f*u	- fuck you	'f*u ctf bitch' [ctf = capture the flag]
fy2	- fuck you too	'fy2 biatch'
fml	- fuck my life	'ik heb twee pwen deze week, fml'
stfu	- shut the fuck up	'stfu je bent echt lelijk'
gtfo	- get the fuck out	'gtfo man'
dfwm	- don't fuck with me	'dfwm, bro'
omfg	- oh, my fucking god	'omfg ik ga morgen naar Alliance!'
idgaf	- I don't give a fuck	'weer n 4, idgaf'
lmfao	- laughing my fucking ass off	'ha ha lmfao'
fish	- fuck it, shit happens	'I got punished, well it's really: fish'
hot af	- hot as fuck	'm is hot af'
wtf	- what the fuck	'wtf bedoel je'
wth	- what the hell	'wth doe je nu'
wn	- what the neuk	'wn doe je'

Sancta Maria

In het kader van Quest, de lessen in wetenschapsoriëntatie, hebben alle vijf de tweede klassen van het vwo van Lyceum Sancta Maria in Haarlem een database aangelegd. In groepjes

van drie of vier leerlingen hebben zij vijftig afkortingen in hun smartphones opgezocht en die in een simpele Excel-lijst met 'metadata' ingevoerd. Bij elke afkorting voegden zij onder andere toe: het volledige woord, de zin waarin de afkorting voorkwam en standaard metadata als tijd, plaats, zender en ontvanger van de boodschap. De in dit hoofdstuk genoemde afkortingen zijn, zolang niet anders vermeld, afkomstig uit de verzameling van ruim duizend afkortingen uit de database die deze scholieren van dertien en veertien jaar hebben samengesteld. Voor een beter begrip heb ik bij veel afkortingen de vertaling toegevoegd en vaak ook de zin overgenomen waarin de afkorting voorkwam. Natuurlijk is dit niet een uitputtend overzicht van afkortingen op whatsapp, maar het lijkt een goed idee om de verzameling enigszins in te perken tot die van een homogene groep van zware gebruikers. Een multiculturele school in Amsterdam, een vmbo in Groningen of een hbo in Enschede hadden ongetwijfeld andere resultaten opgeleverd.

Op 19 november 2013 ben ik de hele ochtend op het Lyceum Sancta Maria in Haarlem geweest om met deze scholieren te praten over de afkortingen die zij maken op (vooral) whatsapp. Voor een oudere man die niet eens een mob (mobieltje) heeft, laat staan een smartphone, was het een bijzondere ervaring. Vijf enthousiaste klassen met leerlingen die allemaal zonder uitzondering experts genoemd kunnen worden op het gebied van whatsapp taal. Hun opmerkingen buitelden over elkaar heen. Vaak waren ze het niet met elkaar eens. Schrijf je nu *fatoe* ('grapje' in straattaal) als f2 of als fa2. Het leek wel of het ging om een spellingsdebat. Vrijheid in afkortingen is prima, maar er zijn grenzen. Moet *serieus* afgekort worden tot *srs*, *sirri*, *siri* of *seri*? Ze kwamen er niet uit. Schrijf je *kanker* in je moet je *kankerbek* houden nu als *knkr*, *knk* of *kk*? Een dilemma, maar geen 'groen boekje' om uitsluitsel te geven.

Toch is het opvallend dat het aantal afkortingen dat veel ge-

bruikt wordt betrekkelijk gering is en die afkortingen zijn dan ook alom bekend. Iedereen kent afkortingen als omg of wtf en die komen in de database dan ook vele malen voor (ieder groepje maakte onafhankelijk van de rest zijn eigen lijst). Met een set van twintig afkortingen kun je je al bijna een volleerd whatsapper noemen. Hieronder een lijst van veel gebruikte afkortingen. Leer ze uit je hoofd, strooi er wat emoticons doorheen van het type :) of ;) of :(en het ziet er al gauw professioneel uit. Maar dan geen emoticons met neuzen erbij, zoals :-) of :-(want die zijn alleen voor oude mensen die het allemaal niet bij kunnen houden. *omg, das sws egt oldskool ;)*

de 20 meest gebruikte afkortingen

wtf	- what the fuck
omg	- oh my god
yolo	- you only live once
ff	- effe / even
thnx	- thanks (ook geschreven als thx)
btw	- by the way
gwn	- gewoon
w8ff	- wacht even
brb	- be right back
cu	- see you
wap	- whatsapp
app	- whatsapp
fy	- fuck you
ly	- love you
lol	- laughing out loud
suc6	- succes
x	- kusje
lama	- laat maar
sws	- sowieso
ltr	- later

de principes van de Korterlandse whatsapptaal

In deze paragraaf bespreken we vijf principes die we veel in whatsapp taal tegenkomen. Gebruik van emoticons en smileys hebben we besproken in het vorige hoofdstuk. Er zijn nog meer afkortingsregels, maar die zijn veel minder specifiek. Zoals:

- schrijf alleen 1e letter (*omg, yolo, btw*). Acroniemen, 1e letterwoorden of initiaalwoorden als *ABN* of *zgan* zijn in naamgeving en in schrijftaal volop aanwezig.
- schrijf 1e letter van morfeem (*sws, fb, hw*). Die afkortingen komen we ook tegen in *km, dl, aub, svp* etc.
- gebruik symbolen (*cu@, €, \$\$\$*).
- kort halverwege het woord af (*bijv, mob, tel, enz*). Dit procedé kwamen we als het onset-principe tegen in het hoofdstuk over advertenties.

Dit soort afkortingen kennen we ruimschoots uit andere teksten. Hieronder gaat het om afkortingen die kenmerkend zijn voor whatsapp taal.

kweenie

Schrijf in veel voorkomende combinaties de woorden aan elkaar en laat daar de niet-uitgesproken letters en de leestekens uit weg. Een mooi voorbeeld is *kweenie*. Dat is samengesteld uit de zin: *ik weet het niet*. De beide voornaamwoorden worden gereduceerd tot hun zwakke vorm – 'k en 't – en de apostrofs worden weggelaten. Vervolgens worden de t's aan het eind van woorden weggelaten. Dat verschijnsel is bekend uit de dialecten van het Nederlands en staat in de literatuur bekend als *woordfinale t-deletie*. Dan halen we de spaties weg en *kweenie* is het resultaat. Je zou dit het *schrijf-spreektaal-principe* kunnen noemen, want in gesproken taal bestaan ook geen apostrofs of spaties.

das	'das kut voor je'
doenie	'doenie!!'
hoest	'hoest met jou?'
keb	'keb een nieuwe tel'
kweenie	'kweenie wat je bedoelt'
kzi	'kzi je morgen'
maja	'maja t kannie'
lama	'snap t al lama'
tis	'tis gwn de waarheid'
wazda	'wazda nou weer'

egt nix

Een tweede principe dat we in whatsapp taal veel tegenkomen is het inperken van het aantal letters door gebruik te maken van andere letters. Daar zijn twee manieren voor. Er zijn klanken die met twee letters worden geschreven. De bekendste en meest gebruikte lettercombinatie van dit type is de *ch* die staat voor de klank *g*. Die *ch*-woorden kun je economischer met een *g* schrijven, en dat gebeurt dan ook. Een tweede geval betreft twee klanken die met één letter kunnen worden geschreven. De klanken *ks* kunnen worden geschreven als *x*. We noemen dit het *principe van letterreductie*.

egt	'egt nie'
nix	'is nix aan'
sgat	'jij bent een sgat'
sgool	'ik moet morgen pas op t 4e op sgool zijn'
tog	'jullie hadden tog al een x'

gwn lkk

Na de 1e-letterwoorden (afkortingen die bestaan uit de eerste letter van verschillende woorden, type *wtf* en *omg*) is het meest gebruikte principe in whatsapp taal het *medeklinker-*

principe. Je laat alle klinkers weg. Niet alle woorden komen daarvoor natuurlijk in aanmerking, want je kunt *die mooie auto* niet afkorten tot *d m t*. Over het algemeen betreft het een vrij vaste lijst van woorden. Als we de vorige zin zouden schrijven als: *vr het lgmn btrft ht n vr vst lst vn wrdn*, dan zou het de communicatie niet erg versnellen. Desalniettemin valt die klinkerloze zin met enige moeite nog wel te decoderen. Anders zou het zijn als we niet de klinkers, maar de medeklinkers zouden weglaten, als in *oe e ae ee ee e ee ij ae ij a ooe*. Dat lijkt helemaal nergens meer op. Er zijn dan ook talen die tot op zekere hoogte gebruikmaken van een schrift zonder klinkers. Zo worden in het Arabisch en het Hebreeuws vrijwel alleen de medeklinkers geschreven. Maar er zijn geen talen die alleen klinkers noteren. Het in whatsapp veelgebruikte medeklinkerprincipe is dus een bestaand en tijdbesparend schrijftaalprincipe, dat in whatsapp taal wel met enige vrijheid wordt toegepast, zoals blijkt uit het feit dat *thanks* geschreven wordt als *thnx*, *thx* en *tnx*.

bgn	'goed bgn'
btr	'dat is gwn btr'
drm	'ja drm juist'
gwn	'dat is gwn zo'
hvl	'hvl min had jij'
jmmr	'ah jmmr'
lkk	'nu pizza eten lkk!'
ltr	'k spreek je ltr'
llk	'jij bent llk'
mzzl	'mzzl pik'
nrml	'doe ff nrml'
plzr	'veel plzr'
prblm	'wat is je prblm?'
pttg	'pttg goeie grap'

sws	'ik ga er sws naartoe'
wkkr	'ben net wkkr'
wnnr	'wnnr gaan we?'
wrld	'wat in de wrld'
wrm	'wrm is niemand meer online??'
zkr	'ik weet t zkr'

Een variant op dit medeklinkersysteem ontstaat als de eerste letter van een woord een klinker is. Het lijkt zo te zijn dat de eerste letter altijd aanwezig moet zijn. En dus vinden we afkortingen van het volgende type:

ongvr	'ongvr zo'
ophln	'die kan ik ophln'
afmkn	'hw afmkn'

btje

Een vierde principe dat we aantreffen is het *principe van de letteruitspraak*. Je schrijft een *b* maar die staat voor de klank *bee* zoals je de letter in isolatie in het alfabet uitspreekt. Heel bekend en oud (ook de marconisten gebruikten het al) is de afkorting *cu* waarbij je de Engelse alfabetische uitspraak van de *c* en de *u* aan elkaar plakt. Aardig is *nx*. Dat zou een geval van letteruitspraak van de *x* kunnen zijn, *n+iks*, maar ook een combinatie van letterreductie (*niks* → *nix*) en het medeklinkerprincipe (*nix* → *nx*).

btje	'geef mij een btje van dat'
cker	'cker weten'
cu	'cu morgen'
ff	'ff serieus'
ic	'omg, ic it'
id	'dat is een goed id'
nx	'ze vertellen nx hoor'

d8 het nie, fa2

Vergelijkbaar met letteruitspraak is het *principe van cijferuitspraak*, ook bekend van U2 en van H6 bij de stadionplechtigheid na de dood van André Hazes.

all1	'ik ben all1'
ly2	'ly2' [love you too]
4evah	'je bent mijn best friend 4evah'
5h	'zo naar 5h' [Vijfhuizen]
suc6	'suc6 met je pw'
aand8	'ik heb ff aand8 nodig'
gr8	'gr8 grades'
w817	'w817 wat is dit nou?'
w88	'w88 jullie op mij?'
10q	'10q very much'

Een meertalig gebruik van cijferuitspraak komt uit Kenia. Sandra Barasa, een onderzoeker afkomstig uit Kenia, beschrijft in haar dissertatie *Language, Mobile Phones and Internet* uit 2010 de Keniaanse sms-zin 'jinga kama 22'. Dat betekent 'zo stom als een aap', waarbij 22 staat voor aap. Aap is 'tumbili' in het Kiswahili, de algemene taal in Kenia. In dezelfde taal is 2 'mbili'. Het Engels is de ook in Kenia veelgebruikte internationale taal en in het Engels wordt 2 'two', uitgesproken als tu. 22 is dus 2Engels+2Kiswahili: 'two-mbili', en dat klinkt als aap.

fa2 jwz: straattaal en gansta language

Straattaal is de taal van de straat, maar niet van elke straat. Het gaat vooral om de straten in multiculturele buurten, vaak aangeduid als achterstandsbuurten, vogelaarwijken of alloch-

tonengetto's. Als groepen met verschillende moedertalen bij elkaar komen, gebeurt er altijd iets moois met de taal. Vroeger op de plantages in Amerika werden slaven van verschillende afkomsten bij elkaar geplaatst. Ze spraken allerlei talen en konden elkaar vaak niet verstaan. In die situaties ontwikkelden zich geheel nieuwe talen. De geschiedenis van deze talen – pidgins en creooltalen – is al vaak beschreven. Dit is niet de plaats om die literatuur samen te vatten. Vooral niet omdat het hier gaat om gesproken talen die weinig met het Korterslands te maken hebben. In de huidige situatie ontstaan er vooral nieuwe variëteiten van het Nederlands wanneer jongeren met verschillende moedertalen met elkaar Nederlands spreken. Een deel van deze variatie vinden we ook terug in de geschreven taal, zelfs in de geschreven taal van keurige jongeren in Haarlem. Het is een beetje stoer om wat straattaal door je whatsapps te mengen, en dan komen natuurlijk de Korterslandse afkortingen tevoorschijn. Heel populair zijn *jwz* en *fa2*.

biatch	bitch	'shut up, biatch'
wollah	ik zweer	'wollah, das waar'
bro	brother	'dfwm, bro'
fissa	feest	'cool fissa'
ewa	hoe is het	'ewa g'
g	gansta, vriend	'ewa g'
jwz	je weet zelf	'jwz ik ben cool'
fa2 / f2	fatoe (grapje)	'nee hoor, fa2' / 'f2!! Rustig'
fittie	ruzie	'gn fittie, schatje'
mb	mooiboy	'wat een mb'
wigger	wannabe nigger	'ur a wigger'

lk= A & OO, ht bgn & ht nde vn alls, zgt de Hr, d alm8ige Gd,
Die=, ws & kmt

uvinreitsiet van Cmabridge

Sinds 2003 zwerft op internet het onderstaande verhaal rond, dat vanuit het Engels in vele talen is vertaald. Dat er nooit een dergelijk onderzoek is geweest in Cambridge doet niet ter zake, je kunt het wel goed lezen.

Vlgones een oznrdeek op de uvinreitsiet van Cmabrigde mkaat het neit uit in wlkee vloogdre de ltteers in een wrood saatn, het einge wat blegnaijrk is, is dat de eretse en de ltaatse ltteer op de juitse patals saatn. De rset van de ltteers mgoen wllikueirg gpletaast wdoren en je knut vrelvogens gwoeon lzeen wat er saatt. Dit kmot odmat we neit ekle ltteer op zcih lzeen maar het wrood als gheeel.

Zo zijn er ook mensen die menen dat we wel toe kunnen met minder letters. Zoals we zagen in dit boek, is dat ongetwijfeld juist, maar zoals blijkt uit de moeilijk leesbare kop van een advertentie van NDP Nieuwsmedia, is dat niet zonder meer mogelijk.

**Zonder nieuwsmedia
had .ns .erelddb...d n...l w.t w...e
vl....n vert...nd**

Deze tekst was ook niet erg leesbaar geweest als we alleen de klinkers hadden weggelaten. Naar mijn oordeel wel iets beter leesbaar dan de tekst hiervoor. Het medeklinkerprincipe uit whatsapp taal is vooral selectief bruikbaar.

**Zndr nwsmd
hd ns wrlbld ngl wt wtt
vlkkn vrtn**

Ook volgens het ‘Cambridge-principe’ had dit een moeizame tekst opgeleverd. Waarom deze tekst moeilijker is dan de Cambridge-tekst is een interessante vraag. Daaruit blijkt dat die Cambridge-tekst zorgvuldig is gecomponeerd.

**Zoednr nwuimseeida
had ons weeeblrrdd ngaol wat wttie
vkkeeln vtroneod**

n vorm van bestaan

hoe moet dat verder?

Moeten wij ons zorgen maken? Telkens als whatsapp taal of sms-taal in de media aandacht krijgt, wordt direct de vraag gesteld of dit niet een aantasting is van het goede Nederlands. Wordt de kwaliteit van onze taal niet bedreigd door deze slordige manier van schrijven? Moeten leraren op school toestaan dat leerlingen in werkstukken of repetities dit soort schrijftaal hanteren? Wordt de norm voor goed Nederlands hierdoor niet ondermijnd? Aan het eind van dit boek is het goed om enige aandacht aan dit onderwerp te besteden. We hebben allerlei vormen van Kortnerlands gezien. We hebben kunnen vaststellen dat wat er nu gebeurt op de smartphones van jongeren niet veel anders is dan wat we in de geschiedenis van onze taal hebben kunnen waarnemen. Of het nu gaat om monniken die teksten stonden te kopiëren, marconisten die met hun collega’s seinden, mensen die hun auto proberen te verkopen of krantenmakers die vette koppen boven hun artikelen willen, ze maken allemaal gebruik van inkortingen van de schrijftaal. Duidelijk is ook dat de manieren waarop ze dat doen niet heel erg van elkaar verschillen en dat het er niet op lijkt dat het gebruik van dit soort teksten een negatieve invloed heeft op de standaardtaal. Eigenlijk kun je zeggen dat al deze variëteiten van de schrijftaal een goede kennis van de

schrijftaal veronderstellen. Je kunt meestal alleen maar op de juiste manier letters weglaten als je weet hoe het woord moet worden geschreven. Gebruik van Korterlands is dus gebaseerd op een goede kennis van het Nederlands.

meertaligheid

Het gezonde verstand lijkt te zeggen dat het beter en gemakkelijker is om één taal te leren dan twee. En dus lijkt het logisch dat we de Nederlandse schrijftaal moeten leren zoals het geschreven hoort te worden volgens de regels van *Het Groene Boekje*. En dus niet het Nederlands van whatsapptaal. En zeker niet ‘goed’ Nederlands en ‘slechte’ whatsapptaal tegelijkertijd, want dat leidt alleen maar tot verwarring en aantasting van de norm. ‘Beter één taal goed, dan twee talen half’ is een uitdrukking die in deze context veel wordt gebruikt.

Toch is het gezonde verstand niet altijd een betrouwbare gids. Als we kijken naar wat er in de werkelijkheid gebeurt, dan is eentaligheid eerder de uitzondering dan de regel. Voor de wereldbevolking geldt dat er meer mensen twee talen goed spreken dan één. De meeste Vlamingen spreken dialect, Nederlands, Frans en Engels. In heel Afrika zijn de standaardtalen anders dan de talen die mensen thuis spreken. Een goed opgeleide Keniaan kent de lokale taal van de groep waartoe hij behoort – bijvoorbeeld het Luo, het Kikuyu of het Kikamba –, het algemene Swahili en het Engels. Iets dergelijks geldt voor India waar men naast een lokale taal meestal ook de officiële talen Hindi en Engels kent. Een Marokkaan uit het Rif spreekt naast Marokkaans-Arabisch ook de Berbertaal Tarafit en leest vaak de Koran in het klassiek-Arabisch. Kortom, eentaligheid is bepaald niet de norm en het is ook zeker niet zo dat eentaligheid de kwaliteit van de geleerde taal verhoogt. Het is onzinnig om te beweren dat bewoners van India minder goed Hindi spreken dan Nederlanders Nederlands, omdat

de meeste Nederlanders eentalig zijn. Belangrijke auteurs als Kader Abdolah, Jerzy Kosinski en Salman Rushdie schreven boeken in een taal die niet de taal van hun geboorteland, hun thuistaal, was, maar maakt ze dat tot mindere schrijvers?

Uit onderzoek blijkt dat het leren van twee talen op jonge leeftijd eerder voordelen voor de taalgevoeligheid heeft dan nadelen. En zelfs in ons land zijn eentalige inwoners in de minderheid. In Friesland spreken de mensen Fries en Nederlands, in Limburg Limburgs en Nederlands, in Twente Nederlandsaksisch en Nederlands, enzovoorts. Een rechtgeaarde Amsterdammer spreekt Amsterdams en Nederlands. Variatie in het hanteren van verschillende talen en dialecten is een kenmerk van taalgebruik. Dat heeft te maken met de verschillende doelen die het gebruik van taal heeft. Voor communicatie is het natuurlijk van belang dat zo veel mogelijk mensen dezelfde taal beheersen. Hoe meer mensen dezelfde taal kennen, hoe meer mensen met elkaar kunnen spreken. Vanuit dit perspectief zou het ideaal zijn om te streven naar één taal voor de totale wereldbevolking. Weg met het Nederlands, het Frans of het Chinees en leve het Engels.

Maar taal dient ook nog een ander doel. Dat doel komt sterk naar voren in het Nederlandse debat over integratie van immigranten. Wij vinden dat Nederlanders Nederlands moeten spreken. Niet per se voor de communicatie, want tegenwoordig kun je met Engels overal in Nederland prima terecht. Het is zelfs zo dat het voor moedertaalsprekers van het Engels moeilijk is om Nederlands te leren, want zodra een Nederlander een Engels accent hoort, schakelt hij over op gebrekkig Engels. De inburgeringseis heeft vooral te maken met het idee dat onze identiteit voor een belangrijk deel gedragen wordt door onze taal. Het verkiezingsaffiche van de VVD van maart 2014 **‘In Rotterdam spreken we Nederlands’** laat dat fraai zien. In Rotterdam worden heel veel talen gesproken en Ne-

derlands is er daar één van. De bedoeling van deze tekst is niet om aan te geven wat een VVD'er zoal doet in Rotterdam, want dan roept dit affiche meteen ook de vraag op wat die VVD'er spreekt als hij niet in Rotterdam is. De zin had dan gevolgd kunnen worden met 'maar in Amsterdam Turks en in Utrecht Marokkaans'. Nee, we krijgen hier een lesje. De strekking van deze tekst is 'In Rotterdam hoor je Nederlands te spreken'. Maar waarom zou dat zo zijn? Reken er maar niet op dat de internationale onderhandelingen van havenbaronnen, veelal VVD'ers, in het Nederlands worden gevoerd, noch dat de voormalige Feyenoorder Graziano Pellè thuis Nederlands sprak met zijn Hongaarse vriendinnetje. Het affiche geeft op een nogal bevoogdende en irritante manier aan dat wij Nederlanders in meerderheid vinden dat men Nederlands hoort te kunnen spreken met andere inwoners van Nederland. En dan niet vanwege de onderlinge verstaanbaarheid. Want dat punt komt in de hele discussie die op dit affiche volgde niet voor. Aan de ene kant gaat het over 'Nederland voor de Nederlanders' terwijl de andere kant spreekt over fascisme en racisme. De gebruikelijke, fijngevoelige discussies die wij vinden bij media als PowNed en GeenStijl. Duidelijk is in elk geval dat taal een belangrijke en gevoelige identiteitsbepalende factor is.

De beide rollen van taal zijn enigszins tegengesteld want communicatie streeft naar uniformiteit, terwijl identiteitsfactoren juist de specificiteit van een groep benadrukken. Een goede en veel gekozen oplossing is dan ook om voor beide rollen een aparte taal uit te kiezen. Bijvoorbeeld, in Nederland spreek je Nederlands en in de rest van de wereld Engels. Dan heb je dus twee talen nodig. Maar drie mag ook. Thuis spreek je Rotterdams, in de rest van Nederland Nederlands en buiten de taalgrens Engels. Zo doet een Keniaan of een Indiër het ook. Ook goed is: thuis Turks, buitenshuis Nederlands en bui-

ten het Nederlands/Turkse gebied Engels. Dat is de moderne allochtoon. En daar is niets op tegen. Kinderen kunnen die drie talen zonder al te veel moeite leren en het geeft je de beheersing over een taal voor elke situatie. Met drie talen kun je je thuissituatie (een Rotterdammer spreekt Rotterdams), je nationaliteit (een Nederlander spreekt Nederlands) en je humaniteit (een wereldburger spreekt Engels) in verschillende talen vorm geven.

Als we nu terugkeren naar schrijftaal, dan is er ook geen reden te bedenken waarom alle Nederlanders altijd op dezelfde manier zouden schrijven. Het is van belang dat ze de standaardtaal min of meer foutloos kunnen schrijven voor die schrijftaken die het Nederlands vereisen. Meestal denken we dan aan sollicitatiebrieven, maar dat domein is natuurlijk veel groter. Het is een voordeel als mensen een goede schriftelijke beheersing hebben van de standaardtaal. Dan kunnen ze zich daarvan gemakkelijk bedienen indien dat wenselijk is. Maar ook bij schrijftaal geldt dat de mate waarin men aan de normen van de standaardtaal zou moeten voldoen afhankelijk is van de situatie. Waarom zou je je aan de ingewikkelde *t/d/dt*-regels houden in een whatsapp aan je vriendin? Het is voldoende dat je weet hoe het moet voor het moment dat het nodig geacht wordt, zoals in die sollicitatiebrief, zo goed als iemand die thuis *hun hebben* zegt, zal proberen *zij hebben* te zeggen op een sollicitatiegesprek. Als er dan ook nog sprake is van economische factoren (snelheid van schrijven) en identiteitsfactoren (onze eigen whatsapptaal), dan is het alleen maar logisch dat er variëteiten van de schrijftaal ontstaan die van de standaardschrijftaal afwijken. Daar is helemaal niets op tegen. Integendeel, whatsapptaal biedt allerlei voordelen. Het is sneller, het is grappig en het is 'van ons'. En voor de taalbeschouwer is het prachtig. Een levende schrijftaal die zich aanpast aan elke situatie en die op een verrassende ma-

nier kan worden ingezet in wisselende omstandigheden. Als iets de kracht en de dynamiek van een taal weergeeft, dan is dat het wel. Het Latijn verandert niet meer, maar dat is dan ook een dode taal. Waarom zouden wij onze schrijftaal dood verklaren door te eisen dat iedereen op dezelfde manier Nederlands schrijft?

Interessant is dat we uitspraken over verloederen van de schrijftaal nooit tegenkomen als we het hebben over andere variëteiten van de schrijftaal. In dit boek hebben we uitgebreid stilgestaan bij het Koppenlands, de taal van de krantenkop. Krantenkoppen lijken in weinig opzichten op normale Nederlandse zinnen. We besteedden aandacht aan advertentie-Nederlands (*aantr.m.zkt bl.vr.*), aan het afkorten van straten, plaatsen en landen, aan telegrammen en dagboeken, aan de schrijftaal van marconisten. Telkens zien we afwijkingen van de standaard. Maar nooit worden we ongerust over de gebrekkige kwaliteit van de gebezigde schrijftaal. Waarom bij whatsapptaal dan wel? Dit lijkt vooral te maken te hebben met een generatiekloof. Jongeren maken het meest gebruik van whatsappafkortingen, terwijl jongeren nu juist het goede Nederlands zouden moeten leren. In de visie van ouderen gaat de kwaliteit van de schrijftaal toch al ernstig achteruit en moeten we jongeren beschermen tegen een totaal verloederde taal. Dat veel meer jongeren veel meer schrijven dan voorheen, wordt niet gezien als een positief punt. Dat jongeren creatief omgaan met de schrijftaal en hun afkortingen op een systematische manier afleiden uit de standaardschrijftaal, al helemaal niet.

Wij, de intellectuele elite, zijn bang dat we de ontwikkelingen niet meer kunnen bijhouden en straks alleen met onze norm achterblijven. Wij zijn bevreesd dat we onze positie van schoolmeester kwijt raken. Wij zijn verknocht aan onze rol als ritueel klager over de kwaliteit van de schrijftaal. Wij zijn wars

van elke aantasting van onze moeizaam verworven spelling. Wij zijn overtuigd van ons gelijk want de bestaande schrijftaal is goed omdat wij hem zo geleerd hebben. Een mooi voorbeeld van dit soort denken over onze schrijftaal vinden we bij de Vlaamse auteur Geert van Istendael. In zijn boeiende essay 'De sleutel tot de grote wereld; Standaardtaal leren als weg naar verheffing' in het tijdschrift *Onze Taal* van maart 2012, pleit hij voor het strikt vasthouden aan de norm, met de leraar als een 'streng, wetende gids'. Hij zegt: 'Ik weet het, er zijn genoeg taalkundigen die stellen dat de afwijking van de norm even legitiem is als de norm zelf. Laat het taalgebeuren gebeuren, zeggen ze, er komt vanzelf een regel uit tevoorschijn. Zij dwalen. Indien iedereen door het rode stoplicht rijdt, dan bestaat het rode stoplicht niet meer. Een stoplicht groeit niet vanzelf.' *De taal als stoplicht*.

In dit boek ging het uitsluitend over afwijkingen van de norm. En inderdaad, we zagen dat er telkens regels aan ten grondslag liggen, en bovendien heel heldere en mooie regels. Natuurlijk laat de taal zich niet tegenhouden door angsthazen, klagers, betweters en schoolmeesters. Geen van de whatsappers zal goedkeuring vragen voor zijn gebruik van whatsapp. Zij gaan gewoon verder zolang zij het belangrijk vinden. En voor wat er in die taal gebeurt, hoeft niemand bang te zijn. Er is geen reden tot zorg en het leidt niet tot aantasting van de normen van het Standaardnederlands.

Mensen die echt van onze taal houden, zouden met plezier deze ontwikkeling in de schrijftaal moeten volgen. Geheel spontaan gebeuren er bijzondere dingen die de schoonheid en de kracht van ons taalsysteem illustreren. Geniet van whatsapp zolang die taal nog bestaat. Over niet al te lange tijd is deze taalvariëteit waarschijnlijk weer verdwenen en kunnen de taalpuristen opgelucht ademhalen. Als spraakherkenning door het mobiele apparaat beter van kwaliteit wordt, dan gaat

ongetwijfeld spreken tegen de telefoon het winnen van het onhandige gepruts met de duimen. Dan schrijft de smartphone op wat jij tegen het apparaat zegt. Dan verdwijnt schrijven weer naar de achtergrond. Dan is 'wtf' overbodig geworden, want 'what the fuck' zeggen is veel simpeler dan 'wtf' tikken. Maar zeker is dat er dan wel weer een nieuwe taalvariëteit wordt uitgevonden om de ene groep te onderscheiden van de andere. Dat is nou eenmaal een van de functies van taal.

whatsapptaal en het onderwijs

De vraag hoe men in het onderwijs om moet gaan met het huidige verschijnsel van whatsapptaal is nog niet beantwoord. Ter afsluiting van dit hoofdstuk een aantal aanbevelingen voor het omgaan met whatsapptaal in een onderwijssituatie:

- standaardtaal wordt onverminderd vereist in officiële situaties, en in werkstukken en repetities; taalgebruikers en dus ook leerlingen moeten zich realiseren dat de standaard-schrijftaal een belangrijke rol speelt in het openbare leven en dat het beheersen daarvan een voorwaarde is voor het volwaardig deelnemen aan onze samenleving. Spellingsnormen moeten in het onderwijs onverminderd worden overgedragen zodat leerlingen beschikken over de juiste middelen om zich schriftelijk te kunnen uitdrukken in de standaardtaal;
- de huidige belangstelling voor het schrijven via moderne media kan worden aangegrepen om de didactiek van het schrijfonderwijs beter te laten aansluiten bij de belangstelling van de leerlingen;
- spellingsregels kunnen deels worden benaderd via een vergelijking van vormen van whatsapptaal met vormen van de standaardtaal; in een dergelijke, contrastieve benadering kan de aard van de regels goed worden uitgelegd;
- een beschouwing van whatsapptaal en de vergelijking met

standaardtaal kunnen leiden tot verdere reflectie op taal, meertaligheid, taalvariatie, taalsystematiek en dergelijke. Dit verdiept de taalkennis op een manier die aansluit bij de leefwereld van de leerling;

- het gebruik van whatsapptaal kan het onderwijs in schrijftaal aantrekkelijk maken voor leerlingen.

twitterpoëzie

De leerlingen van het Sancta Maria hebben niet alleen lijsten met whatsappafkortingen geleverd. Zij kregen ook de opdracht om op papier een twittergedicht te maken met het juiste aantal tekens. Meestal met veel plezier hebben zij ieder een gedicht gemaakt met 160 tekens, vaak verfraaid met kleuren, tekeningen en glitters. De kwaliteit van deze poëzie was boven verwachting. Gebruik van het Kortere lands staat deze kwaliteit niet in de weg. Integendeel.

We zagen al een voorbeeld aan het begin van het vorige hoofdstuk. Hier nog een staaltje twitterpoëzie van een veertienjarige scholier. Dit gedicht heet '1000& mnsn' en is geschreven door Sophie. De dichter geeft op fraaie wijze vorm aan haar onzekerheid en is op zoek naar 'n vrm vn bestaan'.

1000& mnsn,
gn idee wat je moet,
gn idee waar te gaan.
Gek vn t zoek& naar n vrm vn bestaan.
T verdriet dat n plas wtr doet.
Geluk = het 1ige wat je kan wensen

Let op het bijzondere rijmschema – abccba, een dubbel omarmend rijm – en op de intrigerende 5e regel die zowel in vorm als betekenis afstand neemt van de rest van het gedicht. Je blijft zitten met de vraag wat die plas wtr nu betekent. Zijn dat de tranen van ‘t verdriet? Zit zij langs de oever van een poeltje en bekijkt ze zichzelf in de weerspiegeling, een verwijzing naar de klassieke Narcissus? Of, veel prozaïscher, loopt zij door de regen?

verdachten van a tot z

Ali A.	(Turkse onderwereld in Amsterdam)
Mohammed B.	(van Gogh)
Juan C.	(volleybalmoord)
Jeroen D.	(moord op zoontjes Ruben en Julian en op zichzelf)
Ferdi E.	(Gerrit Jan Heijn)
Luigi F.	(moord op Wiels, Curaçao)
Volkert van der G.	(Fortuyn)
Willem H.	(Heineken)
Serdar I.	(drugs)
Dennie J.	(brand in Cuyk)
Sam K.	(Amsterdamse onderwereld)
Brent L.	(kopschopper Eindhoven)
Robert M.	(het Hofnarretje)
Francesco N.	(maffia)
Paul van O.	(moord zonder lijk)
Ronald P.	(Puttense moordzaak)
Iliass el Q.	(ontsnapte loverboy)
Frank R.	(webcampedo)
Joran van der S.	(Aruba-moord)
Umit T.	(moord op dochttertje in Tilburg)
Bart van U.	(verdacht van moord op Els Borst)

Tristan van der V.	(winkelcentrum Alphen)
Richard de W.	(moord in India)
Malcolm X	(vermoord in Amerika)
Mehmet Y.	(snelkookpanmoord)
Hans van Z.	(gentleman killer)

Korterlands: een dankwoord

Ik heb lang over dit boek gedaan. Tien jaar geleden verdiepte ik mij met studenten in de eigenschappen van sms-taal. Die taal is zo goed als verdwenen en vervangen door whatsapp-taal. De taal haalde mij in. Het kostte veel tijd om het Korterlands te vangen, te ordenen en te begrijpen. Er was vrijwel geen literatuur beschikbaar waar ik inspiratie uit kon putten. Ik moest vrijwel alles zelf verzinnen. Maar veel mensen hebben mij geholpen. Studenten en scholieren met whatsapp. Ik heb zelf nooit een mobiele telefoon gehad en moest het dus hebben van de kennis van anderen. Veel collega's heb ik lastiggevallen met triviale vragen over Korterlandse verschijnselen. Korterlands hoort niet tot de serieuze taalkunde en dus hield ik hen van het werk. Ik heb verscheidene specialisten geraadpleegd, zoals de voormalige telegrafist Leen de Regt, de kenner van oude handschriften Jos Biemans en de whatsappspecialisten uit de 2e klas van het Sancta Maria Lyceum in Haarlem. Ik ben dankbaar voor hun observaties en bijdragen aan dit boek.

Ik heb internet geplunderd. Veel mensen hebben zonder dat zij of ik dat wisten aan dit boek bijgedragen omdat ik zinnen en woorden van internet heb geplukt. Er zijn ook teksten van bekende Nederlanders die ik uit de context heb gerukt. Ik

dank daarom in willekeurige volgorde: Van Kooten & De Bie, Willem Bontekoe, Kluun, Hugo Walker, Christiaan Weijts, Johnny Jordaan, Daantje Derks, Willem Frederik Hermans, Harry Mulisch, Bas Jacobs, Sandra Barasa, Max Pam, Ko Colijn, Mart Smeets, Louise Fresco, Bas Heijne, Jan Jaap de Ruiter, Marion van der Voort, Mathilde Jansen, Tofik Dibi, Irene de Zwaan, Peter Vermaas, Ewoud Sanders, Hugo Brandt Corstius, Mirjam Ernestus, Jan Peter Balkenende, Jan Kuitenbrouwer, Jos van Oss, Koos Speenhoff, Multatuli, Nescio, A.F.Th. van der Heijden, Leon de Winter, Gerbrand Bredero, Kees Stutterheim, Hendrik Marsman, Maarten 't Hart, Anne Frank, Arie Bras & Wim Daniëls, Geert Wilders, Gerrit Komrij, René Appel, Geert van Istendael en Joost van den Vondel. Ik ben deze Korterlanders erkentelijk voor hun bijdrage aan dit boek. En dan speciaal Katinka Polderman, Willem Drees en The Amazing Stroopwafels, want van hen heb ik het meest overgeschreven. En de KB voor het beschikbaar stellen van afbeeldingen en krantenteksten. Ik dank de 3 M's van Prometheus, Marieke, Mariska en Marscha, voor hun positieve en kritische begeleiding

Niet alleen internet heb ik leeggeroofd. Ook heb ik jarenlang een schaar bij de hand gehad om in kranten te knippen. Vooral het *NRC Handelsblad* was slachtoffer, maar ook *Het Parool*, *de Volkskrant*, *nrc.next*, *Trouw*, *AD*, *De Telegraaf*, *Sp!ts* en *Metro* zijn door mij toegetakeld. Excuses hiervoor.

Maar boven alles heb ik mijn vrouw, mijn kinderen en mijn vrienden lastig gevallen met Korterlands. Soms door ze om raad te vragen, maar meestal door niet aanwezig te zijn. Opgesloten in mijn hoofd of in mijn studeerkamer, en vaak allebei. Dit boek is vooral in mijn vrije tijd geschreven en daarmee heb ik mijzelf en mijn omgeving tekortgedaan. Ik hoop met dit boek iets terug te doen.

Amstelveen, januari 2015